

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE STUDII ENCICLOPEDICE

PROBLEME ACTUALE ALE CERCETĂRILOR ENCICLOPEDICE

MATERIALELE SIMPOZIONULUI INTERNAȚIONAL
11–12 NOIEMBRIE 2010

Chișinău, 2010

Lucrarea a fost recomandată pentru editare la ședința Consiliului Științific
al Institutului de Studii Enciclopedice al AȘM,
Proces-verbal nr. 5 din 12 mai 2011

Redactor-șef

Constantin Manolache, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Responsabil de ediție:

Ion Xenofontov, doctor în istorie

Consiliul științific:

Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie

Tatiana Belova (Belarus, Minsk)

Mihai Cimpoi, doctor habilitat în filologie, academician

Doru Radosav, doctor în istorie, profesor universitar (România, Cluj-Napoca)

Mikola Jelezneak, doctor în filologie, conferențiar universitar (Ucraina, Kiev)

Constantin Moștofle, doctor în științe militare (România, București)

Vladimir Popik, doctor în istorie (Ucraina, Kiev)

Antonio Sandu, doctor în filosofie (România, Iași)

Irina Sosunova, doctor habilitat în sociologie (Federația Rusă, Moscova)

Mariana Șlapac, doctor habilitat în studiul artelor

Speranza Tomescu, doctor în filologie, lector universitar

Didina Țăruș, doctor în economie

Elena Varzari, doctor în filologie, conferențiar universitar

Recenzenți:

Mircea Bologa, academician

Demir Dragnev, membru corespondent

Andrei Eșanu, academician

„Probleme actuale ale cercetărilor enciclopedice”, simpoz. șt. intern. (2010; Chișinău). Materialele Simpozionului științific internațional „Probleme actuale ale cercetărilor enciclopedice”: 11–12 noiem. 2010/consiliul șt.: Vasile Bahnaru, Tatiana Belova (Belarus), Mihai Cimpoi [et al.] ; red.-șef : Constantin Manolache; resp. de ed.: Ion Xenofontov.– Ch.: Inst. de Studii Enciclopedice, 2011 (Tipogr. „Bons Offices” SRL). – 176 p.

ISBN 978-9975-9520-7-1.

001.8(082)=135.1=161.1

P 93

S U M A R

PROGRAM	11
----------------------	-----------

CERCETĂRI ENCICLOPEDICE

Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUȘ

ȘTIINȚA ENCICLOPEDICĂ: DOMENIU AL CERCETĂRII ACADEMICE	13
---	----

Constantin MANOLACHE, Ion XENOFONTOV

DEONTOLOGIA CERCETĂRII ENCICLOPEDICE	23
--	----

Elena VARZARI

REPERTORIUL TERMINOLOGIC AL LINGVISTICII TEXTUALE ÎN LITERATURA DE REFERINȚĂ (ENCICLOPEDII ȘI DICȚIONARE)	29
---	----

Klaus WEBER

ELABORAREA ENCICLOPEDIEI JURIDICE: O VIZIUNE GERMANĂ	37
---	----

Silviu ANDRIEȘ-TABAC, Ion XENOFONTOV

„SIMBOLURILE NAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA” ÎN DIMENSIUNE ENCICLOPEDICĂ.....	45
--	----

Aurelia HANGANU

PRECIZĂRI TERMINOLOGICE REFERITOARE LA ACTANȚĂ	50
---	----

ISTORIA ȘTIINȚEI

Mikola JELEZNEAK

ISTORIA CERCETĂRILOR ENCICLOPEDICE DIN UCRAINA	66
---	----

Ion JARCUȚCHI

CONSIDERAȚII PRIVIND COMPONENTA NUMERICĂ A COMISIEI GUBERNIALE ȘTIINȚIFICE A ARHIVELOR DIN BASARABIA	75
--	----

<i>Igor KRUPENIKOV, Dumitru BALTEANSCHI</i> SCHIȚĂ ISTORICĂ PRIVIND PEDOLOGIA ÎN MOLDOVA	96
--	----

<i>Elena ARAMĂ</i> PROBLEMA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA	123
--	-----

BIOGRAFII ȘTIINȚIFICE

<i>Vladimir POPIK</i> NOI DIMENSIUNI ALE CERCETĂRIILOR BIOGRAFICE DIN UCRAINA	133
---	-----

<i>Pavel MORARU</i> ȘTEFAN BERECHET – UN REPUTAT INTELECTUAL ȘI PATRIOT	155
---	-----

<i>Vitali SÂRF</i> MIHAIL MIHAILOVICI CEAKIR. SCHIȚĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ (150 DE ANI DE LA NAȘTERE)	163
---	-----

CONTENTS

AGENDA	11
---------------------	-----------

ENCYCLOPEDIA RESEARCH

Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUȘ ENCYCLOPEDIA SCIENCE: BRANCH OF ACADEMIC RESEARCH	13
---	----

Constantin MANOLACHE, Ion XENOFONTOV THE DEONOTOLOGY OF ENCYCLOPEDIA RESEARCH	23
---	----

Elena VARZARI THE TERMINOLOGICAL REPERTOIRE OF THE TEXTUAL LINGUISTICS IN THE SPECIALIZED LITERATURE (DICTIONARIES AND ENCYCLOPEDIAS)	29
---	----

Klaus WEBER A GERMAN APPROACH TOWARDS THE ELABORATION OF A LEGAL ENCYCLOPEDIA IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA	37
--	----

Silviu ANDRIEȘ-TABAC, Ion XENOFONTOV „THE NATIONAL SYMBOLS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA” – THE ENCYCLOPEDIA RESEARCH PERSPECTIVE	45
--	----

Aurelia HANGANU TERMINOLOGICAL DETAILS THAT REFER TO THE ACTANCY CATEGORY	50
--	----

SCIENCE HISTORY

Mikola JELEZNEAK THE HISTORY OF ENCYCLOPEDIA RESEARCHES IN UKRAINE	66
---	----

Ion JARCUȚCHI ASUMPTIONS ON THE MEMBERSHIP OF THE GUBERNIAL SCIENTIFIC BOARD OF THE BESSARABIAN ARCHIVES	75
--	----

Igor KRUPENIKOV, Dumitru BALTEANSCHI
UNE COURTE HISTOIRE DES SOLS DE MOLDAVIE 96

Elena ARAMĂ
THE LINGUISTIC PROBLEM OF REPUBLIC
OF MOLDOVA 123

SCIENTIFIC BIOGRAPHIES

Vladimir POPIK
NEW PERSPECTIVES OF SCIENCE
BIOGRAPHY IN UKRAINE 133

Pavel MORARU
ȘTEFAN BERCHET – A NOTORIOUS PATRIOT
AND INTELLECTUALIST 155

Vitali SÂRF
BIO-BIBLIOGRAPHICAL SKETCH DEDICATED
TO MIHAIL CEAKIR (ON THE OCASION
OF THE 150'TH ANIVERSARY) 163

SOMMAIRE

LE PROGRAMME	11
---------------------------	-----------

DES RECHERCHES ENCYCLOPÉDIQUES

Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUS LA SCIENCE ENCYCLOPÉDIQUE: UN DOMAINE DE LA RECHERCHE ACADEMIQUE	13
--	----

Constantin MANOLACHE, Ion XENOFONTOV LA DÉONTOLOGIE DE LA RECHERCHE ENCYCLOPÉDIQUE.....	23
--	----

Elena VARZARI LE REPERTOIRE TERMINOLOGIQUE DE LA LINGUISTIQUE TEXTUELLE DANS LA LITTÉRATURE DE REFERENCE (LES ENCYCLOPÉDIES ET LES DICTIONNAIRES)	29
--	----

Klaus WEBER UNE VISION ALLEMANDE SUR LA CREATION D'UNE ENCYCLOPÉDIE JURIDIQUE POUR LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA	37
---	----

Silviu ANDRIEȘ-TABAC, Ion XENOFONTOV „LES SYMBOLES NATIONAUX DE LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA” – UNE DIMENSION DES RECHERCHES ENCYCLOPÉDIQUES	45
--	----

Aurelia HANGANU DES PRÉCISIONS TERMINOLOGIQUES SUR L'ACTANCE	50
---	----

L'HISTOIRE DE LA SCIENCE

Mikola JELEZNEAK L'HISTOIRE DES RECHERCHES ENCYCLOPÉDIQUES UKRAINIENNES	66
--	----

Ion JARCUȚCHI DES CONSIDÉRATIONS SUR LA CONSISTANCE NUMÉRIQUE DU COMITÉ PROVINCIAL SCIENTIFIQUE DES ARCHIVES DE LA BESSARABIE	75
--	----

Igor KRUPENIKOV, Dumitru BALTEANSCHI

UNE COURTE HISTOIRE DES SOLS DE MOLDAVIE 96

Elena ARAMĂ

LE PROBLÈME LINGUISTIQUE DANS
LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA 123

DES BIOGRAPHIES SCIENTIFIQUES

Vladimir POPIK

LES NOUVELLES PERSPECTIVES DE LA
SCIENCE BIOGRAPHIQUE EN UKRAINE..... 133

Pavel MORARU

ȘTEFAN BERECHET – UN RÉPUTÉ
INTELLECTUELLE ET UN GRAND PATRIOTE 155

Vitali SÂRF

MIHAIL MIHAILOVICH CEAIR – AVEC L'OCCASION
DE SON ANNIVERSAIRE DE 150 ANS 163

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОГРАММА	11
------------------------	-----------

ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Константин МАНОЛАКЕ, Дидина ЦЭРУШ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКАЯ НАУКА: ОБЛАСТЬ АКАДЕМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ	13
--	----

Константин МАНОЛАКЕ, Ион КСЕНОФОНТОВ ДЕОНТОЛОГИЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ	23
--	----

Елена ВАРЗАРЬ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЕСТР ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА В СПРАВОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (ЭНЦИКЛОПЕДИИ И СЛОВАРИ)	29
--	----

Клаус ВЕБЕР РАЗРАБОТКА ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ: ВЗГЛЯД ИЗ ГЕРМАНИИ	37
--	----

Силвиу АНДРИЕШ-ТАБАК, Ион КСЕНОФОНТОВ «НАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА» – ПРЕДМЕТ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ	45
--	----

Аурелия ХАНГАНУ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ УТОЧНЕНИЯ КАСАТЕЛЬНО АКТАНТНОСТИ	50
---	----

ИСТОРИЯ НАУКИ

Микола ЖЕЛЕЗНЯК ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИСТИКИ	66
---	----

Ион ЖАРКУЦКИ СООБРАЖЕНИЯ О ЧИСЛЕННОМ СОСТАВЕ БЕССАРАБСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ НАУЧНОЙ КОМИССИИ ПО АРХИВАМ	75
--	----

Игорь КРУПЕНИКОВ, Дмитрий БАЛТЯНСКИЙ КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ПОЧВОВЕДЕНИЯ В МОЛДОВЕ	96
--	----

Елена АРАМЭ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ВОПРОС В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА	123
--	-----

НАУЧНЫЕ БИОГРАФИИ

Владимир ПОПИК НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ УКРАИНСКОЙ БИОГРАФИКИ	133
---	-----

Павел МОРАРУ ШТЕФАН БЕРЕКЕТ – ВЫДАЮЩИЙСЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ И ПАТРИОТ	155
--	-----

Виталий СЫРФ МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ ЧАКИР. БИОБИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК (К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)	163
--	-----

PROGRAM

11 NOIEMBRIE, 2010

Moderator

Dr. conf. univ. Constantin MANOLACHE, directorul Institutului de Studii Enciclopedice

10:00–10:30 ÎNREGISTRAREA PARTICIPANȚILOR

ȘEDINȚĂ ÎN PLEN

10:30–11:00 MESAJE DE SALUT

Dr. hab. Mariana ȘLAPAC, vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei

Acad. Mircea BOLOGA, consultant, Institutul de Fizică Aplicată

M. c. Demir DRAGNEV, consultant, Institutul de Istorie, Stat și Drept

11:00–13:00 RAPOARTE ȘTIINȚIFICE

Constantin MANOLACHE, Didina ȚĂRUȘ

ȘTIINȚA ENCICLOPEDICĂ: DOMENIU AL CERCETĂRII ACADEMICE

Микола ЖЕЛЕЗНЯК

ІСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИСТИКИ

Владимир ПОПИК

НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ УКРАИНСКОЙ БИОГРАФИКИ

Aurelia HANGANU

PRECIZĂRI TERMINOLOGICE REFERITOARE LA ACTANȚĂ

13:00–13:30 DEZBATERI, DISCUȚII, SUGESTII

13:30–14:00 PRÂNzul

12 NOIEMBRIE, 2010

Moderator

Dr. conf. univ. Mikola JELEZNEAK, directorul Institutului de Cercetări Enciclopedice, Ucraina

10:00–13:00 COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Elena VARZARI

REPERTORIUL TERMINOLOGIC AL LINGVISTICII TEXTUALE ÎN LITERATURA DE REFERINȚĂ (ENCICLOPEDII ȘI DICȚIONARE)

Klaus WEBER

ELABORAREA ENCICLOPEDIIEI JURIDICE: O VIZIUNE GERMANĂ

Constantin MANOLACHE, Ion XENOFONTOV

DEONTOLOGIA CERCETĂRII ENCICLOPEDICE

Silviu ANDRIEȘ-TABAC, Ion XENOFONTOV

SIMBOLURILE NAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA:
DIMENSIUNE ENCICLOPEDICĂ

Asea M. TIMUȘ

ENCICLOPEDII ȘI DICȚIONARE ROMÂNEȘTI DIN DOMENIUL
AGRICOL

Ion JARCUȚCHI

CONSIDERAȚII PRIVIND COMPONENTA NUMERICĂ
A COMISIEI GUBERNIALE ȘTIINȚIFICE A ARHIVELOR
DIN BASARABIA

Leonid VOLOȘCIUC

INSTITUTUL DE PROTECȚIE A PLANTELOR ȘI AGRICULTURĂ
ECOLOGICĂ. FILE DE ISTORIE

Игорь КРУПЕНИКОВ, Дмитрий БАЛТЯНСКИЙ

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ПОЧВОВЕДЕНИЯ В МОЛДОВЕ

Elena ARAMĂ

PROBLEMA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Pavel MORARU

ȘTEFAN BERECHET – UN REPUTAT INTELECTUAL ȘI PATRIOT

Виталий СЫРФ

МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ ЧАКИР. БИОБИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ
ОЧЕРК (К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

13:00–13:30 DEZBATERI, DISCUȚII, SUGESTII

13:30–14:00 PRÂNzul

Dr. conf. univ. Constantin MANOLACHE,
dr. Didina ȚĂRUȘ¹

ȘTIINȚA ENCICLOPEDICĂ: DOMENIU AL CERCETĂRII ACADEMICE

Lucrarea abordează aspecte privind premisele necesare pentru autoidentificarea științei enciclopedice ca domeniu de cercetare academică, în condițiile perpetuării unei practici îndelungate de elaborare a enciclopediilor. Evidențiind componenta de cercetare științifică, asociată cu selectarea și organizarea repertoriului terminologic al unei enciclopedii, prin metode analitice, de clasificare a științelor, prin metoda referințelor la termenii corelați, se accentuează necesitatea clarificării aspectelor de ordin epistemologic ce țin de definirea științei enciclopedice autonome prin rezultatele cercetărilor actuale, complexe și multidisciplinare, prin paradigma, obiectul și problemele de cercetare, frontierele și interferențele ei cu alte științe. Pornind de la tezele lui Th. Kuhn precum că baza cercetării practice și a consensului într-o știință nu ar fi teoria științifică, ci paradigma ei, sunt expuse considerații privind legitimitatea autoidentificării științei enciclopedice prin paradigma ei definitorie – ordinea enciclopedică. Totodată, pe lângă misiunea de cercetare, este evidențiat rolul important al științei enciclopedice, integrative și multidisciplinare, în promovarea dialogului științelor, în diseminarea cunoștințelor cu caracter specific și universal.

Preliminarii. Termenii „enciclopedie”, „enciclopedism” se află în circuit pe parcursul mai multor secole. În general, activitatea enciclopedică s-a manifestat pe trei mari direcții – crearea bibliotecilor, prin acumularea și păstrarea scrierilor pentru savanți, dar și pentru marele public; crearea muzeelor și a colecțiilor de artă, restaurarea lor și expunerea pentru public; publicarea dicționarilor și enciclopediilor care prezintă universul cunoștințelor sub formă de articole succinte, elaborate de către experți și maeștri din cadrul disciplinelor cunoașterii și artelor. Enciclopedia reprezintă o lucrare științifică sau științifico-populară ce conține informații/cunoștințe din toate ramurile științei și artei, ale activității practice (enciclopedie universală) sau numai dintr-un anumit domeniu (enciclopedie de ramură, tematică). Ea clasifică ramurile cunoașterii, propunând o ierarhie a cunoștințelor, de la

¹ Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM.

general la particular. Deoarece nu poate fi prezentat absolut totul, sunt selectate, din fiecare știință, elementele esențiale privind conceptele, instrumentarul, adevărurile stabilite prin controverse. Enciclopedia se elaborează ca lucrare unitară în baza unor cunoștințe *preexistente*, fiind un proiect intelectual și editorial de selectare, teaurizare și organizare conform unei ordini specifice. Accelerarea fenomenelor și proceselor, profunzimea schimbărilor din lumea contemporană au drept rezultat creșterea progresivă a volumului cunoștințelor, de aceea lucrările enciclopedice, cu oferta lor de informații sistematizate, constituie niște surse indispensabile pentru o informare rapidă, sigură și verificabilă. Enciclopedia nu doar reflectă nivelul științelor și culturii din epocă, ci marchează și mentalitatea epocii respective.

Operând cu cunoștințele în calitate de *obiect*, activitatea de elaborare și editare a unei enciclopedii are componenta sa de cercetare științifică. Astfel, fiind un produs lexicografic onomasiologic, enciclopedia presupune cercetări de ordin lexicografic asupra termenilor/denominațiilor. Selectarea și organizarea repertoriului terminologic, a registrelor de termeni ramurali necesită aplicarea metodelor analitice, a metodelor de clasificare pe criteriile logice ale structurii interioare a fiecărei științe/arte. Metoda referinței, aplicată termenilor corelați din cadrul aceleiași științe/arte sau din diverse științe/arte, constituie un instrument de integrare a cunoștințelor și, totodată, de construcție a traiectoriilor de căutare a informațiilor înrudite după conținut. Cercetarea enciclopedică se bazează nu doar pe anumite metode, ci și pe o serie de principii. În contextul celor menționate, se impune clarificarea mai multor aspecte de ordin epistemologic: rodul acestor cercetări științifice complexe, multidisciplinare – poate fi considerat drept știință autonomă? Această eventuală știință are o paradigmă conturată și niște probleme de cercetare? Care ar fi alte elemente definitorii, inclusiv frontierele ei și interferențele cu alte științe?

Enciclopeditismul modern: premise pentru un consens conceptual

Din perspectiva prezentului, Enciclopedia nu are o istorie prea îndelungată, mai veche fiind dorința de a colecta, clasifica și distribui cunoștințele. De la reprezentarea pe table de argilă până la versiunile digitale de astăzi s-a parcurs o cale milenară. Primele sisteme de organizare a științelor au fost realizate încă în Antichitate, modelul lui Aristotel fiind utilizat multă vreme. În Evul Mediu, enciclopediile erau concepute ca un cerc închis, al cărui centru simboliza contemplarea adevărului etern,

înțelepciunea. La sfârșitul sec. XIII, pentru prima dată este propus *arbo-rele științelor*, ca imagine a cunoștințelor profane și religioase. Umaniștii Epocii Renașterii erau absorbiți de utopia cunoașterii totale, dedusă logic din câteva principii. La începutul sec. XVII, F. Bacon propune o altă imagine a cunoașterii: *arboarele* este urmat de *oceanul cunoașterii*, cunoștințele nemaifiind un tezaur vechi ce trebuie preservat, ci un ansamblu de mici cuceriri, pe un teren virgin nemărginit. Cunoașterea începe să înglobeze, pe lângă științele speculative, și pe cele tehnice. În fața unei creșteri considerabile a volumului cunoștințelor, spiritele moderne precum G. Leibniz visau la un limbaj exact și universal sau doreau să elaboreze un repertoriu al lumii vii.

Epoca Iluministă a fost anticipată de apariția în sec. XVII a primei enciclopedii a lui J. H. Alsted – *Encyclopaedia* (7 vol., 1630), ce a servit drept reper enciclopediilor iluministe care i-au urmat, operelor lui J. A. Comenius, G. Leibniz, D. Diderot și D'Alembert. Lucrările lui Fontenelle, *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) și P. Bayle, *Dictionnaire historique et critique* (1697), popularizau gândirea bazată pe fapte și experiență, curiozitatea pentru inovații. În tratarea subiectelor filosofice, se aplică metodele experimentale care evoluează treptat spre *empirism*. Secolul XVIII a fost unul enciclopedic prin însuși spiritul său științific. Mișcarea intelectuală a enciclopediștilor iluminiști a promovat ideea unei arhitecturi științifice și morale a cunoașterii. Domeniile nu se specializau; în științe, arte, politică, religie se editau dicționare, lucrări de sinteză. Enciclopedia lui D. Diderot și D'Alembert – *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (17 volume, suplimentate de 11 volume de planșe, 1751–1772) – este prima lucrare modernă de proporții care a consacrat conceptul enciclopediei și a servit drept model pentru tot ce a urmat în domeniu. În aceeași perioadă se editează lexiconul inițiat de J. H. Zedler (*Grosses vollstendiges Universallexikon aller Wissenschaften und Künste*, 68 vol., 1732–1754), *L'Esprit des lois* de Montesquieu (31 vol.), *L'Histoire naturelle* de Buffon (36 vol.), *l'Essai sur les origines des connaissances humaines* de Condillac, *Dictionnaire philosophique* de Voltaire (614 articole). În sec. XIX, *Encyclopaedia Britannica* și *L'Allgemeine Enzyklopädie* a lui Ersch și Gruber (167 volume) urmează modelul enciclopediei lui D. Diderot și D'Alembert. La sfârșitul aceluiași secol, B. P. Hasdeu editează *Etymologicum Magnum Romaniae*. În anii 1898–1901, cărturarul C. Diaconovici redactează *Enciclopedia română* (3 vol.), editată la Sibiu de Asociațiunea ASTRA.

În sec. XX, în Italia, Austria, Portugalia, Cehia, SUA etc. apar enciclopedii naționale.

D. Gusti coordonează *Enciclopedia României* (4 vol., 1938–1943). Printre cele mai importante enciclopedii ale secolului se consideră: *Encyclopaedia Britannica* (30 vol., 1978); *Der Grosse Brockhause* (12 vol., 1977–1981); *Meyers Neues Lexicon* (18 vol., 1972–1978); *Enciclopedia hispano-americană* (80 vol., 1905–1933); *Grand Larousse Encyclopédique* (10 vol., 1960–1964); *Большая Советская Энциклопедия* (66 vol., 1926–1947; 30 vol., 1969–1978, ed. III); *Encyclopédie de l'Islam* (4 vol. și 5 fascicule, 1913–1936); *Enciclopedia americană* (30 vol., 1962); *Marele dicționar enciclopedic italian* (20 vol., 1966–1973); *Encyclopaedia Universalis* (Franța, 30 vol., 2008); *Encyclopaedia Judaica* (16 vol., 1971) ș.a. Enciclopediile republicilor sovietice – *Украинская советская энциклопедия* (17 vol., 1959–1965), *Enciclopedia sovietică moldovenească* (8 vol., 1970–1981) ș.a. – au fost realizate conform metodologiei și standardelor editoriale sovietice.

Acest tablou impresionant al marilor lucrări, elaborate pe parcursul ultimelor secole, pune problema premiselor științifice în conceperea, structurarea, organizarea lor lexicografică etc. Trebuie menționat faptul că, în spațiul postsovietic, dezbaterile pe marginea acestui subiect sunt sporadice și lipsite de amploare. Enciclopediile sovietice s-au bazat pe recomandări metodice cu caracter preponderent aplicativ, pe parametri intuitivi în distribuirea spațiului editorial pentru articolele din diferite științe/arte.

În general, în plan istoric, în elaborarea și editarea lucrărilor enciclopedice, au prevalat preocupările aplicative. De la enciclopediile antice, cu organizare rudimentară în formă de *liste* de termeni, la *inventarele*, „*oglinzile*” în epoca mijlocie, până în sec. XVII, acestea nu aveau un fundament teoretic dezvoltat. Abia în Epoca Iluministă se conturează baza teoretică și se afirmă conceptul enciclopediei, prin contribuția semnificativă a lui D. Diderot și D'Alembert. Continuitatea în acest sens se manifestă în valorizarea conceptului Enciclopediei lui Diderot și D'Alembert în epoca contemporană, fiind relevante exemplul Enciclopediei *Universalis*, structurată după un model adaptat al celei din sec. XVIII, cercetările la nivel universitar asupra metodelor aplicate la organizarea enciclopediei în cauză etc. În anul 2002, revista cu o denumire sugestivă – *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie* – publică materialele unui colochiu din anul 2000 de la Universitatea Paris 7 – „Denis

Diderot”, consacrat celor 250 de ani de la începerea editării Enciclopediei. Dezbaterile denotă importanța abordării conceptuale a lui Diderot și D’Alembert pentru generațiile actuale, în particular, a modelului de raționalitate enciclopedică clasică – *arborele*. Modelul arborescent, pe care îl dezvoltă Diderot, delimitând rădăcinile, tulpina, ramurile, frunzele, pentru a organiza cunoștințele despre Univers într-un ansamblu coerent și sintetic, se bazează pe *Sistemul figurat de cunoștințe umane* conceput de D’Alembert, care s-a inspirat, la rândul său, din sistemul lui F. Bacon și din teoriile epistemologice ale iluminiștilor. *Arborele* are la rădăcină *înțelegerea/percepția umană*, de la care pornesc 3 mari ramuri – *memoria, rațiunea și imaginația*, în cadrul cărora științele/artele sunt organizate în clase și subclase. Astfel, clasificarea se sprijină nu pe natura obiectului abordat, ci pe modul în care acesta este perceput de către om.

Drept element definitoriu al metodei de organizare a Enciclopediei poate fi considerată *ordinea enciclopedică*, concepută din 3 componente – denumirea științei la care se referă un anumit articol, rangul științei respective în cadrul *arborelui* și legăturile articolului cu alte articole, prin intermediul referințelor. Esența ei constă în localizarea simultană a articolelor enciclopedice, ordonate alfabetic, și în cadrul clasificării arborescente a științelor/artelor, prin atașarea denumirii științei. Totodată, *metoda referințelor*, reprezentând legăturile dintre termeni, integrează textele și, implicit, cunoștințele înrudite. Conceptul *ordinii enciclopedice* este actual și în prezent, iar *metoda referințelor* este considerată de experți drept o anticipare a *hipertextului* aplicat în enciclopediile electronice actuale. Trebuie remarcat faptul că exegeții concepției Enciclopediei constată o anumită contradicție între scepticismul filosofic al Epocii Iluministe în ce privește limitele percepției umane, lacunele cunoașterii globale a Universului, comparat cu un labirint, pe de o parte, și utilizarea de către D’Alembert a ordinii enciclopedice ca tentativă de a întocmi o cartografie completă a cunoștințelor despre Univers, pe de altă parte. De fapt, D’Alembert propune aplicarea celor două hărți „de scară mică” (*modelul arborescent și schema referințelor*) drept ghid prin labirintul Universului, ele fiind complementare articolelor enciclopedice, considerate hărți „de scară mare”. Dar în realitate, problema constă în limitele acelei cartografii care nu putea fi suficientă pentru orientarea în labirintul Universului și cunoașterea lui globală.

Autorii Enciclopediei au oferit soluții și pentru problema polisemiei, prin indicarea denumirii științei/artei fiind posibilă asocierea fiecărui termen cu definiția concretă din ramura în care era utilizat. Vom consemna, în context, că această metodă este aplicată și în prezent în fixarea cazurilor de omonimie, la includerea termenilor multidisciplinari în registrele ramurale.

Considerații privind paradigma și problemele de cercetare în cadrul științei enciclopedice

Unul dintre criteriile recunoașterii unei științe constă în existența *formeii instituționalizate* de cercetare. În spațiul actual al Republicii Moldova, cercetările enciclopedice s-au desfășurat în anii '70 ai sec. XX, fiind reluate recent în cadrul Academiei de Științe. Experiența autohtonă în acest domeniu, raportată la cea a majorității altor țări, este extrem de limitată. În același timp, activitatea practică îndelungată pe plan global nu a generat teorii care să ateste indubitabil identitatea și maturitatea științei enciclopedice. Totuși, acest fapt nu constituie un impediment în încercarea de a legitima identitatea unei științe. Astfel, în limbajul actual al teoriei cunoașterii, un element definitoriu în acest sens, manifestat prin activitatea de cercetare, este *paradigma* științei, o construcție mentală care oferă comunității științifice baza creativității pe o perioadă îndelungată. Th. Kuhn consideră că baza cercetării practice și a consensului într-o știință care a atins stadiul maturității nu este teoria științifică, ci paradigma ei. El își argumentează teza prin afirmația că cercetarea științifică, la acest nivel, nu este condusă în primul rând de teorii și de reguli metodologice generale, ci de experiențe împărtășite în comun, de realizări științifice universal recunoscute, fixate în paradigme. În calitatea lor de exemple concrete de formulări și de soluții ale problemelor științifice, paradigmele constituie baza aceluia acord în cadrul unei comunități de practicieni, asupra fundamentelor ce disting cercetarea științifică matură.

În această ordine de idei, activitatea enciclopedică poate fi considerată drept activitate de cercetare a unor practicieni de-a lungul secolelor, care s-a bazat pe modele de soluții obținute pe parcurs. Nu există suficiente argumente pentru a susține că este vorba de o știință ajunsă la maturitate, dar se poate afirma că paradigma științei enciclopedice, *ordinea enciclopedică*, s-a conturat în timp și a fost recunoscută de comunitate. În sec. XVIII, iluminismii s-au apropiat cel mai mult de formularea acestei paradigme. Prin realizarea lor, D. Diderot și D'Alembert au oferit soluții practicienilor enciclopediști din toate timpurile, inclusiv celor contemporani.

Bineînțeles, în ultimele două secole de după D. Diderot și D'Alembert, s-a produs o evoluție a modalităților de reprezentare a lumii, a universului de către științe. Tabloul general științific al lumii a căpătat un caracter integrativ, neliniar, odată cu apariția științelor noi precum cibernetica, informatica, sinergetica etc., fundamentându-se pe paradigmele neliniarității, autoorganizării, dezvoltării durabile etc. Prin prisma acestei evoluții, definirea ordinii enciclopedice presupune cercetări noi în domeniul metodelor de clasificare a științelor.

Totodată, în etapa actuală, o enciclopedie, ca mod de tezaurizare și diseminare a cunoștințelor, nu mai poate contribui doar la satisfacerea curiozității omului. Misiunea ei s-a extins la noțiunea de *alimentare a reflecției* colective, care are nevoie să înțeleagă, să soluționeze dileme, să promoveze progresul, înfruntând provocările timpului. În acest context, aspectele ce țin de definirea *obiectului* științei enciclopedice se impun a fi precizate în corelație cu definirea *scopului* ei, respectând cerințele completitudinii și veridicității. Or, în realizarea scopului enciclopediei, de asigurare a accesului la cunoștințele umane, utilizatorul trebuie ajutat să descifreze legăturile existente între acestea, pentru a-i oferi noi perspective de cunoaștere.

Motivele ce au justificat aventura enciclopediștilor în sec. XVIII sunt pertinente și astăzi. Dar și o serie de alte argumente, cum ar fi explozia, multiplicarea cunoștințelor, declinul culturii generale în favoarea cunoștințelor specializate și haosul ce domină ciberspațiul – vin în sprijinul asigurării continuității în valorificarea ideilor enciclopediste. În cercetarea enciclopedică actuală se prefigurează probleme științifice axate pe delimitarea bazei conceptuale a științei enciclopedice și pe interferențele cu alte științe; pe dezvoltări în domeniul ordinii enciclopedice (metode de clasificare a științelor, sistemul referințelor între termenii corelați etc.); pe aspecte structurale în elaborarea lucrărilor cu caracter enciclopedic (universale, tematice); pe aspecte onomasiologice în formarea repertoriului terminologic (analiza denominației noțiunilor, selectarea terminologiei pe ramuri ale științei ș.a.); pe polisemia/ omonimia termenilor științifici multidisciplinari; pe principii și metodologie de completare și de organizare a registrelor de termeni pentru enciclopediile universale și tematice; pe norme și modele de structură și conținut al articolelor enciclopedice; pe elaborarea lucrărilor cu conținut enciclopedic; pe istoria enciclopedismului.

Spre deosebire de timpurile trecute, când omul aspira să cunoască „artele libere” precum gramatica, retorica, dialectica și aritmetica, în prezent cunoașterea este segmentată pe domenii tot mai restrânse, care continuă să se dividă și să se multiplice, împreună cu descoperirile și cu teoriile lor. În acest context, pe lângă misiunea de cercetare, știința enciclopedică, integrativă și multidisciplinară, dar cu o identitate neconfirmată pe deplin, are un rol social de mare importanță. Produsele ei, enciclopediile și dicționarele enciclopedice, rămân a fi mijloace unice, care, în urma eforturilor de selectare, sinteză și simplificare, asigură accesul publicului larg la cunoașterea specializată. Este vital ca noile descoperiri în biologie, fizică, medicină, chimie etc. să devină cunoscute unui cerc mult mai larg decât cel al specialiștilor în domeniu. Este important ca și specialiștii să judece nu doar din perspectiva rigorilor propriului domeniu, ci să-și adapteze raționamentele prin intermediul unei culturi generale, științifice și umaniste și să le facă accesibile percepției publicului. Aceasta ar permite ca dialogul științelor să se extindă în afara mediului savanților, cuprinzând publicul larg, media, instituțiile de educație și de cultură.

Referințe bibliografice:

1. Băeșanu Al. *Recunoașterea problemei științifice*. În *Revista română de studii culturale (pe Internet)*. Nr. 3, 2004. www.rocsir.goldenideashome.com/archiv/2004_3/
2. *Encyclopédisme et Savoir: du papier au numérique*. Institut national de recherche pédagogique, avril 2006. www.inrp.fr/vst
3. Iancu Ș. *Spațiul, timpul și știința integrativă*. Academia Română. www.noema.crifst.ro/doc/2002
4. Leca-Tsiomis M. *Une tentative de conciliation entre ordre alphabétique et ordre encyclopédique*. Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie, numéro 40-41 (octobre 2006). <http://rde.revues.org>
5. *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*. Numéro 31-32 (Avril 2002). Mis en ligne le 1 septembre 2006. <http://rde.revues.org/index203.html>

Abstract
ENCYCLOPEDIA SCIENCE:
BRANCH OF ACADEMIC RESEARCH

The given work views aspects regarding premises that are necessary for the self-identification of the encyclopedic science as a field of academic research, under the conditions of a longstanding elaboration practice. The emphasis on the scientific research component associated with the selection and organization of the terminological database using analytical methods of classifying sciences using references to related terms points out the necessity of explaining epistemological aspects that refer to the definition of encyclopedic science as being autonomous, by means of the given research through the paradigm, object research and research problems, frontiers and their interferences with other sciences. Starting from Th. Kuhn's conception according to which the basis of a practical research and of a consensus in a scientific area is not scientific theory, but paradigm, here are presented considerations regarding the legitimacy of self-identification of the encyclopedic science through its definitive paradigm – encyclopedic order. At the same time, alongside with the research mission, the role of the encyclopedic science is underlined in the dialogue promotion among sciences and in the process of disseminating knowledge that bears a special or universal character.

Résumé
LA SCIENCE ENCYCLOPEDIQUE: UN DOMAINE
DE LA RECHERCHE ACADEMIQUE

Le travail traite les aspects visant les prémisses nécessaires pour l'auto-identification de la science encyclopédique comme domaine de recherche académique, dans les conditions de la perpétuation d'une pratique durable d'élaboration d'encyclopédies. Tout en accentuant la composante de recherche scientifique, associée à la sélection et à l'organisation du répertoire terminologique d'une encyclopédie, par des méthodes analytiques, de classification des sciences, par la méthode des références aux termes corrélés, on met l'accent sur la nécessité de clarifier les aspects épistémologiques liés à la définition de la science encyclopédique autonome par les résultats des recherches actuelles, complexes et multidisciplinaires, par le paradigme, l'objet et les problèmes de recherche, ces frontières et ces interférences avec les autres sciences. A partir des thèses de Th. Kuhn, selon lesquelles la base de la recherche pratique et du consensus dans une

science n'est pas la théorie scientifique, mais son paradigme, sont exposés des considérations sur la légitimité de l'auto-identification de la science encyclopédique par son paradigme distinctif – l'ordre encyclopédique. En même temps, à part la mission de recherche, on met en évidence l'importance du rôle de la science encyclopédique, intégrative et multidisciplinaire, dans la promotion du dialogue des sciences, dans la dissémination des connaissances ayant un caractère spécifique et universel.

Резюме

ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКАЯ НАУКА: ОБЛАСТЬ АКАДЕМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Статья посвящена рассмотрению предпосылок, необходимых как для самоидентификации энциклопедической науки в качестве области академических исследований, так и для перенимания долголетнего опыта разработки энциклопедических изданий. Выделяя исследовательскую составляющую (подборку и организацию терминологического набора энциклопедии путем классификации наук и создания системы ссылок на связанные термины), авторы подчеркивают необходимость прояснения эпистемологических аспектов, которые позволили бы установить самостоятельность энциклопедической науки: результаты актуальных, комплексных и междисциплинарных исследований, парадигму, предмет и проблемы исследования, разграничение и взаимодействие с другими науками. Отталкиваясь от тезиса Т. Куна о том, что основой практического исследования и консенсуса в рамках науки должна быть не научная теория, а парадигма этой науки, авторы излагают свои воззрения о правомерности самоидентификации энциклопедической науки посредством ее основополагающей парадигмы, коей является энциклопедический порядок. В то же время, подчеркиваются интегративное и междисциплинарное значения энциклопедической науки, делающие возможным диалог наук и распространение знаний узкого и универсального характера.

Dr. conf. univ. Constantin MANOLACHE,
dr. Ion XENOFONTOV¹

DEONTOLOGIA CERCETĂRII ENCICLOPEDICE

Motto:

„Codurile de responsabilitate profesională... sugerează faptul că profesiile pot fi ghidate în practica lor de norme speciale care exprimă valorile centrale ale fiecărei profesii și care nesocotesc acele considerații ce ar putea ghida comportamentul neprofesioniștilor în contexte similare de conflict sau potențial conflict” [1, p. 1019]

Aspectele etice și deontologice constituie elemente substanțiale ale activității profesionale. Lucrările enciclopedice, ca cerc de cunoștințe complexe, reprezintă instrumente autentice de lucru pentru cercetători și specialiști, pentru publicul interesat, de aceea transgresarea normelor etico-deontologice poate submina autoritatea acestor „constituții ale cunoștințelor”.

Cercetările enciclopedice constituie o dimensiune incomensurabilă a cunoașterii științifice globale/extraglobale și o necesitate stringentă de identificare/autoidentificare a civilizațiilor aflate într-o perpetuă mișcare. Omenirea este plasată actualmente într-o competiție directă între inteligența umană și cea artificială, aflată în pendulare între „real”, „ideal” și „necunoscut”. Cât timp comunitatea științifică va reuși să sistematizeze și să tipologizeze cunoștințele acumulate de umanitate, se va considera că inteligența omului este net superioară celei nenaturale. În cadrele asumate, omul, aflat în perimetrul cunoașterii, poate să se prezinte ca o ființă superioară prin *moralitate*, marcându-se prin faptul că-i stă în putere să fie „al virtuții” [2, p. 18].

Elaborarea producției enciclopedice implică o angajare intelectuală a autorilor la cel mai înalt nivel. Convențional, percepem trei dimensiuni intelectuale, aflate într-o formare continuă, în cercetarea enciclopedică: *epistemică*, *sinergetică* și *etico-deontologică*. Dimensiunea epistemică rezidă în cunoașterea și practicarea unui complex teoretico-științific, de idei, viziuni, tehnici, metode, procedee etc. Dimensiunea sinergetică identifică orientarea acțiunilor simultane a resurselor umane, materiale, temporale ș.a., în vederea realizării unei producții enciclopedice comune. Dimensiunea etico-deontologică marchează totalitatea de valori,

¹ Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM.

caracterul și normele de conduită morală și obligațiunile specifice în activitatea de cercetare științifică.

Dacă abordarea epistemică și sinergetică marchează o angajare teoretico-metodologică, cu utilizarea implicită a valorilor materiale în elaborarea producției enciclopedice, atunci aspectul etico-deontologic însumează o serie de responsabilități axiologice (cu un accent evident al valorilor spirituale), aflate în congruență atât cu actele legislative și normative, departamentale etc., cât și cu cele nescrise (cutumele, codul bunelor maniere ș.a.).

Aspectele etice și deontologice constituie elemente substanțiale ale activității profesionale. Este perimetrul de conexiune la nivel individual cu cel comunitar (și viceversa!) și diversitatea de valori (obiceiuri, cutume, caractere, compartimente habituale etc.) pe care le acceptă și le aplică societatea la o anumită etapă istorică. Sub aspect etimologic, termenul *etica* provine din limba greacă – *èthos* și semnifică „caracter, mod habitual de viață” [3, p. 102]. În activitatea socioprofesională, etica este considerată știința „care vorbește despre valori, despre bine și rău. Nu putem evita implicarea în etică, întrucât ceea ce facem – și ceea ce nu facem – poate fi oricând subiectul unei evaluări de natură etică” [4, p. 17]. Dacă etica abordează dimensiunea moralității, deontologia reflectă obligațiile, normele și conduita profesională. Pentru prima dată noțiunea *deontologie* (în greacă – *δέον*, „ceea ce se cade, ce se cuvine, datorie”, și *logos*, „știință”), ca sinonim al eticii, a fost pusă în circuitul științific de către filosoful englez Jeremy Bentham (1748–1832), în lucrarea *Deontology or The Science of morality* (Vol. 1-2, 1834). Deontologia constituie „teoria datoriilor morale; morala profesională; teoria datoriilor și drepțurilor în exercitarea unei profesii” [5, p. 389]. Actualmente, *deontologia* este percepută și ca etica *datoriei*, în comparație cu etica *dărniciei* [6, p. 545; 7, p. 149]. *Datoria* constituie valoarea supremă a eticii profesionale și semnifică *modalitatea necesității în sfera morală*, desemnând astfel adeziunea de conștiință a subiectului, autodeterminarea [8, p. 14]. Potrivit deontologului W. D. Ross, datoria în fața propriei conștiințe este cea mai importantă datorie, altfel zis, *datoria autoperfecțiunii* [9, p. 22].

În contextul în care activitatea profesională desfășurată de un individ poate genera suferință, pagubă, știrbire a libertății pentru ceilalți, respectarea normelor deontologice este foarte necesară și actuală [10, p. 3]. Documentarea eronată, neverificată, mistificată, la fel se înscrie în axa obstacolelor care perturbază libertatea de gândire, din acest considerent se impun anumite reguli de diseminare a informației, de valorificare a realizărilor activității umane etc. Desprinsă mai mult din respectarea

normelor etico-deontologice din domeniul medicinei, actualmente se vorbește tot mai intens de respectarea acestor dimensiuni în toate domeniile de activitate: cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și inovare [11], arheologie [12, pp. 353-360], sistemul judiciar [10, pp. 3-11; 8], administrație [13] etc. În acest sens, se resimte necesitatea stringentă a unui cod etic și deontologic în cercetările enciclopedice (vezi în anexă proiectul nostru).

Lucrările enciclopedice, ca cerc de cunoștințe complexe, reprezintă instrumente autentice de lucru pentru cercetători și specialiști, pentru publicul interesat, de aceea transgresarea normelor etico-deontologice poate submina autoritatea acestor „constituții ale cunoștințelor”.

Bazată pe morală și moralitate, dimensiunea etico-deontologică antrenează astfel elemente de legalitate, de investigare și interpretare a drepturilor, a etaloanelor și îndatoririlor de acțiune, de apreciere și comportare într-un domeniu de activitate profesională. În cazul nostru, etica și deontologia însumează valorile teoretice și aplicative, normative și axiologice în componenta morală, cu particularitățile generale și specifice ale cercetărilor enciclopedice.

Referințe bibliografice:

1. Becker Lawrence C. (editor). *Encyclopedia of Ethics*, volume II, New York & London, Garland Publishing Inc., 1992.
2. Aristotel. *Etica Nicomahică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
3. Peters Francis E. *Termenii filosofiei grecești*, București, Humanitas, 1997.
4. Singer Peter. *Introducere*. În: *Tratat de etică*, Iași, Polirom, 2006.
5. *Encyclopédie générale*, tome 2, Paris, Hachette, 1987.
6. Большая Российская Энциклопедия, том 8, Москва, Научное издательство «Большая Российская Энциклопедия», 2007.
7. Новая Российская Энциклопедия, том V (2), Москва, Издательство «Энциклопедия», 2008.
8. Pivniceru Mona-Maria, Luca Cătălin. *Deontologia profesiei de magistrat. Repere contemporane*, București, Editura Hamangiu, 2008.
9. Ross W. D. *The Right and the Good*, Indianapolis, IN Hackett, 1988.
10. Cochinescu N. *Introducere în deontologia judiciară*. În: *Dreptul*, nr. 4, 1995.
11. *Legea Parlamentului României nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare*.

12. Musteață Sergiu. *Etica și deontologia profesională în arheologie*. În *Tyrageția*, s.n., vol. III [XVIII], nr. 1, 2009.

13. Coman-Kund Liviu. *Deontologia și statutul funcționarilor din administrația publică*. Manual pentru specializarea universitară „Administrație publică”, București, 2006, 125 p.

Anexă. Proiect

CODUL DEONTOLOGIC ÎN CERCETAREA ENCICLOPEDICĂ

I. PREAMBUL

Articolul 1. Prezentul Cod deontologic (în continuare – Cod) reprezintă un ansamblu de principii fundamentale etice și norme deontologice în cercetarea enciclopedică, în conformitate cu standardele naționale și internaționale.

Articolul 2. Codul se adresează autorilor de lucrări enciclopedice, atât în calitate de participanți direcți la actul creației (cercetare, elaborare și editare), cât și indirecti (activități editoriale propriu-zise).

Articolul 3. Scopul autorilor de lucrări enciclopedice (în continuare – autori) constă în căutarea (prin intermediul cercetării), apărarea (aplicând normele legale și ale bunului simț) și transmiterea (prin publicarea și prezentarea informațiilor enciclopedice) adevărului științific spre consumator și utilizator (persoane fizice și juridice), la cele mai înalte standarde, în respect față de ființa umană și mediul înconjurător.

Articolul 4. Activitatea enciclopedică constă în acordarea de informație calitativă consumatorului, în conformitate cu drepturile, libertățile și interesele lui legitime de informare corectă.

Articolul 5. În exercitarea activității enciclopedice, autorii asigură mecanismul de formare a unei informații corecte, care poate fi și verificată.

Articolul 6. Normele de deontologie profesională, prin acceptarea lor liber consimțită, garantează buna îndeplinire de către autori a misiunii lor indispensabile în cadrul societății bazate pe cunoaștere.

Articolul 7. În exercitarea dreptului său de a asigura buna informare a cititorului, autorul se va călăuzi de legislația în vigoare.

Articolul 8. În vederea asigurării unui standard ridicat al serviciilor oferite și promovării unei imagini favorabile a acestora, autorii respectă regulile deontologice din prezentul Cod.

Articolul 9. Încălcarea Codului va constitui temei pentru inițierea unei proceduri de răspundere morală și disciplinară a autorului.

Articolul 10. Obținerea probelor și investigațiile pentru constatarea cazurilor de nerespectare a Codului vor fi efectuate de către specia-

liști în domeniu independenți, care, în caz de necesitate, vor lua în considerare recomandările experților.

II. PRINCIPII FUNDAMENTALE

Articolul 11. Cercetarea enciclopedică se bazează pe principiul abordării valorilor general umane, care plasează în centrul atenției omul, împreună cu întreaga lui activitate materială și spirituală, aflată în armonie cu universul, legile naturii și ale societății, respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Articolul 12. Instituția de cercetări enciclopedice concentrează resursele intelectuale umane, materiale, informaționale etc., în vederea prezentării științifice obiective a acțiunilor, fenomenelor și concepțiilor despre civilizația umană, atât în plan național, cât și în cel universal.

Articolul 13. Autorul prezintă informații în baza paradigmelor, concepțiilor și viziunilor științifice consacrate, respectând normele deontologice, evitând escaladarea în zona politicului, snobismului, tendințiozității, ideologizării și mistificării.

III. STANDARDE ETICE

Articolul 14. Autorul manifestă independență față de orice influențe și grupuri de interese, nu se implică în activități editoriale care au un interes personal direct și profund subiectiv, în activități de creație care ar putea afecta independența informației enciclopedice.

Articolul 15. Autorul are preocupări constante de dezvoltare profesională, actualizează în permanență cunoștințele de specialitate, participă la cursuri de perfecționare profesională, la manifestări științifice, participă la acțiuni de studiere și documentare în țară și peste hotare, se adaptează la necesitățile informaționale în continuă schimbare și diversificare. Autorul are dreptul la suport financiar din partea instituției angajatoare, în conformitate cu prevederile legale privind formarea continuă.

Articolul 16. Autorul are obligația să-și îndeplinească atribuțiile de funcție cu responsabilitate, competență, eficiență, corectitudine.

Articolul 17. Autorul respectă dreptul de proprietate intelectuală și al copyrightului materialelor utilizate, în conformitate cu legislația în vigoare.

Articolul 18. Relația dintre autor și personalitățile abordate în lucrările enciclopedice se bazează pe respect reciproc și exclude discriminările determinate de naționalitate, rasă, statut social, opinii științifice, opțiuni religioase, sexe sau vârstă.

Articolul 19. Autorul garantează confidențialitatea vieții private a personalităților abordate.

Articolul 20. Autorul promovează prin comportamentul său, în orice circumstanță, o imagine favorabilă activității enciclopedice.

Articolul 22. Autorul poate să atenționeze autoritatea titulară atunci când politica acesteia intră în contradicție cu legislația în vigoare, cu obiectivele instituției, precum și cu prevederile prezentului Cod.

Articolul 23. Relațiile dintre autor și instituție se bazează pe principiile respectului reciproc și cooperării, în scopul susținerii unor valori profesionale comune și executării obiectivelor majore ale activității enciclopedice.

Abstract

THE DEONOTOLOGY OF ENCYCLOPEDIA RESEARCH

The deontological and ethical aspects are significant elements of professional activity. The encyclopedic works, which are a complex knowledge sources, represent genuine tools for researchers, professionals and audience that would be interested, that is why the infringement of ethical and deontological norms can undermine the authority of these „knowledge constitutions”.

Résumé

LA DÉONTOLOGIE DE LA RECHERCHE ENCYCLOPÉDIQUE

Les aspects éthiques et déontologiques constituent des éléments substantiels de l'activité professionnelle. Les travaux encyclopédiques comme cercle des connaissances complexes, sont des instruments authentiques de travail pour les chercheurs, les experts, le public intéressé, donc la transgression des normes d'éthiques et de déontologie peut compromettre l'autorité de ces «constitutions des connaissances».

Резюме

ДЕОНТОЛОГИЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯ

Этические и деонтологические аспекты являются существенными элементами профессиональной деятельности. Вмещающая целый комплекс знаний, энциклопедические работы представляют собой подлинные рабочие инструменты как для исследователей и специалистов, так и для всей читающей публики. Поэтому пренебрежение этико-деонтологическими нормами способно подорвать научную авторитетность этих изданий.

REPERTORIUL TERMINOLOGIC AL LINGVISTICII TEXTUALE ÎN LITERATURA DE REFERINȚĂ (ENCICLOPEDII ȘI DICȚIONARE)

Articolul propune o trecere în revistă a repertoriului de termeni dintr-un domeniu mai nou al științelor limbii – lingvistica textului (insistându-se asupra lanțului „topic”; „focus”; „temă”; „datum”; „focalizare”; „comentariu”; „remă”; „novum”). Această direcție a început să capete reprezentări terminologice în dicționare și enciclopedii generale sau de specialitate paralel cu promovarea cercetărilor prin studii științifice. Includerea în registrul terminologic a unor concepte din discipline aflate încă în proces de constituire – lingvistica și gramatica textului, comunicare, pragmatică etc. – presupune o reconsiderare a metodologiei de scriere a articolului enciclopedic.

Lingvistica modernă și-a extins una dintre ariile sale de cercetare spre *transfrastică*, disciplină din domeniul pragmaticii cu elemente de sintaxă și semantică, care urmărește descrierea unor unități mai mari decât fraza, studiind coeziunea ansamblului textual. Noul domeniu, direcționându-se „dincolo de sintaxă”, este delimitat începând cu anii '70 ai sec. XX de W. Kallmeyer, R. Meyer-Hermann, Bernard Pottier ș.a. și se identifică în unele studii cu *hipersintaxa* (B. Palek), în altele cu *gramatica textului* (W. Dressler) sau cu un compartiment aparte al sintaxei care studiază *unitățile suprafrastice* (B. A. Abramov). În aceste condiții apare evidentă necesitatea introducerii și promovării unui aparat conceptual specific.

Termenii uzuali la nivel transfrastic, constituindu-se într-un sistem aparte în lingvistica europeană de unde treptat au trecut și în lingvistica românească, au drept element de referință conceptul de *text*, care reprezintă astăzi punctul de atracție al mai multor discipline, de la psihologie, filosofie, știință literară până la sociolingvistică. Reintrarea lui în nomenclatorul terminologiei de specialitate a început în a doua jumătate a sec. XX, când, sub presiunea cercetărilor efectuate de mai multe școli lingvistice europene (printre care Școala Semiotică din Paris, Textlinguistik din Germania etc.), s-a recunoscut că acesta, devenind obiect de cercetare științifică, nu mai poate rămâne un „accesoriu”.

¹ Universitatea de Stat din Moldova.

Noțiunea de text a primit diferite interpretări, pentru că s-a pornit de la criterii și viziuni diferite: a fost definit și ca secvență lingvistică scrisă sau vorbită care formează o unitate comunicatională (indiferent dacă se are în vedere o înșiruire de fraze, o singură frază sau un fragment dintr-o frază), și ca sistem închis aflat în stare de repaus, și ca etapă intermediară sau produs al discursului etc. Din perspectivă lingvistică, textul este privit, în primul rând, ca o unitate gramaticală care aparține nivelului sintactic și care se situează pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei parte de propoziție–propoziție–frază–text, iar, în al doilea rând, ca unitate ce aparține nivelului semantic. Mai nou, textul este interpretat și sub aspect pragmatic, avându-se în vedere funcțiile lui într-o situație de comunicare și faptul că această unitate reprezintă „un sens în acțiune” [1, p. 536–537].

Multitudinea de interpretări constituie dovada unui interes sporit al lingvisticii contemporane pentru un astfel de segment și, în același timp, posibilitatea unei valorificări multidimensionale a fenomenului, fapt pe deplin explicabil, căci „sistemul lingvistic în procesul comunicării se realizează nu prin propoziții izolate, ci prin intermediul textelor de diferite tipuri și de o finalitate diferită” [2, p. 338]. Necesitatea unei noi forme a lingvisticii, subliniașe și E. Coșeriu, este justificată de faptul că anumite realități ale unor limbi istorice nu pot fi soluționate de gramaticile tradiționale care au ca unitate superioară de comunicare fraza. A se vedea în acest sens și abordarea pe care o propune C. Dimitriu în *Tratat de gramatică a limbii române* [3].

La ora actuală s-au conturat, cel puțin, două direcții noi de cercetare a textului în științele limbii: *lingvistica textului* (pornește de la ideea că textul reprezintă un nivel al limbii în general) și *gramatica textului* (studiază textul ca nivel al structurării gramaticale a unei limbi). Aceste direcții au început să capete reprezentări terminologice în dicționare și enciclopedii lingvistice paralel cu promovarea cercetărilor în literatura de specialitate. *Anaforă, avan-text, cataforă, coeziune, coerență, comentariu, topic, temă, remă* și alți termeni, unii dintre care provin din domenii lingvistice conexe, dar treptat devin uzuali pentru analiza textului, sunt menționați deja în *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (1972) [4; 5], lista lor se completează însă substanțial, beneficiind de o extinsă și multiaspectuală interpretare, în articolele din *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. (1990, ediție reprint în 1998) [6] și se conturează în compartimente distincte într-o altă lucrare enciclopedică de amploare – *Encyclopedia of Language and Linguistics* (1993) [7]. În spațiul românesc,

Dicționarul de științe ale limbii (2001) [1] și *Dicționarul de comunicare (lingvistică și literară)* (2003) [8] oferă cele mai complete reprezentări ale aparatului terminologic din domeniul lingvisticii textuale (și nu numai), constituind un suport indispensabil pentru oricine este interesat de efectuarea investigațiilor asupra textului.

Luându-se în considerare realizările din domeniul științelor limbii din ultimele decenii, un repertoriu de termeni din lingvistica textului a fost prevăzut și pentru ediția *Enciclopedia Moldovei* în 10 vol. Concepția acestei ediții presupune un compartiment aparte „Limbi și științe lingvistice”, în care se preconizează a fi descrise principalele limbi, familii și grupuri de limbi, urmează a fi interpretați termeni din domeniile: teoria limbii (inclusiv teoria textului), fonetică și fonologie, dialectologie, lexicologie, gramatică, limbă literară, onomastică, istoria limbii ș.a. Se va oferi o perspectivă istorică și perspective metodologice asupra școlilor, direcțiilor și curentelor lingvistice, reflectându-se aportul lor la studierea limbajului uman și analizându-se postulatele și specificul metodelor (tradiționale și moderne) de cercetare a limbii. O rubrică aparte – lingviști români și lingviști străini – va conține ample informații despre personalitățile care, din Antichitate până în prezent, au contribuit la constituirea lingvisticii ca știință (inclusiv la constituirea unor domenii distincte ale lingvisticii, printre care se vor include și discipline mai noi consacrate studierii textului). Articolele despre noțiunile uzuale ale lingvisticii textului din *Enciclopedia Moldovei* vor conține cca 3 000 de semne și vor avea următoarea structură: etimologia termenului; definiție; tipologie; istoricul abordării conceptului; bibliografie. Plus la acestea, abordarea conceptelor din diferite perspective ar fi o cerință imperioasă în cazul repertoriului terminologic din aria de investigare a textului, aflată încă în stadiul de constituire.

Referindu-se la un domeniu relativ recent, o bună parte dintre conceptele lingvisticii textuale continuă să fie destul de controversate, fiind deseori prezentate și abordate contradictoriu în literatura de specialitate, altele creându-se chiar confuzii terminologice. În cele ce urmează, aducem în discuție un șir terminologic – vizat în registrul de termeni al *Enciclopediei Moldovei* în 10 vol. –, care a migrat din pragmatică și gramatică spre studiile axate pe text și anume *topic-focus* cu extensiile *temă-datum-focalizare-comentariu-remă-novum*, pentru a elucida eventuale perspective de interpretare a fenomenului(elor) în articolele ediției enciclopedice.

Problema relației pragmatice *topic-focus-focalizare* nu este deloc nouă în lingvistica textului, dar este totuși încă abordată neunivoc, iar sub aspect terminologic chiar se arată controversată. Prin *topic* (*temă, cadru*, în *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* se amintește și termenul mai vechi *subiect psihologic*) se înțelege un component pragmatic al enunțului, care în unele abordări se suprapune peste conceptul de temă în sensul promovat de reprezentanții Școlii de la Praga. Acest component este considerat o entitate purtătoare de informație cunoscută a enunțului, cu grad minim al aportului informațional și dependentă de contextul discursiv/situațional, dar indiferentă de organizarea gramaticală a propoziției [delimitări făcute în *Dicționarul de științe ale limbii*: 1, p. 531–532]. În științele limbii [9], *topicul* a fost asociat cu noțiunea de *cadru de referință* (spațial, temporal, individual) în care se realizează predicția. În lingvistica americană, termenul se utilizează și cu sensul de *subiect logic* sau *semantic* (obiectul/subiectul comunicării), completat în partea a doua a enunțului cu un *comentariu*. Din acest punct de vedere se distinge *topicul potențial*, care are un referent introdus pentru prima dată în discurs, *topicul actual*, care are un referent cunoscut din discursul anterior, *topicul scenic*, care definește parametrii spațio-temporali ai enunțului, și *topicul contrastiv*. Potrivit lui Ch. Li și S. A. Thompson [10, p. 234], orice propoziție are o temă, dar nu orice propoziție are un topic. Aceiași autori atestă mai multe trăsături diferențiale ale *topicului*: trebuie să fie definit pentru ambii locutori, poate să nu coreleze semantic cu un verb, are un caracter funcțional în discurs, ocupă o poziție inițială ș.a. În unele studii se acceptă o diferență temă–topic de ordin sintactic și stilistic: „Topicul aparține structurii centrale a enunțului, fiind un component integrat sintactic și nereliefat stilistic, în timp ce tema dublează topicul, fiind așezată într-o poziție sintactică exterioară, parantetică, marcată emfatic” [1, p. 544], de aici și distribuirea funcțiilor pragmatice: „Cât despre idee (=Temă), ea (=Topic) aparține familiei” se constată în *Dicționarul de științe ale limbajului* [ibidem]. Relația topic–temă poate fi dezambiguizată la nivelul textului. Astfel, în abordarea propusă de M. Charolles, de Le Goffic ș.a., într-o propoziție ca „La nuit, tous les chats sont gris” (Noaptea, toate pisicile sunt de culoare gri) topic principal al enunțului devine subiectul „pisicile”, dacă locutorul își continuă discursul cu informații despre pisici, iar în cazul în care locutorul se va lansa în enumerarea evenimentelor caracteristice nopții, drept topic va fi considerat circumstanțialul.

Așa cum se poate constata și din *Dicționarul enciclopedic de pragmatică* [11], în lingvistica franceză, „*topique*” se opune sub aspect sintactic sau pozițional termenului „*commentaire*”: topicul desemnează aici ceea ce spune mai întâi vorbitorul sau ceea ce apare în poziție inițială, după care vorbitorul introduce comentariul. *Topicul* îl vom interpreta astfel drept o entitate a enunțului purtătoare de informație cunoscută, aflată în poziție inițială sau pre-inițială, care servește drept punct psihologic sau pozițional de plecare pentru dezvăluirea mesajului unui text, fiind confirmat de context.

Conceptului de *focus* îi sunt asociați în literatura de specialitate și în dicționarele enciclopedice lingvistice termenii *focus comunicativ* sau *informațional*, numit și *prezențial* (comunică o informație nouă), *focus de identificare* (*contrastiv* – exprimă o identificare exhaustivă, duce la reorganizarea elementelor unui enunț), *focus pragmatic* (în terminologia lui T. Van Dijk, este acțiunea de selecție, pentru care drept criteriu de realizare ar putea servi eficiența comunicării și a interacționării) și termenul *focalizare*, preluat în studiile de lingvistica textului din naratologia franceză, unde a fost promovat de către G. Genette pentru desemnarea și comunicarea punctului de vedere. Și în acest context amintim interpretarea lui A. Kibrik [12], care operează o distincție foarte importantă pentru explicarea modului în care funcționează focusul – *memoria discursivă* sau *textuală* curentă, ce include, pe de o parte, reținerea aspectului verbal al textului, iar pe de alta, a informației actualizate. În *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, *punerea în focus* este asociată cu emfaza sau insistența [4, p. 351]. Pentru realizarea unei comunicări eficiente, emițătorul trebuie să apropie punctul de vedere al receptorului de al său propriu, iar de aici Kibrik delimitează punctul de vedere discursiv sau textual comun pentru interlocutori. În focusul atenției se pot afla astfel unu sau doi referenți, în funcție de pretext. Distincția topic-focus a fost făcută și sub aspectul *datum* versus *novum*, având la bază ideea că informația veche poate fi recuperată din situația de comunicare sau prin anaforă, în timp ce informația nouă este *focală*, în sensul că nu poate fi recuperată recurgând la informațiile deja vehiculate în discurs. Totuși se pare că nu ar trebui confundate cele două aspecte: informația asupra căreia locutorul vrea să atenționeze și informația pe care locutorul vrea s-o aducă la cunoștința receptorului (adică tema-rema, datum-novum). Focalizarea este complementară segmentării informaționale binare, de aceea atât tema, cât și rema pot fi

focalizate. Termenul *focus al atenției* sau *focalizare pragmatică* se referă la mijloacele formale și la cele de conținut, dar utilizate pentru atragerea atenției cititorului prin accentuarea elementelor textuale purtătoare ale informației semnificative. Focalizarea poate fi și o marcă a *emfazei* cu dublu aspect – argumentativ și retoric, determinat de situația de enunțare și poate fi considerată drept o topicalizare amplificată.

Pentru o interpretare adecvată a terminologiei din domeniile mai noi ale lingvisticii care – în dicționare, în lucrări enciclopedice, dar și în studii științifice de profil – atestă numeroase controverse sau confuzii, în *Enciclopedia Moldovei* urmează să se adopte o metodologie aparte. Aceasta ar admite în stilul neutru al articolului enciclopedic nu doar expunerea de tip descriptiv a definițiilor sau a particularităților conceptului analizat, ci și propunerea unor interpretări contradictorii sau emiterea unor concluzii și judecăți proprii. Doar astfel articolul enciclopedic își va realiza funcția pe care trebuie s-o dețină – asigurarea cititorului cu informația necesară pentru sporirea eficienței cercetărilor științifice ulterioare.

Studiul textului, întreprins de disciplinele lingvistice actuale, presupune elucidarea mai multor probleme: funcționarea categoriilor gramaticale la nivel textual (modul, timpul, persoana etc.); descrierea structurii gramaticale a textului, studierea legităților de structurare a textului prin analogie cu legitățile de structurare a propoziției și a frazei (relații cauzale, atributive etc., mijloacele anaforice, cataforice), criteriile de coerență, coeziune, integrare ș.a. Acestea, fie că vor fi reprezentate în articole-titlu (anafora, catafora, coerența, coeziunea etc.), fie că vor trebui abordate în cadrul termenilor asociați cu gramatica propoziției și frazei (modalitate, temporalitate, negație, pronume etc.).

Pornindu-se de la relevanța aparatului conceptual al noilor direcții lingvistice, în repertoriul ediției enciclopedice în 10 vol. (compartimentul „Limbi și științe lingvistice” va cuprinde în total cca 1 100 articole-titlu, dintre care cca 570 de termeni lingvistici), terminologia de ultimă oră trebuie să fie ilustrată printr-un număr relevant de articole care ar oferi informații la zi asupra unor domenii specializate – lingvistica textului, pragmatica, semantica, semiotica etc. – și, în același timp, ar permite cititorului mai puțin avizat să-și formeze o imagine de ansamblu asupra evoluției științelor limbii.

Referințe bibliografice:

1. *Dicționar de științe ale limbii.* / Bidu-Vrănceanu Angela et al. București, Editura „Nemira”, 2001.
2. Золотова Г. А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка.* М.: Наука, 1973.
3. Dimitriu Corneliu. *Tratat de gramatică a limbii române.* Vol. II. Sintaxa. Iași, Institutul European, 2002.
4. Ducrot Oswald, Todorov Tzvetan. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage.* Paris, Editions du Seuil, 1972.
5. Ducrot Oswald, Schaeffer Jean Marie. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului.* București, Editura Babel, 1996.
6. *Большой энциклопедический словарь. Языкознание.* Гл. ред. Ярцева В. Н. М., Большая Российская энциклопедия, 1998.
7. *Encyclopedia of Language and Linguistics (ELL).* 14 vol. set. / Ron Asher Editor, 1993.
8. Comloșan Doina, Borchin Ioana-Mirela. *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară).* Vol. II. Timișoara, Excelsior Art, 2003.
9. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топик и точка зрения. In: *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып. XI. М., Прогресс, 1982. С.277–316.
10. Ли Ч. Н., Томпсон А. Подлежащее и топик: новая типология языков. In: *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып. 11. М., Прогресс, 1982. С.193–236.
11. Moeschler Jacques, Reboul Anne. *Dicționar enciclopedic de pragmatică.* Cluj, Echinoc, 1999.
12. Кибрик Андрей. Фокусирование внимания и местоименно-анакфорическая номинация. In: *Вопросы языкознания,* 1987, № 3. С. 79–90.

Abstract

THE TERMINOLOGICAL REPERTOIRE OF THE TEXTUAL LINGUISTICS IN THE SPECIALIZED LITERATURE (DICTIONARIES AND ENCYCLOPEDIAS)

The article aims at including into the magazine the repertoire of terms that belong to a new area of language sciences that is the text linguistics (focusing on topicality, „focus”, „datum”, „commentary”, „rheme”, „novum”). This direction began to occur with terminological representations in general and specialized dictionaries and encyclopedias together with the promotion of the researches in the given area. The fact of including certain

concepts of disciplines that are undergoing through a consolidating process like – grammar and text linguistics, communication, pragmatics etc., into the terminological record, – involves a reconsideration of the ways of writing an encyclopedic article.

Résumé

LE REPERTOIRE TERMINOLOGIQUE DE LA LINGUISTIQUE TEXTUELLE DANS LA LITTÉRATURE DE RÉFÉRENCE (LES ENCYCLOPÉDIES ET LES DICTIONNAIRES)

L'article propose une rétrospective de répertoire des termes d'un nouveau domaine des sciences de la langue – la linguistique du texte (en insistant sur le fait de la chaîne «topique», «focus», «thème», «datum», «focalisation», «commentaire», «rhème», «novum»). Cette direction acquise des représentations terminologique dans les dictionnaires et les encyclopédies générales ou de spécialité, en parallèle avec la promotion des recherches des études scientifiques. L'inclusion dans le registre terminologique des nouveaux concepts des disciplines, en développement – la linguistique et la grammaire du texte, la communication, la pragmatique etc. – ce qui suppose une reconsidération de la méthodologie de l'écriture de l'article encyclopédique.

Резюме

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЕСТР ЛИНГВИСТИКИ ТЕКСТА В СПРАВОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (ЭНЦИКЛОПЕДИИ И СЛОВАРИ)

В статье анализируется терминологический набор в новой области лингвистических наук – лингвистике текста (акцент ставится на цепочке «топик», «фокус», «тема», «datum», «фокализация», «комментарий», «рема», «новум»). Термины этого направления начали представляться в словарях и универсальных или специализированных энциклопедиях параллельно с продвижением научных исследований в данной области. Включение в тематический реестр понятий, связанных с развивающимися научными дисциплинами – такими как лингвистика и грамматика текста, коммуникация, прагматика и др. – подразумевает переоценку методологии написания энциклопедической статьи.

ELABORAREA ENCICLOPEDIIEI JURIDICE: O VIZIUNE GERMANĂ

Din inițiativa unui grup de cercetători științifici, profesori universitari, avocați, notari publici ș.a., în Republica Moldova a început elaborarea unei enciclopedii juridice. În contextul pregătirii și redactării acestei lucrări se pune în evidență experiența internațională în domeniu, aspectele teoretice, metodologice și stilistice, structura articolelor enciclopedice, corelatele dintre noțiuni etc.

Reflecții generale cu privire la limbajul juridic din Republica Moldova. Din materialele puse la dispoziție de colegii din Republica Moldova (vezi Anexa 1) am putut deduce faptul regretabil și extrem de surprinzător pentru mine că, în contextul istoric actual traversat de târnărul stat, context de transformare politică, socială și juridică, în acest spațiu încă nu există un limbaj juridic funcțional. În asemenea condiții, așa cum se vede din expunerea argumentativă, *Enciclopedia juridică* este pusă în fața unei provocări suplimentare, ea cumulând și sarcina de a fi fondatoarea limbajului juridic în curs de cristalizare.

Așadar, pentru colegii din Republica Moldova, problema se pune astfel: în cazul unei schimbări de conținut a institutelor de drept, acestea vor folosi în continuare noțiunile din limbajul juridic vechi, dar cu care cetățeanul este deja familiarizat, sau vor crea termeni și noțiuni noi. Acolo unde încă nu a existat un institut de drept, oricum va trebui găsită o noțiune pentru a-l denumi. Atunci când urmează să fie creată o noțiune nouă încă nu există o noțiune pentru un institut de drept, se pune problema de unde să împrumute aceste noțiuni limbajul juridic din Republica Moldova.

În primul caz, așa sugera ca, în situația unei modificări de conținut a institutelor de drept importante, noțiunea, după posibilitate, să fie una nou-formată sau, cel puțin, să fie formată după noi principii. O terminologie nouă va sugera tuturor celor care aplică dreptul – juriștilor, dar și celor care nu sunt specialiști în drept – că timpurile și atitudinile s-au schimbat și că multe lucruri nu vor mai fi ca înainte.

Mult mai complicat va fi să se stabilească din ce vocabular se vor lua noii termeni/noile noțiuni, pentru a adapta limbajul juridic din Republica Moldova la noua terminologie juridică. Având în vedere râvna colegilor din Republica Moldova spre o apropiere de Uniunea Europeană (vezi cifra

¹ Avocat, editor. Editura „Creifeld”, München (Germania).

2 a Conceptului), ar fi adecvat să se recurgă la o terminologie familiară Uniunii Europene. Și aici se recomandă adaptarea termenilor/noțiunilor corespunzătorilor/oare la termenii juridici din limbile romanice de lucru în cadrul Uniunii Europene. În primul rând, la cei din limba română. Dacă anumite noțiuni juridice și politice din Republica Moldova și din România coincid, atunci ele pot fi preluate direct. Voi face însă o trimitere la un exemplu negativ din spațiul lingvistic german. În cazul Germaniei, Austriei și Elveției nu există o utilizare lingvistică unitară. În aceste țări, diferite situații juridice sunt, uneori, exprimate prin același termen/aceeași noțiune, iar altele – acelorași situații juridice le sunt atribuite diferite noțiuni/diferiți termeni. În măsura în care utilizarea lingvistică mai poate fi încă influențată, asemenea confuzii ar trebui evitate de la bun început.

Dacă nu este posibilă o ajustare la terminologia juridică românească, atunci s-ar impune recurgerea la alte limbi romanice, cum ar fi limba franceză și limba italiană. Modelul francez este recomandabil în mod special, deoarece, după importanța ei, franceza mai este considerată drept cea de-a doua limbă de lucru în cadrul Uniunii Europene. Ar fi mai puțin recomandabilă o apropiere de termenii/noțiunile germane și deloc recomandabilă – una de limbajul juridic anglo-saxon.

Cu privire la structura unei enciclopedii. Colegii din Republica Moldova mi-au pus la dispoziție, cu toată generozitatea, traducerea glossarului ce cuprinde primele litere. La conceperea *Enciclopediei*, ar fi recomandabilă, în primul rând, gruparea noțiunilor/termenilor tematici în parte (vezi cele expuse mai jos). În cadrul unui grup tematic, vor fi formate diferite niveluri de noțiuni/termeni. Și aici se va face distincție între noțiunile/termenii explicative/i din punctul de vedere al conținutului și cele/cei care fac trimitere. Noțiunile/termenii explicative/i din punctul de vedere al conținutului urmează să fie astfel concepute/ți încât pe un spațiu între două și patru coloane să se cuprindă esențialul. Spre acest principiu am râvnit întotdeauna, dar, cu regret, el nu este respectat nici pe departe în cazul *Dicționarului juridic Creifelds*.

Noțiunile/termenii de trimitere întrunesc, de regulă, două scopuri diferite. Pe de o parte, de la noțiuni/termeni foarte largi se poate face trimitere la noțiuni/termeni mai speciali, care apoi sunt explicați separat. De exemplu, noțiunea/termenul superior *Uniunea Europeană*, conduce la subtermeni/subnoțiuni ca: *istoria Uniunii Europene*, *membrii Uniunii Europene*, *natura juridică a Uniunii Europene*, *organele Uniunii Europene*; iar noțiunea/termenul *organele Uniunii Europene*, la rândul său, este un termen/o noțiune de trimitere, care face referință la *Comisia Europeană*,

Consiliul European, Consiliul Uniunii Europene, Parlamentul European, Curtea de Justiție Europeană etc. Pe de altă parte, pentru că trimiterile-lanț se percep drept neconfortabile, în cazul termenului/noțiunii *Uniunea Europeană* s-ar recomanda să se facă o trimitere suplimentară la *Comisia Europeană, Consiliul European, Consiliul Uniunii Europene, Parlamentul European, Curtea de Justiție Europeană* etc.

În aceeași ordine de idei, există termeni/noțiuni care sunt atât de detaliați/te, încât nu aduc în cadrul *Enciclopediei* nicio explicație proprie de conținut, ci fac trimitere la termenul/noțiunea mai cuprinzătoare în care este pus în discuție complexul parțial abordat în acest termen. Astfel, de la termenul/noțiunea *președinția consiliului* se va face trimitere la *Consiliul European* și la *Consiliul Uniunii Europene*.

Uneori, aceste tipuri de termeni/noțiuni nu pot fi respectați/te pe deplin. Un termen/o noțiune bine supraordonat/ă ar fi, de exemplu, *drepturile fundamentale*. În cazul acestui termen/acestei noțiuni s-ar cere, inițial, o explicație generală, despre importanța drepturilor fundamentale în cadrul unei ordini de drept și constituționale, iar în partea a doua s-ar putea face referință la termenii/noțiunile în cadrul cărora se analizează în special drepturile fundamentale (dreptul la viață, dreptul la muncă, dreptul la proprietate etc.).

Concepția *Enciclopediei* presupune și sistematizarea termenilor/noțiunilor în grupuri tematice, după care ordinea lor alfabetică va rezulta de la sine. Și pentru că *domeniul dreptului* trebuie conceput ca un tot organic, sistemul – așa cum cunosc eu lucrurile din activitatea mea la *Dicționarul juridic Creifelds* – nu va putea fi respectat niciodată cu o precizie matematică. Totuși, pentru claritate, ar trebui să se opteze de la bun început pentru o anumită structură.

Structurarea termenilor/noțiunilor. *Dicționarul juridic german Creifelds* se orientează vădit către dreptul german în vigoare în Germania și, pentru că sistemul de drept este consolidat în esența sa, având loc doar modificări parțiale, această formă de prezentare s-a arătat ca una foarte bună. În cazul lucrării concepute de colegii din Republica Moldova, aș putea recomanda niște explicații în privința termenilor/noțiunilor în parte, mai întâi în ceea ce privește importanța generală a noțiunii, dacă e cazul, și importanța termenului/noțiunii din punctul de vedere al comparației juridice, în special în ordinea de drept europeană, iar în cea de-a doua parte a termenilor/noțiunilor s-ar putea face referință la situația de drept actuală din Republica Moldova.

Cu privire la domeniul juridice în parte. Colegii din Republica Moldova au elaborat deja și mi-au pus la dispoziție un catalog, cu ade-

vărat cuprinzător, al diferitor termeni juridici, ce urmează a fi abordați în *Enciclopedia juridică*. Parțial însă se deschide o structurare care pare a fi totuși incompletă, ceea ce se poate explica prin faptul că subsemnatul nu cunoaște bine sistemul de drept din Republica Moldova. Astfel, după părerea mea, între cifrele 23, *Dreptul procesual penal*, și 25, *Teoria activității de investigare operativă*, informațiile se intersectează și se suprapun, astfel încât apare logica întrebare dacă are sens separarea celor două domenii.

Sugestii. În baza catalogului tematic alcătuit de colegii din Republica Moldova, aş propune următoarea structură:

1. Dreptul internațional, inclusiv dreptul internațional al războaielor și dreptul conflictelor militare;

2. Dreptul european (actualmente, încă nu este relevant pentru Republica Moldova, dar ar trebui să fie inclus pe fundalul documentului de teze/concepții transmis; ajustarea la standardele europene, în perspectiva aderării la UE);

3. Teoria statului/dreptul constituțional:

a. Separarea puterilor;

b. Federalismul și dreptul regiunilor autonome (din cele știute de mine, Republica Moldova nu este stat federal, dar există câteva regiuni autonome, unde anumite chestiuni pot fi reglementate de sine stătător prin organele proprii. Aici există un punct de intersecție cu domeniile limbi/educație);

c. Organele legislativului;

d. Organele executivului;

e. Organele puterii juridice;

f. Drepturile fundamentale;

4. Administrația:

a. Principiile generale ale administrației/structura administrației;

b. Dreptul procesual administrativ/contenciosul administrativ (chiar dacă în Republica Moldova nu sunt prevederi corespunzătoare, se va face trimitere la faptul că în statele comunității europene există justiția contenciosului administrativ, de aceea noțiunea trebuie nominalizată și trebuie explicată importanța ei);

c. Dreptul polițienesc și al securității (care se intersectează și cu dreptul procesual penal);

d. Dreptul construcției, inclusiv dreptul urbanistic /dreptul planificării construcțiilor;

e. Dreptul școlar și al instituțiilor de învățământ superior/dreptul grupurilor lingvistice (relevante în Republica Moldova);

f. Dreptul administrării economice (care se intersectează și cu dreptul muncii, cu dreptul pieței de capital, cu dreptul bancar și cu dreptul monopolului);

g. Alt drept administrativ special;

5. Dreptul civil:

a. Dreptul civil general / dreptul obligațiilor;

b. Dreptul material mobilier și imobiliar; dreptul funciar (dacă există o astfel de instituție);

c. Dreptul succesiunii, inclusiv dreptul procedural ce ține de acesta;

d. Dreptul comercial și al societăților/antreprenorial;

aa. Dreptul regimului comercial și al registrului comercial (dacă acestea există în Republica Moldova);

bb. Dreptul societăților/antreprenorial:

- Societățile de persoane;

- Societățile de capital;

cc. Dreptul bancar (care se intersectează și cu dreptul administrării economice);

dd. Dreptul pieței de capital (care se intersectează și cu dreptul administrării economice);

e. Dreptul concurenței neloiale și dreptul monopolului (care se intersectează și cu dreptul administrării economice);

f. Dreptul proprietății intelectuale;

g. Dreptul civil internațional;

h. Dreptul procedurii civile;

i. Dreptul justiției de arbitraj;

6. Dreptul muncii:

a. Dreptul muncii individuale/contractele individuale;

b. Dreptul muncii colective/contractele colective;

c. Dreptul procesual;

d. Dreptul protecției muncii (care se intersectează și cu dreptul administrării economice);

7. Dreptul judecătorilor, funcționarilor și soldaților, dacă, în comparație cu alți angajați, pentru aceștia există prevederi separate în Republica Moldova (vezi numărul 6). Având în vedere viitoarea dezvoltare a dreptului, în special a dreptului cu privire la judecători, s-ar recomanda atribuirea unei prezentări separate, deoarece, conform standardelor juridice internaționale, aceștia au un statut asigurat în mod deosebit;

8. Dreptul social (nu cunosc evoluția dreptului social în Republica Moldova). Subiectul trebuie abordat separat, în contextul domeniului juridic, în măsura în care există asigurarea medicală și a pensiilor,

precum și o anumită asigurare de bază. În continuare, ar trebui analizat dreptul procesual în chestiunile de drept social, dacă aceste cauze sunt justificate în Republica Moldova;

9. Dreptul penal/dreptul contravențional (în măsura în care în Republica Moldova există necesitatea dreptului contravențional; m-am condus de faptul că în lista termenilor/noțiunilor la care am avut acces pentru analiză apare termenul/noțiunea *amendă* și termenul *amendă administrativă/contravenție administrativă*):

- a. Dreptul penal material și dreptul contravențional;
- b. Dreptul procedurii penale și contravenționale;
- c. Dreptul procedurii de investigare (care se intersectează cu dreptul polițienesc);
- d. Dreptul execuțional penal;

10. Dreptul religiei (în catalogul de domenii juridice la care am avut acces, nu am regăsit acest punct. O explicație plauzibilă ar fi că acest drept va fi citat în contextul dreptului statului și constituțional la cuvintele/termenii privind drepturile fundamentale (de exemplu, libertatea religiei). În multe țări există reglementări de diferențiere privind dreptul comunităților religioase, în special, privind relația acestora cu statul. Și, pentru că în Republica Moldova pe lângă cetățeni care nu aparțin niciunei comunități religioase există comunități religioase foarte diferite, atribuirea rapoartelor juridice ale acestora unui grup de termeni/noțiuni propriu ar putea fi recomandabilă).

Pentru domeniile numite mai sus ar trebui să fie formate grupuri de termeni, cum ar fi cele propuse în cifra II.

Rog, propunerile mele să fie interpretate doar ca niște sugestii neobligatorii, rezultate din experiența mea de ani asupra propriului dicționar. Unele propuneri sunt, cu siguranță, marcate și de percepția sistemului de drept german și pot fi aplicate pentru o enciclopedie juridică în Republica Moldova doar cu anumite modificări.

Mi-a făcut o deosebită plăcere să fiu util în colaborarea noastră și sper să pot contribui cu sugestiile mele la reușita acestui ambițios proiect, cu denumirea *Enciclopedia juridică a Republicii Moldova*.

Anexă

Repere conceptuale ale *Enciclopediei juridice*

Până în prezent o enciclopedie tematică consacrată domeniului juridic în Republica Moldova nu a fost editată.

Elaborarea unei enciclopedii juridice naționale este necesară din următoarele considerente:

1. Consolidarea statului democratic bazat pe supremația legii și respectarea dreptului omului se poate realiza doar în cadrul unei *societăți bazate pe cunoaștere*, inclusiv prin *consolidarea cunoștințelor juridice din practica națională și internațională*.

2. Se constată o deficiență în respectarea cadrului juridic pentru protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în corespundere cu standardele internaționale, iar aceasta, în mod implicit, *tergiversează procesul de aderare a țării noastre la Comunitatea Europeană*.

3. A apărut necesitatea de a *unifica și standardiza limbajul de specialitate*, care, din păcate, este aplicat aleatoriu în literatura juridică.

4. Actualmente, cetățenii Republicii Moldova sunt incluși într-un ritm de accelerare a fenomenelor și proceselor juridice, iar profunzimea schimbărilor din lumea contemporană are drept rezultat creșterea progresivă a volumului informațiilor, astfel încât omul poate fi nu doar copleșit, ci și derutat de volumul mare și de torentul vertiginos al informațiilor din domeniul legislației.

5. Prin intermediul Enciclopediei juridice se va valorifica în complexitate și integritate și se va pune în circuitul științific și informațional un set complex de cunoștințe juridice.

Enciclopedia juridică va conține concepte și doctrine atât din știința juridică din Republica Moldova, cât și de peste hotare, din diverse ramuri ale dreptului: public, civil, penal, administrativ, financiar, al muncii, economic, internațional, organizarea și funcționarea instituțiilor de drept etc. Prin intermediul ediției enciclopedice, Legea Supremă a Republicii Moldova – Constituția – va fi mai accesibilă cititorilor, fiind explicată în contextul structurii statului, al regimului politic și al altor fenomene de importanță majoră pentru țara noastră. Se va atenționa asupra termenilor ce țin de drepturile fundamentale ale omului (la viață, la corespondență, la proprietate, la intimitate, la religie), drepturile politice, sociale și economice atât ale cetățenilor Republicii Moldova, cât și ale cetățenilor străini și apatrizi. Va conține informații complexe teoretice și aplicative din cadrul disciplinelor juridice, economice, politologice, militare etc. Textele vor fi întocmite conform legislației naționale și internaționale, cu referire la actele normative, pentru ca cititorul să le poată aplica facil și corect în practică.

Enciclopedia juridică va oferi o largă posibilitate de aplicare prin utilizarea acesteia în procesele de instruire preuniversitară, universitară și postuniversitară, în aprofundarea cercetărilor ulterioare în domeniul juridic, al științei și al studiilor interdisciplinare. Volumul enciclopedic va constitui un important instrument de lucru pentru cercetători științifici, juriști, colaboratori ai organelor de drept, conducători de întreprinderi,

cadre didactice, studenți, elevi, precum și pentru toți cei interesați de domeniul respectiv. Lucrarea, elaborată de oameni de știință și specialiști competenți din diverse domenii ale științei, va reprezenta o contribuție substanțială la promovarea imaginii țării noastre pe arena internațională, la afirmarea ei în valorile democrației și științei juridice europene.

Abstract

A GERMAN APPROACH TOWARDS THE ELABORATION OF A LEGAL ENCYCLOPEDIA IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The elaboration of a law encyclopedia was started on the initiative of a group of researchers, professors, notaries public etc. In the framework of preparing and elaborating this scientific research, are pointed out such aspects as international experience in the area, theoretical and methodological features, stylistic coloring, the structure of the articles related to certain legal terms etc.

Résumé

UNE VISION ALLEMANDE SUR LA CREATION D'UNE ENCYCLOPÉDIE JURIDIQUE POUR LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA

A l'initiative d'un groupe des chercheurs scientifiques, des professeurs universitaires, des avocats, notaires publics etc. on a initié l'élaboration de l'Encyclopédie juridique en République de Moldova. Dans le contexte de l'édition et de l'élaboration de ce travail on met en évidence l'expérience internationale dans le domaine, les aspects théoriques et méthodologiques, la stylistique, la structure des articles encyclopédiques, les corrélées entre les notions etc.

Резюме

РАЗРАБОТКА ЮРИДИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ: ВЗГЛЯД ИЗ ГЕРМАНИИ

По инициативе группы исследователей, профессоров, адвокатов, нотариусов и др., в Республике Молдова началась разработка юридической энциклопедии. При подготовке и редактировании данной работы на первый план ставится международный опыт в этой области, теоретические, методологические и стилистические аспекты, структура энциклопедических статей, коррелируемость терминов.

**Dr. conf. cerc. Silviu ANDRIEȘ-TABAC¹,
dr. Ion XENOFONTOV²**

„SIMBOLURILE NAȚIONALE ALE REPUBLICII MOLDOVA” ÎN DIMENSIUNE ENCICLOPEDICĂ

„Simbolurile naționale ale Republicii Moldova” constituie o lucrare științifică complexă, care include studii generalizatoare referitoare la simbolurile naționale ale țării noastre. Pentru prima dată s-a realizat o sinteză științifică interdisciplinară referitoare la elementele edificatoare ale statului.

Lucrarea va avea un vădit impact social prin cultivarea valorilor naționale în rândul cetățenilor. De asemenea, ediția va contribui la promovarea imaginii Republicii Moldova peste hotare.

Cartea definește identitatea simbolică a Republicii Moldova atât în spațiul european, cât și în cel mondial. Volumul este bogat ilustrat cu numeroase surse istorice inedite.

În anul 2010, sub egida Instituției Publice „Enciclopedia Moldovei” a fost elaborată monografia *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova*. Autorii volumului sunt: dr. Silviu Andrieș-Tabac, Vladimir Bogdan, dr. Anuța Boldureanu, dr. Varvara Buzilă, dr. Vitalie Ciobanu, Petru Costin, Silvia Donici, dr. Constantin Manolache, dr. Vlad Mischevca, prof. univ. Mihai Patraș, dr. hab. Mariana Șlapac, dr. Didina Țăruș, dr. Ion Xenofontov.

Ideea editării unui volum cu caracter enciclopedic dedicat simbolurilor naționale ale țării noastre s-a născut în cadrul Instituției Publice „Enciclopedia Moldovei” ca urmare a manifestațiilor științifice, politice și culturale prilejuite de aniversarea a 20-a a adoptării Tricolorului în calitate de Drapel de Stat al Republicii Moldova și desfășurate în preajma zilei de 27 aprilie 2010. Concepția și structura lucrării au fost aprobate de către Comisia Națională de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova în ședința din 26 mai 2010 (proces-verbal nr. 51-IV) și de către Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Științe a Moldovei la 27 mai 2010 (Hotărârea nr. 88).

Primele trei capitole ale monografiei colective sunt dedicate simbolurilor național-statale majore – Stemei de Stat, Drapelului de Stat și Imnului de Stat ale Republicii Moldova. Capitolele au aceeași

¹ Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

² Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM.

structură. După introduceri sumare teoretice, se urmărește istoricul apariției și adoptării emblemelor statale respective. Problemele științifice ridicate sunt tratate rezumativ, într-un limbaj accesibil ce nu abuzează de termenii foarte specializați și de strict uz științific, fără detalizări sursologice sau istoriografice care să îngreuneze lectura și perceperea cititorului care nu a beneficiat de o pregătire istorică. Accentul se pune pe crearea unui tablou coerent și clar al genezei însemnelor tratate, cu arătarea originilor, a condițiilor istorice în care au apărut și evoluat și a semnificațiilor ce merită a fi reținute pentru a înțelege mesajul comportat. Cu toate acestea, narațiunea ține cont de ultimele rezultate științifice naționale și internaționale și oferă doar soluțiile care se consideră valabile în istoriografia la zi. Concepțiile și ipotezele depășite și fanteziste sunt menționate arar. Bibliografia esențială precursorare apare în notele de subsol, dar și în lista generală de la sfârșitul monografiei. Capitolele sunt ilustrate copios cu surse imagistice extrase din arhive, biblioteci și muzee publice sau private, cu arătarea exactă a adreselor de conservare. În calitate de anexe la fiecare capitol se reproduc documente cu caracter juridic sau istoriografic, care reflectă percepția istorică și statutul juridic al însemnelor prezentate. Astfel, materialul științific prezentat este susținut și de surse cu caracter practic.

Cel de-al patrulea capitol este rezervat simbolurilor naționale derivate și complementare și constituie un eveniment istoriografic în premieră pentru țara noastră. Structura și componentele capitolului au fost determinate de decizia Comisiei Naționale de Heraldică (CNH) a Republicii Moldova din 4 august 2010, care a fost un răspuns la solicitarea instituției ce pregătea această lucrare. Cu toate că forurile politice încă nu conștientizează pe deplin necesitatea oficializării simbolurilor derivate și complementare, autorii au prezentat ultimele realizări teoretice și practice din domeniu și soluțiile admise de numita comisie de specialitate ca primi candidați la calitatea de simboluri naționale complementare. Un lucru cu totul remarcabil de menționat este faptul că în cadrul pregătirilor pentru editarea acestei monografii, legislativul țării noastre, la propunerea CNH, în ședința din 17 septembrie 2010, a oficializat câteva dintre simbolurile naționale vexilologice derivate, rezolvând astfel o parte a problemei aflate la ordinea zilei de două decenii. Este de așteptat ca acest capitol să trezească cele mai mari ecouri în rândul cetățenilor Republicii Moldova și să provoace dezbateri publice la subiect. Ilustrația capitolului nu este numeroasă, dar încearcă să ofere imagini suficiente pentru crearea unei impresii adecvate despre subiectele și obiectele tratate.

Distincțiile de stat, ca element constitutiv al simbolurilor naționale, sunt trecute în revistă în capitolul V. Și acest capitol reprezintă o premieră în istoriografia faleristică a Republicii Moldova. Pe lângă imaginea și descrierea oficială a ordenelor și medaliilor naționale, autorii oferă date statistice interesante despre numărul decorațiilor din RSS Moldovenească și Republica Moldova. Capitolul sugerează și o dezbatere științifică și politică în problema normalizării sistemului național de decorații.

În capitolul VI este tratată moneda națională ca manifestare, inclusiv simbolică, a suveranității statului. Cititorul va găsi aici o trecere în revistă a istoricului monedei Țării Moldovei și, în partea a doua, o cronică a implementării monedei naționale în Republica Moldova.

Următoarele două capitole se axează pe simbolica corporativă a două instrumente statale de rezonanță internațională – însemnele heraldice și vexilologice ale Forțelor Armate și cele ale Vămii. Scurtele introduceri istorice sunt urmate de imaginile și descrierile stemelor, emblemelor și drapelelor corporative în vigoare. Un șir de fotografii surprind funcționarea reală a însemnelor în cauză.

Simbolica corporativă de nivel național constituie și subiectul capitolului IX. Aici se vorbește despre însemnele heraldice și uniformistice ale Academiei de Științe a Moldovei, ca instituție inițiatoare a proiectului editorial de față. Simbolurile Academiei au fost concepute din start în baza unor idei supranaționale și au fost etalate cu succes în cadrul a numeroase foruri științifice cu participare internațională, încât publicarea lor în volumul de față nu va trece neobservată, ci va puncta odată în plus pe dimensiunea europeană a țării noastre.

Prezentarea armorialului teritorial al Republicii Moldova este subiectul capitolului X. Deși simbolica locală la prima vedere pare a fi de uz restrâns, de facto circulația ei internațională este atât de mare, încât unele steme și drapele locale pot concura cu succes cu simbolurile statale în ceea ce privește difuzarea. În acest capitol, cititorul din țară și cel din străinătate își va face o impresie despre procesul de implementare a heraldicii și vexilologiei teritoriale, proces care a demarat din momentul instituirii Comisiei Naționale de Heraldică în 1995. Până la această ediție cu caracter enciclopedic nu s-a reușit o publicare integrală a stemelor și drapelelor în vigoare ale unităților administrativ-teritoriale din țara noastră, de aceea apariția cărții constituie un prilej de bucurie în plus pentru autori și cititori. Atenționăm cititorul că în volum au intrat doar acele steme și drapele teritoriale care au fost înregistrate oficial de CNH

în Armorialul General al Republicii Moldova până la data de 1 noiembrie 2010. Însemnele aflate încă în lucru, cele nefinisate din punctul de vedere al normelor naționale sau cele autoasumate de autoritățile locale fără girul CNH nu au fost luate în seamă din motive lesne de înțeles.

Ultimul capitol se constituie într-un fel de raport despre activitatea Comisiei Naționale de Heraldică la cei 15 ani de existență. Compartimentul este semnat de primul președinte al acesteia și de cel în vigoare și punctează pe realizările și planurile de viitor ale CNH. Lecturând aceste pagini, cititorul va ține cont de faptul că, deși Comisia Națională de Heraldică este un organism ce funcționează pe lângă Președintele Republicii Moldova, activitatea ei s-a desfășurat dintotdeauna pe baze obștești și trebuie măsurată din această perspectivă.

Volumul este completat cu o bibliografie selectivă de specialitate și cu o cronică a principalelor evenimente legate de adoptarea simbolicii naționale a Republicii Moldova.

Prin editarea prezentei lucrări se inițiază colecția de cărți „Enciclopedică”, care va cuprinde informații complexe vizând cele mai importante ramuri ale științei, culturii și istoriei noastre. La elaborarea colecției au participat și vor conlucra în continuare cercetători științifici, profesori, experți din diverse domenii ale cunoașterii.

Abstract

„THE NATIONAL SYMBOLS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA” – THE ENCYCLOPEDIC RESEARCH PERSPECTIVE

„The National Symbols of the Republic of Moldova” represents a study comprising complex scientific work that encompasses studies regarding the national symbols of our country. It is the first scientific interdisciplinary analysis of the national and state symbols.

The given work will have an obvious social impact on society, due to promoting national values among common citizens. At the same time, the research will contribute to the promotion of the image of the Republic of Moldova abroad.

The work defines the symbolic identity of the Republic of Moldova both within the European area, and globally. The volume contains numerous unique historical references.

Résumé

«LES SYMBOLES NATIONAUX DE LA REPUBLIQUE DE MOLDOVA» – UNE DIMENSION DES RECHERCHES ENCYCLOPEDIQUES

«Les symboles nationaux de la République de Moldova» représente un oeuvre travail scientifique complexe, qui contient des études généralisateurs qui se réfèrent aux symboles nationaux de notre pays. Pour la première fois on a réalisé une synthèse scientifique interdisciplinaire qui se réfère aux éléments édificateurs de l'état.

Le travail aura un impact social évident par l'éducation des valeurs nationales parmi les citoyens. Aussi, cette édition contribuera à la promotion de l'image de la République de Moldova à l'étranger.

Le livre définit l'identité symbolique de la République de Moldova aussi bien dans l'espace européen, que dans l'espace mondial. Le volume est bien illustré avec de nombreuses sources historiques inédites.

Резюме

«НАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА» – ПРЕДМЕТ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

«Национальные символы Республики Молдова» – комплексный научный труд, включающий обобщающие исследования на тему национальных символов страны. Это первая работа, в которой был достигнут междисциплинарный научный синтез в отношении символов государственной важности.

Работа обладает неоспоримой общественной значимостью в том, что касается прививания гражданам национальных ценностей. Помимо этого, она поможет продвижению образа страны за рубежом.

Книга определяет символическую самобытность Республики Молдова как в европейском, так и в мировом пространстве. Издание отличает использование многочисленных, ранее неопубликованных источников, в том числе изобразительных.

PRECIZĂRI TERMINOLOGICE REFERITOARE LA ACTANȚĂ

În articol sunt trecute în revistă mai multe noțiuni utilizate într-un domeniu relativ nou al gramaticii, cel al actanței. Autoarea a încercat să disperseze confuzia terminologică, care este efectul incertitudinii teoretice, propunând o terminologie fără ambiguitate.

0.0. Condițiile semantice și pragmatice ale utilizării actanților sunt cunoscute, dar termenul folosit pentru a desemna conceptul respectiv deranjează gramaticienii și provoacă discuții, pe alocuri în contradicțoriu. Ne-am propus să analizăm și să confruntăm opiniile existente cu scopul de a elucida și clarifica, cel puțin pentru moment, dubiile cercetătorilor. Se știe bine că savanții, chiar dacă utilizează aceiași termeni, nu le dau aceiași semnificație. Iată de ce înțelegerea reciprocă este, cel puțin uneori, dificilă. Exemplul extrem este cazul lingviștilor din școala lui Chomsky, ale căror scrieri sunt practic imposibil de citit pentru cineva care nu a fost inițiat în aparatul lor formal (considerat de majoritate greoi) și în terminologia care le însoțește. În afara grupurilor formaliste, putem distinge diverse periferii ale cercetării lingvistice ale căror limbaje sunt diferite, nu doar preocupările, în esență datorită faptului că utilizează concepte diferite.

Se poate spune că de cele mai multe ori nesiguranța terminologică nu face decât să reflecte o mare lipsă de rigoare în definirea conceptelor utilizate. Mulți termeni din tradiția gramaticală sunt utilizați curent în asemenea condiții, încât aproape întotdeauna este cazul să se întrebe care sens le este conferit de către autori. Or, de exemplu, termenii „subiect”, „obiect direct”, „tranzitivitate”, „mod”, „aspect” etc. sunt foarte generali și, involuntar, permit un polisemantism nedeclarat. Fiecare dintre acești termeni evocă în mintea oricărui lingvist o anumită reprezentare într-un raport mai mult sau mai puțin apropiat cu limbile care îi sunt mai cunoscute. În cel mai bun caz, cuvintele în cauză pot avea sens exact atunci când sunt aplicate gramaticii unei limbi date. Însă când vine vorba de lingvistica generală, aceste noțiuni rămân confuze.

Deci este dificil, în actuala stare a lingvisticii, de a vorbi despre o terminologie fără a aborda în același timp problemele teoretice

¹ Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” a AȘM.

și metodologice. Problemele terminologice nu sunt secundare, Georges Mounin, un bun lingvist, scria: „Doar adevărații teoreticieni au inclus întotdeauna problema terminologică în preocupările lor științifice fundamentale – și doar lor le datorăm unicele clarificări eficace în această privință.” [1, p. XVII–XVIII]. La care mai citează autori importanți ca Saussure și Meillet, apoi insistă asupra grijii pe care orice lingvist trebuie s-o aibă în astfel de chestiuni: „Atitudinea terminologică constituie o parte integrantă a atitudinii științifice. Ca atare, ea este o parte indispensabilă și fundamentală a comportamentului fiecărui cercetător” [*ibid.*, p. XIX].

0.1. În cele ce urmează, vom încerca să facem câteva precizări, sau cel puțin să inițiem o discuție în ce privește un domeniu nu atât de nou, dar destul de discutat, acel al actanței. Obiectivul este de a prezenta propunerile terminologice, dar, va fi firesc să se abordeze și unele probleme de metodă, care sunt legate de pozițiile teoretice. Credem necesar a se indica din ce perspectivă sunt făcute remarcile și sugestiile care urmează: este cea a structuralismului funcțional european, a șirului lucrărilor lui Benveniste, Martinet, ale lingviștilor din Praga și ale multor altor lucrări care s-au inspirat din ideile lui Saussure. Această orientare, care vizează îndeaproape realitățile sistemului lingvistic, adică pe acelea care constituie limba în sensul saussurian al termenului, nu exclude cu certitudine punctul de vedere diacronic: ea nu contrazice nici studierea discursului, dar aceasta constituie o altă problemă, ce necesită definiții riguroase și o terminologie apropiată. Vom examina succesiv problemele formulate în domeniul actanței prin definirea și denumirea unităților, apoi a structurilor din care fac parte aceste unități, în sfârșit prin unele categorii verbale și prin noțiunea de subiect.

1.1. O discuție teoretică trebuie să pornească de la unități. Benveniste afirma: „Orice disciplină care intenționează să obțină statutul de știință trebuie mai întâi de toate să-și definească variabilele și constantele, operațiile și postulatele și să spună mai întâi care sunt unitățile sale” [2]. Este evident că, dacă fiecare lingvist ar avea grijă să definească clar și precis noțiunile pe care le utilizează, dezordinea terminologică nu ar fi un subiect de discuție continuă. Așa cum am stabilit, amintim câteva principii de igienă metodologică și terminologică, dintre care primul ar putea fi următorul: (I) *A formula definiții exacte ale termenilor utilizați.*

În domeniul actanței, elementele de bază sunt ceea ce numim în general „actanții” sau „argumentele”. Termenul de argument este împrumutat din vocabularul logicii. El are inconvenientul de a sugera că relațiile

exprimate de o propoziție oarecare sunt de același ordin ca și cele pe care le descrie logica. Știind însă distanța mare dintre logică și limbile naturale, este preferabil a-l evita. Termenul de „actant” are în schimb avantajul să fie propriu lingvisticii². Totuși acesta este definit destul de confuz. De exemplu, într-un dicționar de termeni lingvistici atestăm următoarea definiție [semnată S.C., în 1]: „Termen propus de către Tesnière pentru a desemna persoane sau lucruri care participă activ sau pasiv la procesul exprimat de verb. Propoziția *Jean îi dă pâinea lui Jacques* are trei actanți *Jean, pâinea, Jacques*, toți subordonați verbului, care, pentru Tesnière, este centrul propoziției”. Citită rapid, această definiție pare satisfăcătoare. Totuși, observă Gilbert Lazard [3], ea conține o informație contradictorie: se spune mai întâi că actanții sunt persoane sau lucruri, iar apoi se afirmă că propoziția citată drept exemplu „posedă” trei actanți și că ei sunt „subordonați verbului”. Deci se pune întrebarea, cum „persoanele” și „lucrurile” pot fi „posedate” de o propoziție și subordonate unui verb? Este clar că termenul de actant, în prima și în a doua parte a acestei definiții, nu are același sens. În prima parte, el desemnează persoane și lucruri angajate într-un proces din lumea reală, în a doua parte, cuvinte ce fac parte dintr-un enunț. Două planuri sunt confundate, acel al conținutului sensului și acel al formei morfosintactice, sau, cu alte cuvinte, acel al semnificațiilor și cel al semnificanțelor. Interesant este că această confuzie este banală și deseori trece neobservată. Ea vine de la Tesnière însuși. Cităm „Elementele”, capitolul 48 [4]:

1. *Nodul verbal, pe care-l găsim în centrul majorității limbilor noastre europene exprimă o mică dramă. Ca o dramă de fapt, el comportă obligatoriu un proces și de cele mai dese ori actori și circumstanțe.*

2. *Transpuse din planul realității dramatice în acel al sintaxei structurale, procesul, actorii și circumstanțele devin respectiv verb, actanți și complementele circumstanțiale.*

3. *Verbul exprimă procesul.*

Este clar spus. Cele două planuri sunt bine delimitate, acel al „realității dramatice” și cel al „sintaxei structurale”. Trecând de la unul la altul, „proces, personaje și circumstanțe” din primul „devin”, adică sunt reprezentați de elementele propoziției.

4. *Actanții sunt persoanele și lucrurile care, într-o oarecare calitate și în oricare mod, chiar în calitate de simpli figuranți și în modul cel mai pasiv, participă la proces.*

² El a fost împrumutat și dotat cu un sens nou de către practicienii textologiei, dar nu este afacea gramaticianului.

Aici se instalează confuzia. Actanții care, în § 2, erau termeni de propoziție, au devenit în § 4, „persoane și lucruri”. Se revine pe ascuns de la planul „sintaxei structurale” la cel al „realității dramatice” fără a schimba terminologia.

Situația nu este deloc recomandabilă. Este esențial de a ști în orice moment dacă e vorba de conținutul semantic, de semnificați³, sau de forma morfosintactică, de semnificanți. De aici rezultă principiul următor, care pare fundamental și de aplicare generală: (2) *A delimita riguros planul semantic și planul morfosintactic.* [cf. 5]

Aceasta implică faptul că se utilizează termeni diferiți pentru a desemna unitățile unui plan și pe ale celuilalt, astfel cum procedează Tesnière în §§ 1-3⁴. Vorbind de actanță, termenii pe care îi propune sunt satisfăcători, dacă în loc de „actor” care nu este întrebuințat în literatura generală cu sensul pe care-l dă acestui cuvânt și care este în literatura lingvistică generală, deseori, dotat cu un alt sens (de fapt, mai ales în limba engleză) este mai bine de adoptat „participant”, care este destul de uzual. Participanții sunt persoane sau lucruri, actanții sunt termeni de propoziție.

Termenul de „proces”, interpretat în sens foarte general, este comod pentru a îngloba acțiuni, procese, schimbări de stare și chiar stări care pot fi exprimate de un predicat. În ceea ce privește termenul „verb”, el nu este chiar atât de exact întrucât desemnează „o parte de vorbire” și nu o funcție sintactică: termenul de „predicat” sau „predicat verbal” este mai reușit. Dar, în cadrul unui studiu de sintaxă a propoziției verbale, termenul de „verb” poate fi utilizat ca o abreviere comodă și fără mare inconvenient. Se obțin deci următoarele corespondențe: (3)

semantică	participanți	circumstanțe	proces
morfosintaxă	actanți	complement circumstanțial	verb

1.2. Este util, de asemenea, a stabili o altă delimitare tot atât de necesară și de generală ca și cea precedentă. Se știe că, la fel ca și unitățile lexicale, categoriile gramaticale nu coincid niciodată de la o limbă la alta. Dar totodată se atestă similitudini, *id est* coincidențe parțiale. Faptul permite a vorbi, de exemplu, despre perfect, aorist, imperfectiv, diateza medie sau despre o altă categorie gramaticală, în mod general, fără

³ Tesnière vorbește de „realitate dramatică”; Lazard a utilizat expresia „lumea reală”. Firesc este vorba de reprezentarea pe care o au locutorii despre ea, adică de conținutul semantic.

⁴ Când este dificil sau incomod de a utiliza termeni diferiți, putem găsi alte mijloace pentru a marca deosebirea, cf. mai jos, §§1,7.

referire la o limbă particulară. Categoriile din limbile particulare pot fi definite riguros datorită faptului că ele sunt constituite dintr-un sens sau un ansamblu de sensuri asociat unei forme (eventual cu variante), adică dintr-un semnificat asociat unui semnificant: utilizările lor pot fi descrise oricât de detaliat s-ar cere. Categoriile „interglotice” sunt de altă natură, sunt noțiuni neclare, care se adresează intuiției, dar rămân insuficient definite, dat fiind că ele se referă la categorii de limbi particulare, categorii care au ceva în comun, dar care acoperă ansambluri diferite de sens și de utilizări [cf. 6]. Utilizările perfectului în greaca clasică nu sunt întocmai aceleași ca cele ale perfectului în latină, sau în franceză, sau în oricare altă limbă. Este util fără îndoială de a putea vorbi despre un perfect general, dar este necesar a nu confunda această noțiune cu categoria perfectului într-o limbă particulară. Este important ca terminologia utilizată să permită cititorului să știe dacă autorul pe care-l citește vorbește despre o noțiune generală, de obicei mai mult sau mai puțin vagă, sau de o categorie bine definită a unei limbi particulare. Va fi următorul principiu: (4) *A deosebi clar categoriile unei limbi date și noțiunile generale.*

Această necesitate a fost deseori resimțită de către lingviștii care doresc să caracterizeze cu exactitate categoriile limbii pe care le analizează și de a le sustrage capcanei mereu prezente care constă în a le asimila categoriilor din alte limbi mai cunoscute. Ea a trebuit să conducă în principiu la fabricarea unei terminologii particulare pentru fiecare limbă. Este ceea ce au reușit pentru limba franceză Damourette și Pichon. Cuvintele pe care le-au inventat sunt produsul unei virtuozități excepționale și nu sunt lipsite de farmec poetic, afirmă Lazard [3]. Totuși expunerea lor este dificilă de urmat fără un glosar de termeni tehnici.

O altă metodă, mai puțin imaginativă, este de a recurge la abrevieri: de exemplu, printre clasele de cuvinte a limbii descrise, pentru a evita termenii „nume”, „verb” etc. se stabilește o clasă A (ai cărei membri se aseamănă mai mult sau mai puțin cu numele din limbile europene), o clasă B (membrii căreia prezintă similitudini cu ceea ce numim de fapt verb) etc., eventual cu subclasele A1, A2, B2 etc. Această practică însă nu facilitează lectura, ci dimpotrivă, îi conferă o dificultate suplimentară.

Lazard crede că este înțelept a se conforma utilizării tradiționale folosind nume uzuale, care se potrivesc aproximativ, dar cu două condiții. I – a da o definiție clară a termenilor utilizați, *id est* categoriilor limbii în cauză; II – a găsi modalitatea de a delimita cazurile în care acești

termeni sunt interpretați în sensul lor tehnic exact de cele în care ele au sens general și vag. Se propune astfel un truc tipografic foarte simplu și foarte comod: a scrie cu o inițială majusculă numele categoriilor unei limbi date și cu o minusculă atunci când acești termeni au sens general. Astfel se vor deosebi, de exemplu, „Perfectul” din limba greacă clasică sau din altă limba și „perfectul” în general.

Clar lucru, cineva poate să nu se mulțumească cu noțiuni generale vagi și să dorească a opera cu concepte abstracte elaborate independent de orice limbă particulară, dar definite riguros („noeme”). Astfel de concepte trebuie să fie delimitate atât de categoriile limbilor, cât și de noțiunile generale și vagi. În asemenea caz, cuvântul ar trebui să fie scris cu majuscule mici: în consecință, se va deosebi „PERFECTUL”, categorie abstractă, „Perfectul”, categorie a unei limbi, și „perfectul”, noțiune vagă.

1.3. Revenind la actanță. Am delimitat planul semantic de cel morfosintactic: prin decizie terminologică, „participanții” aparțin primului, „actanții”, celui de-al doilea. Se observă aici o altă deosebire utilă și de aplicare generală în lingvistică. Termenul „actant” poate fi utilizat în diferite moduri pentru a desemna unități de diferite niveluri. Într-o descriere a sintaxei limbii franceze, s-a stabilit un tablou al actanților: „subiectul”, „obiectul direct” etc. dintre care fiecare este definit prin anumite proprietăți. De exemplu, actantul numit „subiect” vine înaintea verbului, nu este introdus de o prepoziție, impune acordul verbului etc. Aceste proprietăți caracterizează orice termen de propoziție care este utilizat în funcție de „subiect”. Atunci când spunem că „subiectul”, „obiectul direct” sunt actanții limbii franceze, termenul de „actant” desemnează un tip. Dar, dacă în propoziția „Marchiza ieși la ora cinci” se vorbește de actantul „marchiza”, de exemplu, spunându-se că este un subiect, adică un exemplar din tipul numit subiect, termenul „actant” nu mai are același sens: el desemnează un exemplar al unui actant tip.

Mai există și un al treilea nivel: cel al ocurenței. În fraza „Franța a pierdut o bătălie, nu a pierdut războiul”, pronunțată la 18 iunie 1940 de către generalul de Gaulle, cu o anumită intonație etc. cuvintele „Franța”, de exemplu, astfel cum au fost pronunțate în acea zi în circumstanțele respective, sunt o ocurență a expresiei „Franța”, utilizată ca subiect în acest enunț sau în altele, ea însăși actant exemplar al actantului tip numit subiect.

Aceste delimitări nu sunt întotdeauna necesare, dar, în unele cazuri, este util a stabili dacă examinăm un „actant tip”, sau un „actant exemplar”, sau (mai rar) un „actant ocurență”. Pentru a facilita expunerea, se poate scrie „actant^T”, „actant^E”, „actant^O”.

1.4. Actanții reprezintă participanții, cei care pot îndeplini diferite roluri numite „roluri semantice”. Cel des sunt citate ca exemplu rolurile de agent, de pacient și un al treilea care pune o mică problemă terminologică: aceea a persoanei care este sediul unei percepții, al unui sentiment, unui gând etc. În limba engleză el se numește *experiencer*, nume de agent derivat de regulă de la verbul *to experience* „a simți, a avea o experiență (de ceva)”. În franceză unii utilizează termenul englez, alții au încercat (oribilul, după Lazard) „experimentator [*expérienceur*]” care implică un verb „**expérier*”, care nu există. O soluție mult mai bună a fost propusă de Garde [7, p. 348]: este neologismul „experient”, care reflectă *experiens* din latină. Recurgerea la limba latină este o tradiție în neologia franceză și cea romanică în general. „Experient” este a „experienței” ca și „diferit” a „diferenței”, „pacient” a „răbdării [*patience*]” etc. Termenul deci este bine format. Problema termenului *experincer/experient* oferă ocazia a formula un alt principiu, acel că se cuvine ca, în inovațiile terminologice, să ne conformăm regulilor și tradițiilor limbii române: (5) *A respecta limba română*.

1.5. Tesnière, încercând să diferențieze tipurile de actanți și să le deosebească de complementele circumstanțiale, ca și gramatica tradițională, recurge la criterii semantice. Faimoasele „actant prim”, „actant secund” și „actant terț” (expresii reușite, dar noțiuni confuze) sunt definite respectiv ca „acel care face acțiunea”, „acel care suportă acțiunea” și „acel în beneficiul sau în detrimentul căruia se face acțiunea” („Elementele”, cap. 51). În ceea ce privește complementele circumstanțiale, ele exprimă circumstanțele de loc, timp etc. în care se produce acțiunea.

Aceste definiții evident confundă semantica și morfosintaxa. Ele se referă, de fapt, la participanți și nu la actanți, care, ca și complementele circumstanțiale, trebuie să fie definiți prin proprietăți strict morfosintactice, în principal prin acelea care se referă la raportul lor (sau absența raportului) cu predicatul verbal. Iată deci criteriile pertinente și terminologia care le însoțește [8, p. 68ss.; 9, p. 15-18]:

1) În limbile lumii, există un actant (tip) obligatoriu prezent în toate propozițiile verbale: este acel pe care-l numim subiect. Chiar și verbele impersonale au un subiect, sub forma unei mărci de persoana a III-a de singular: „plouă”, engl. „it rains”, lat. „pluit” etc. Doar că este un actant „vid”, adică o marcă morfosintactică care nu corespunde nici unui participant. Actantul (tip) indispensabil în orice propoziție verbală va fi numit „obligatoriu”.

2) Trebuie delimitați atent actanții obligatorii, astfel definiți, de actanții a căror prezență este necesară la unele verbe. De exemplu, „a întâlni” cere un obiect: „întâlnim un prieten”, nu putem doar „întâlni” la fel cum putem doar „mânca”. Astfel de actanți sunt numiți „ceruți”.

3) Multe verbe formează o construcție, adică ei impun o anumită formă de legătură cu actanții, ceruți sau nu, care îi însoțesc: în limba română, de exemplu, sunt complementele directe, sau cele introduse printr-o prepoziție; în limbile cu declinare, sunt formele de acuzativ sau de genitiv, sau de dativ etc. Acești actanți sunt „regizați”.

Există deci actanți „ceruți și regizați”, cum ar fi complementul direct de la „a întâlni”, și actanții regizați, dar nu ceruți, ca „banana” în „el mănâncă o banană”, sau „mama sa” în „el se gândește la mama sa”, întrucât putem spune doar „el mănâncă” sau „el se gândește”, dar complementul, dacă există, trebuie să fie direct în primul caz și introdus prin prepoziția „la” în al doilea. Numărul actanților ceruți sau admiși de verb constituie „valența” lui. Ceea ce se numește tradițional „construcție”, adică faptul că el trebuie sau poate fi însoțit de unii actanți și că acești actanți trebuie să aibă o anumită formă, poate fi numit „modul de valență” a acestui verb.

Termenii care nu sunt ceruți nici regizați sunt complemente circumstanțiale. Deosebirea dintre actanți și complementele circumstanțiale este strict morfosintactică. Ea este teoretic clară, chiar dacă în practică, analiza unui termen dat ca actant sau complement circumstanțial este deseori o chestiune delicată.

Rămân cazurile termenilor ceruți, dar nu și regizați. E drept, se întâlnesc cu un număr mic de verbe, cum ar fi „a locui”. Acest verb cere un complement, dar nu-i impune forma: „locuim la Paris, în oraș, în Cartierul latin, cu părinții”. Pe de altă parte, în timp ce actanții de un anumit tip sunt de regulă unici (cu un verb dat avem un singur obiect direct, un singur complement cu „la” sau „de” etc.), termenii ceruți dar nu regizați pot fi cumulați: putem „locui la Paris, în Cartierul latin, la etajul șapte”. Această proprietate aparține și complementelor circumstanțiale. Termenii în discuție sunt deci într-o măsură intermediari între actanți și complementele circumstanțiale. Lazard propune „adstant”. Feuillet [10, p. 26] a propus „adjet”. Acest termen, bine format, a fost inițial adoptat de lingviști (de exemplu, grupul „Actanță și valență” al programului EUROTYP [11]). Dar, pe de altă parte, Creissels [12, p. 245-247] l-a re-luat într-un sens diferit. El îl utilizează pentru a desemna orice termeni de propoziție, alții decât subiectul și obiectul, inclusiv complementele

circumstanțiale, considerând litigioasă și puțin utilă deosebirea între actant și complement circumstanțial.

Totuși, întrucât pare util a păstra deosebirea între, în primul rând, actanții care sunt regizați, în al doilea rând, termenii ceruți și nu regizați, și, în al treilea rând, complementele circumstanțiale, care nu sunt nici cerute nici regizate, ar trebui limitată utilizarea termenului „adjet” la desemnarea altor actanți decât actantul obligatoriu (subiectul) și obiectul, fără a include în această rubrică complementele circumstanțiale, termenii ceruți și neregizați. De unde și acceptarea, în plus, a termenului „adstant”, care este în același timp vecin și diferit de „complementul circumstanțial [*circonstant*]”. În consecință, am avea astfel, plecând de la termenul central spre cei periferici:

subiect (sau actant obligatoriu) – obiect – adjet – adstant – complement circumstanțial.

1.6. Mai sus, a fost vorba în principal despre termenii nominali. Dar actanții pot la fel să se prezinte sub forma morfemelor prefixate sau sufixate verbului, adică a afixelor de conjugare. În general (cel puțin în limba engleză) acestea sunt numite „pronume”. Termenul este unul nereușit, căci afixele în discuție nu au nimic în comun cu pronumele autonome. Este adevărat că ele sunt deseori variabile în persoană/număr ca și pronumele personale - dar acest lucru nu este întotdeauna la fel: se întâmplă ca afixele date să varieze doar în număr (sau în clasă). Dar proprietățile lor sintactice sunt totalmente diferite de cele ale pronumelor propriu-zise, care pot în general îndeplini în propoziție aceleași funcții ca și numele, ceea ce evident nu este adevărat pentru afixele de conjugare. Ele sunt morfeme dependente, simpli indici, recomandabil de numit „indici actanțiali”.

Termenul poate desemna atât afixele propriu-zise, solidare cu o formă verbală, cât și pronumele personale clitice care pot să o însoțească, cu condiția să se deosebească, dacă este cazul, „indicele actanțial afixat” și „indicele actanțial clitic”. În limba franceză, de exemplu, se consideră clitice cele trei serii „eu, tu, el, ea...”, „mă, te, îl, o...” și „mă, te, lui...”. De fapt aceste trei paradigme sunt atât de strâns legate de verb încât pare mai potrivit, opinează Lazard, a le considera drept prefixe. Din această perspectivă, afixele (numite tradițional „pronume clitice”) din seria „eu, tu, el, ea...” formează cu terminațiile un fel de morfem discontinuu: în „noi cântăm”, actantul este „noi ...-ăm”. Conjugarea se realizează prin prefix și sufix în același timp.

Așadar, un actant poate lua forma unei sintagme nominale sau a unui indice actanțial, ori chiar a ambelor: în latină, de exemplu, în propoziția *Caesar venit* „Cezar vine”, actantul este *Caesar... -t*. În volumul „Actanță și valență” al programului EURO TYP [11, p. 12-13] s-a propus, pentru astfel de cazuri, noțiunea „actant duplex”. Prin contrast, atunci când este prezent doar un „actant nominal” sau doar un indice actanțial, se va vorbi despre „actant simplex”.

Există limbi, ca latina, de exemplu, în care prezența unui actant nominal nu exclude niciodată indicele actanțial. În alte limbi, actantul nominal și indicele actanțial sunt în distribuție complementară. Urmându-l pe Bossong [13, p. 240], se poate spune că, în primul caz, conjugarea este „suplimentară”, iar în al doilea „complementară”. Acest al doilea caz este al obiectului în limba română (în afară de tematizare). Se spune „eu citesc această carte”, dar și „eu o citesc”, fără posibilitatea de a alege: actantul, întotdeauna „simplex”, este fie un nominal, fie un indice actanțial. În cazul subiectului, situația este mai complicată. În prezența unui actant nominal, sufixul de conjugare se menține, dar prefixul (de persoana a treia) dispare: se spune „păsările vor cânta”, dar „ele vor cânta”. Conjugarea este parțial complementară, parțial suplimentară.

1.7. Actanții și participanții, planul morfosintactic și planul semantic fiind clar și riguros delimitate, pentru a finaliza această secțiune se propune o prezentare comodă care poate fi și foarte utilă. Citim deseori expresii ca „agentul este la început de propoziție”, „experimentatorul este la dativ” sau „subiectul este un agent”, „dativul este aici un posesor”. Astfel de expresii sunt vicioase, or ele confundă două planuri. Se recomandă a spune: „actantul care reprezintă agentul este la început de propoziție”, „actantul care reprezintă experimentatorul este la dativ”, „subiectul reprezintă un agent”, „participantul reprezentat de dativ este aici un posesor”.

Modelul, evident, face scrierea mai dificilă. Dacă astfel de expresii trebuie reluate des pe parcurs, repetarea „actantul care reprezintă (un participant)” sau „participantul reprezentat de (un actant)” devin câte puțin insuportabile. Pentru a evita acest inconvenient, se poate recurge la un artificiu de notare ce ar indica trecerea de la un plan la altul fără ambiguitate. Dacă se convine, de exemplu, că un asterisc în fața termenului care desemnează un actant arată că este vorba de participantul corespunzător și că un alt semn, de exemplu un cerculeț, în fața numelui unui participant indică faptul că se referă la un actant corespunzător, scrierea devine mai ușoară, fără a fi improprie sau obscură. Astfel s-ar putea scrie

fără a greși: „°agentul este la început de propoziție”, „°experimentatorul este la dativ” și la fel: „*subiectul este un agent”, „*dativul este aici un posesor”. Asteriscul semnaleză trecerea de la planul morfosintactic la planul semantic, cerculețul trecerea inversă.

2.1. Unitățile se îmbină în structuri. Ele reprezintă următoarea treaptă a discuției. În acest sens, amintim că deja de ceva timp se vorbește mult despre ergativitate. Însă faptul de a vorbi despre „ergativitate” ca despre o entitate, în timp ce nu se amintește despre „acuzativitate”, este semnul unei abordări părtinitoare. Această noțiune a fost garnisită cu tot felul de interpretări și explicații, astfel încât, în ultima carte apărută, Dixon [14, p. 18 ss.] a considerat necesar să denunțe unele utilizări vicioase care constituie sursa confuziilor.

În general, „ergativitatea” nu are alt sens decât acel de a fi un nume abstract derivat de la adjectivul „ergativ”, care califică un anumit tip de relație dintre construcțiile sintactice. Există construcții numite „ergative” sau „absolute/ergative”, care se opun construcțiilor numite „acuzative” sau „nominative/acuzative”. Astfel se vorbește în general de „limbi ergative” și de „limbi acuzative”.

În ce privește definirea acestor noțiuni, specificăm faptul că sunt două școli. Pentru unii, construcția unei propoziții este ergativă dacă subiectul este la un caz oblic și este „nominativă” dacă el este la cazul nominativ. Definiția, aparținând lui Melčuk [15], o presupune în prealabil pe cea de caz nominativ, ceea ce nu creează mari dificultăți, dar la fel și pe cea de subiect, care firesc este problematică. Concepția respectivă nu este cea mai răspândită și nici cea mai satisfăcătoare [v. 16].

O altă definiție se bazează pe compararea construcției „transitive”, adică a celei cu doi actanți, cu o construcție „intransitivă”, adică cu un actant unic. Din această perspectivă se afirmă că o construcție (a propoziției biactanțiale) este nominativă/acuzativă dacă „subiectul tranzitiv” este gramatical interpretat ca „subiectul intransitiv” și că ea este absolutivă/ergativă dacă obiectul este interpretat ca „subiect intransitiv”. Definiția, a fost repetată abundent, este obscură, căci ea se sprijină pe noțiunea de „subiect tranzitiv”, care nu este clar definit [Lazard 17, p. 248-252].

Pentru a înțelege mai bine, se cere a reveni la temelie [v. 18; 8, p. 27 ss.; 16]. La prima etapă se compară două propoziții, una dintre ele conținând doi actanți, N^1 și N^2 , iar alta un singur actant, N^0 . Examinăm interpretarea gramaticală (mărcile cazuale, acordul verbal etc.) a N^1 și a N^2 comparând-o cu cea a lui N^0 . Se atestă cinci posibilități: interpretarea

lui N^0 este aceea a lui N^1 (într-o abreviere de formulă: $N^1 = N^0$) sau a celui a lui N^2 ($N^2 = N^0$) sau a ambelor ($N^1 = N^2 = N^0$) sau parțial a fiecăruia dintre ei ($N^1 \approx N^0$, $N^2 \approx N^0$) sau nu este a nici unuia din cele două ($N^1 \neq N^0$, $N^2 \neq N^0$). Aceste cinci posibilități constituie, prin definiție, tot atâtea „structuri de actanță”: ultimele trei sunt numite respectiv „structuri neutre”, „structuri mixte”, „structuri disjuncte”. Primele două sunt cele mai importante: vom reveni la ele infra.

La a doua etapă, într-o limbă dată, se alege o propoziție biactanțială care exprimă o acțiune propriu-zisă: cei doi actanți reprezintă respectiv un agent și un pacient. O comparăm cu o propoziție uniactanțială de tipul cel mai răspândit în limba dată. Să numim X actantul care reprezintă agentul, Y pe cel care reprezintă pacientul, Z actantul unic. Dacă, pentru a simplifica, lăsăm de-o parte structurile neutre, mixte și disjuncte, vom avea fie $X = Z$, fie $Y = Z$. De exemplu, X și Z sunt la nominativ și impun acordul verbului, Y este la acuzativ, cum în (6) din latină.

- (6) *a. conjurat-i* *Caesar-em* *occid-unt*⁵
 conspirator-PL/NOM NP-AC a ucide-3PL
 „Conspiratorii îlucid pe Cezar”
- b. Caesar-0* *veni-t*
 NP-NOM a veni-3SG
 „Cezar vine”

Această structură este numită „nominativă/acuzativă”, după cazurile care marchează cei doi actanți, sau, mai simplu, „acuzativă”, după cazul care caracterizează actantul marcat (Y): a doua denumire, mai ușoară și fără să fie ambiguă, este de preferat. Ea cuprinde fără inconveniente orice structură de tipul $X = Z$, oricare ar fi procedeele gramaticale care caracterizează actanții (cazuri, pre- sau postpoziție, locul în propoziție, acordul verbal).

Atunci când actantul care reprezintă pacientul și actantul unic sunt la cazul zero, numit absolutiv, și impun acordul verbului (în clasă), actantul care reprezintă agentul este la cazul ergativ. Această structură este numită „ergativă/absolutivă”, după cazul care marchează cei doi actanți, sau, mai simplu și preferabil, „ergativă”, după cazul care caracterizează actantul marcat (X). Ea cuprinde fără inconveniente orice structură de tipul $Y = Z$, oricare ar fi procedeele gramaticale utilizate.

La a treia etapă se formulează ipoteza că propozițiile care exprimă o acțiune tipică, cu agent și pacient, - pe scurt, „propozițiile de acțiune”, - ocupă o poziție centrală în gramatica oricărei limbi. Construcția lor este

⁵ Abrevieri: AC acuzativ, NOM nominativ, NP nume propriu, PL plural, SG singular.

„construcția biactanțială majoră”. Confruntând această construcție cu principala construcție uniactanțială, „construcția uniactanțială majoră”, se degajă o structură actanțială care este „structura de actanță dominantă” a limbii în cauză. În unele limbi structura de actanță dominantă este acuzativă, în altele ea este ergativă. Se spune în general că primele sunt „limbi acuzative”, celelalte „limbi ergative”. Aceste expresii sunt puțin improprii, deoarece calificările de „acuzativ” și „ergativ” se aplică în mod corespunzător construcțiilor, și nu limbilor. Dar ele sunt comode și fără mare inconvenient, dacă nu uităm că „limba acuzativă/ergativă” înseamnă strict „limbă a cărei structură de actanță dominantă este acuzativă/ergativă”.

Acestea sunt deci bazele concepțiilor privind noțiunile de ergativitate și acuzativitate. Chiar dacă definițiile citate la începutul acestei secțiuni insuficiente în general, ele se dovedesc a fi utilizabile practic atunci când sunt înțelese. Motivul este că ele se sprijină pe presupoziii implicite și oarecum confuze, însă care nu sunt departe de analiza explicită prezentată în alineatele precedente. Ceea ce se numește „construcție tranzitivă”, este cea a propoziției de acțiune. Ceea ce se numește „subiect tranzitiv” este actantul care reprezintă agentul, acel care reprezintă pacientul fiind „obiect”. În ceea ce privește „subiectul tranzitiv”, acesta este actantul unic al construcției uniactanțiale cea mai răspândită din limba în cauză. În plus, extensiunea pentru limbă a calificărilor de „ergativă” și de „acuzativă” implică faptul că vom considera tipică pentru limba în cauză construcția propoziției „tranzitivă”, adică a propoziției de acțiune.

2.2. Există un caz în care metoda de detectare a structurii de actanță dominantă a unei limbi astfel cum a fost expusă mai sus, este deficitară: atunci când limba în cauză oferă nu una, dar două construcții uniactanțiale de importanță comparabilă. În general, dacă se compară construcția biactanțială cu prima dintre aceste două construcții uniactanțiale, se atestă faptul că $X = Z$: dacă se compară cu cealaltă, atunci $Y = Z$. Cu alte cuvinte, în astfel de limbi structurile acuzative și ergative sunt pe picior de egalitate.

În limbile de acest gen, diferența între cele două construcții uniactanțiale este corelată cu diferența de natură a procesului exprimat de verb și/sau a rolului actantului unic. În linii generale, una dintre construcții apare atunci când procesul este o acțiune și/sau participantul o persoană activă, cealaltă atunci când procesul este o stare, o situație sau un proces suportat și/sau participantul un pacient. Se spune de cele mai dese ori că aceste limbi sunt de tip „activ/inactiv” sau mai simplu „activ”, termen introdus de Klimov [19].

Denumirea nu este improprie, dar are un mare neajuns: termenul „activ” este utilizat tradițional și de mult timp cu un alt sens, care se opune „pasivului” (și eventual „antipasivului”). Există deci riscul ambiguității sau, în orice caz, o jenă importantă: dacă vorbim de „construcție activă”, va fi vorba de acea care se opune „construcției pasive” sau de cea care se opune „construcției inactive”?

Ar fi cazul deci de a renunța la această terminologie și de a recurge la un alt termen. Acel de „dual”, propus în Lazard [20], pare apropiat. El nu are utilizare tehnică în lingvistică și exprimă faptul că marcarea actanților, atât în construcția biactanțială, cât și în construcția uniactanțială, se împarte în două și că ambele structuri de actanță principale se află la egalitate în sistemul gramatical. Limbile de acest tip sunt „limbi duale”. Contrar calificărilor de „acuzativ” și „ergativ”, cea de „dual” se aplică stric la o limbă, și nu se va aplica, ca celelalte două, unui cuplu de propoziții. Noțiunea de „dual” nu este deci de aceeași natură ca acea de „acuzativ” și „ergativ”. Acești trei termeni servesc totuși legitim pentru a desemna trei tipuri de limbi.

Pe parcursul acestei expuneri am trecut în revistă câteva dintre noțiunile care sunt utilizate într-un domeniu relativ nou al gramaticii, acel al actanței. Ne-am străduit să dispersăm într-o mică măsură confuzia terminologică, care, de fapt, nu este decât efectul incertitudinii teoretice și să încercăm a stabili o terminologie fără ambiguitate: or, nu este conceput bine decât ceea ce este enunțat clar.

Referințe bibliografice:

1. Mounin G. *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris, 1971.
2. Benveniste Em. *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1974.
3. Lazard G. *Études de linguistique générale: typologie grammatical*, Peeters Publishers, 2001, 471 p. disponibil pe books.google.com/books?id=oevRwpa3zR8C&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false.
4. Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paris, 1959.
5. Ețcu I. *Sintaxă și sintaxologie*, Chișinău, 2000.
6. Lazard G. *La typologie actancielle*. In: *Studi italiani di linguistica teoretica e applicata*, 26, p. 205–226 (1997).
7. Garde P. *Les cas russes: approche nominocentrique*. In: *BSL*, 78/1 p. 337–374 (1983).

8. Lazard G. *L'actance*, Paris, PUF, 1994a.
9. Lazard G. *Définitions des actants dans les langues d'Europe* In Jack Feuillet ed. *Actance et valence dans les langues de l'Europe* Berlin/New York, Mouton de Gruyter, p. 11–146 (1998).
10. Feuillet Jack, *Grammaire synchronique du bulgare*, Institut d'études slaves, 1996 (orig. Мичиганский университет, 23 апр. 2008).
11. Lazard G. *Actancy Empirical approaches to language typology* (Tom 19) ed. Walter de Gruyter, 1998.
12. Creissels D. *Elements de syntaxe generale*. Paris, Presses Universitaires de France, 1995.
13. Bosson G. *Sequence et visée*. *Folia linguistica*, XV, p. 237–252 (1981).
14. Dixon R. *Ergativity*, Cambridge University Press, 1994.
15. Mel'čuk I. *The inflexional category of voice*. In: Comrie B., Polinsky M. Eds. *Causatives and transitivity*, John Benjamins Publishing Company (1993).
16. Lazard G. *Benveniste et la syntaxe generale*. In: Arrivé M., Norman Cl. Edd. *Emile Benveniste vingt ans apres*. Nanterre, Université de Paris X, p. 95–106 (1997b)
17. Lazard G. *Ergativity*. In: *Linguistic Typology*, 1, p. 243–268 (1997a).
18. Lazard G. *Éléments d'une typologie des structures d'actance: structures ergatives, accusatives et autres*. In: *Bulletin de la Société Linguistique*, 73, p. 49–84 (1978).
19. Klimov G. *Tipologija jazykov aktivnogo stroija*. Moskva, Nauka, 1977.
20. Lazard G. *Le type linguistique dit „actif”: réflexions sur une typologie globale*. In: *Folia Linguistica*, 20, p. 87–108 (1986).

Abstract

TERMINOLOGICAL DETAILS THAT REFER TO THE ACTANCY CATEGORY

The article introduces into the magazine many concepts that are applied in a relatively new area of grammar, the one of actancy. The author aims to make more clear the terminology, which is confuse because of all the theoretization, thus proposing an unambiguous terminology.

Résumé

DES PRÉCISIONS TERMINOLOGIQUES SUR L'ACTANCE

Le présent article est une révision des quelques notions utilisées dans un nouveau domaine de la grammaire, celui de l'actance. L'auteur a essayé de disperser la confusion terminologique, qui est l'effet de l'incertitude théorique, en proposant une terminologie sans ambiguïté.

Резюме

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ УТОЧНЕНИЯ КАСАТЕЛЬНО АКТАНТНОСТИ

В статье проводится краткое рассмотрение нескольких понятий, использующихся в относительно новой области грамматики – актантности. Автор попыталась рассеять терминологическую неясность, которая также является следствием теоретической неопределенности, предложив терминологию, лишенную двусмысленности.

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИСТИКИ

Articolul descrie succesiv apariția, evoluția și consolidarea cercetărilor enciclopedice pe teritoriul Ucrainei (și peste hotarele ei), începând cu o culegere care cuprindea citate biblice, fragmente din operele teologilor bizantini, informații despre științele naturale, etică etc. apărută copiată la Kiev în anul 1073 și terminând cu ediții enciclopedice ramurale în mai multe volume apărute în Ucraina la sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI, întocmite după cele mai noi cerințe înaintate față de cercetările de acest tip pe plan mondial.

На украинских землях уже в первые века после введения христианства копировали, а впоследствии и составляли рукописи энциклопедического содержания, в частности такой характер имел переписанный в Киеве «Изборник Святослава» 1073 года, содержащий подборку выдержек из библейских книг и произведений византийских богословов и проповедников, сведения из естественных наук, этики, перечень рекомендованных и запрещенных Церковью книг и т. д. Первым печатным справочником энциклопедического содержания был «Лексиконъ славеноросский и именъ тлъкование» Памвы Беринды (Киев, 1627) – старословянско-украинский словарь и алфавитный сборник толкований еврейских, греческих и других собственных названий с библейской истории. В конце 19-го – первых десятилетиях 20-го века украинские образовательные общества издавали серии научно-популярных брошюр различной тематики, которые в целом составили своеобразный энциклопедический свод материалов для самообразования.

Первой украиноведческой тематической энциклопедией стал справочник «Украинский народ в его прошлом и настоящем». До большевистского переворота 1917 в Петрограде было издано два тома этого труда (т. 1, 1914; т. 2, 1916; редакторы – Ф. Вовк, М. Грушевский, Ф. Корш, А. Крымский, М. Туган-Барановский и А. Шахматов), куда вошли обобщающие очерки об истории Украины и развитии украиноведческих исследований (М. Грушевский), антропологии и этнографии (Ф. Вовк), географии (С. Рудницкий),

¹ Институт энциклопедических исследований НАН Украины.

демографической статистике (А. Русов, С. Томашивский, В. Охримович), праве (П. Ефименко), а также очерк истории украинского языка (А. Шахматов). В начале 1930-х годов в Харькове началась работа над «Украинской Советской Энциклопедией» (главный редактор – М. Скрипник, его заместитель – М. Бажан). В 1931–1932 годах издавали «Бюллетень УСЭ», но в 1934 году, в условиях обострения репрессий против представителей украинской культуры и науки, работа над энциклопедией была прекращена. В 1942 году в Лейпциге издано «Handbuch der Ukraine» («Справочник об Украине», под редакцией И. Мирчука) – один из главных трудов Украинского научного института в Берлине, а в 1949 году вышла его сокращенная англоязычная версия «Ukraine and its People» («Украина и ее народ»). Первое украинское универсальное энциклопедическое издание – «Українська Загальна Енциклопедія» (УЗЕ; Львов; Станислав; Коломыя, 1930–35, т. 1–3; главный редактор – И. Раковский; редакторы – В. Симович, В. Дорошенко и М. Рудницкий; напечатана в кооперативном издательстве «Родная школа»). Статьи универсального характера переводились на украинский язык с немецкого словаря Ф. Брокгауза «Brockhaus Konversations-Lexikon»; специально для УЗЕ написаны статьи по украиноведению, в частности об украинской культуре и истории освободительных движений, биографические справки об украинских государственных и общественных деятелях. В подготовке УЗЕ приняли участие 138 ученых из Западной Украины и из-за рубежа. Третий том содержал обобщающую статью «Украина» (редактор – В. Симович).

В 1944 году в Киеве снова начали подготовку к изданию УСЭ, но в 1948 году работу над ней опять прекратили. Переломным событием в истории украинской энциклопедистики стало создание «Энциклопедии украиноведения» (ЭУ). Для этого в послевоенные годы В. Кубийович сплотил известных украинских ученых, оказавшихся в эмиграции. ЭУ готовили под эгидой Научного общества им. Шевченко (НТШ) с целью дать объективную информацию об Украине и украинском народе, осветить с научных позиций вопросы, замалчиваемые или фальсифицированные в СССР. Местом издания указаны Нью-Йорк и Париж, возглавляемая В. Кубийовичем главная редакция находилась с 1951 в г. Сарсель возле Парижа, печатали книгу в Мюнхене. Энциклопедия состояла из двух частей: одним томом оформлены три книги изданной под редакцией

В. Кубийовича и З. Кузели тематической энциклопедии (сокращенно ЭУ-1), где помещены монографические очерки известных ученых о главных аспектах украиноведения (территория Украины, физическая география, природа, население, этнография, язык, история, религия, право, культура, литература, искусство, наука, образование, народное хозяйство, армия). В 1955–1984 годах издано 10 книг словарной части (ЭУ-2), что вместе составили вторую часть энциклопедии. Расширенный и усовершенствованный вариант ЭУ-1 издан на английском языке с инициативы Украинского народного союза в издательстве Торонтского Университета под названием «Ukraine. A Concise Encyclopaedia» (т. 1, 1962; 1963; 1982; т. 2, 1971). После возобновления в 1990 году деятельности НТШ во Львове Институт украинской археографии и источниковедения НАНУ в 1993–1995 годах переиздал три книги ЭУ-1, а впоследствии НТШ осуществило также переиздание и ЭУ-2.

Появление в диаспоре «Энциклопедии Украиноведения» было одной из причин того, что руководство УССР вынуждено было согласиться с предложением украинских деятелей культуры и науки о подготовке в УССР универсальной энциклопедии. В 1957 году в составе АН УССР учреждена главная редакция «Украинской Советской Энциклопедии» во главе с Миколой Бажаном. Отраслевыми редакциями руководили ведущие ученые Украины. В 1959–1963 годах в Киеве издано 16 томов этой энциклопедии, в 1965 году – 17-й том – «Украинская Советская Социалистическая Республика» (фактически систематическая энциклопедия об Украине); в 1967 году этот том вышел на русском языке, а в 1969 под названием «Soviet Ukraine» – на английском. В 1968 году напечатан неполный алфавитный предметный указатель к этой энциклопедии. УСЭ стала своеобразным компромиссом между властью, которая хотела сделать ее прежде всего орудием пропаганды, и большинством авторов и редакторов, которые пытались наиболее полно осветить достижения украинского народа в культуре, искусстве, литературе, науке, экономике. В условиях ограниченной либерализации политического курса, когда первым секретарем ЦК КПУ был П. Шелест, «Украинская Советская Энциклопедия» смогла стать более объективным источником информации об истории Украины, по сравнению с изданными в послевоенные годы учебниками и обобщающими историческими монографиями. В ней удалось подать сведения об отдельных деятелях культуры, репрессированных коммунистическим режимом и замалчиваемых в предыдущих советских

изданиях. По примеру «Украинской Советской Энциклопедии» аналогичные энциклопедии были изданы и в других республиках СССР. Полнотой отображения персоналий особенно отличалось первое издание «Украинского Советского Энциклопедического Словаря» (УСЭС; т. 1–3, К., 1964–1967; 1986–1987; на русском языке – 1988–1989). В значительно худших политических условиях, чем первое, осуществлялось второе издание «Украинской Советской Энциклопедии». Публикацию энциклопедии санкционировало политбюро ЦК КПСС. Руководству УССР не сразу удалось получить разрешение на второе издание Энциклопедии, оно было вынуждено воспользоваться временным отсутствием на заседаниях политбюро главного идеолога коммунистической партии М. Суслова, который особенно предвзято относился к украинской национальной культуре и литературе. Под диктатом партийного руководства половину тиража (50 тысяч) второго издания «Украинской Советской Энциклопедии» (12 томов в 13-ти книгах, К., 1976–1985) напечатали на русском языке. Отрицательное влияние на уровень издаваемых энциклопедий имело выведение главной редакции «Украинской Советской Энциклопедии» из структуры АН УССР и превращение ее в обычное издательство в составе Госкомиздата УССР (1974), а также смерть Микола Бажана (1983), который часто довольно успешно противостоял требованиям партийной верхушки и КГБ. Хотя в новом издании «Украинской Советской Энциклопедии» появился ряд статей, которых не было в предыдущем, цензура не пропустила много материалов из первых изданий УСЭ и УСЭС. Однотомный энциклопедический словарь был подготовлен в УССР ранее, чем аналогичное русское издание, однако московская цензура не разрешила издавать его, поскольку в то время еще не вышел подобный русскоязычный «Советский энциклопедический словарь».

В диаспоре было напечатано уточненное и доработанное издание словарной части «Энциклопедии Українознавства» в пяти томах на английском языке под названием «Encyclopedia of Ukraine». Три последние тома этой энциклопедии создавались с использованием компьютерных технологий, что позволяет постоянно совершенствовать отдельные статьи, делать дополнения и исправления. История украинской энциклопедистики будет неполной если не вспомнить, что в феврале 1954-го года в ежемесячнике «Дзвин» (Буэнос-Айрес) было начато издание «Энциклопедии украинских верований, обычаев и символов» Е. Онацкого, которая со временем была положена в основу его «Украинской Малой Энциклопедии»

(т. 1-8, Буэнос-Айрес, 1957–1967). В послесловии автор отмечал, что его энциклопедия носит субъективный характер, основное внимание в ней обращено на освещение гуманитарных проблем и явлений украинской духовной культуры, этики, религии, общественной психологии, верований, народного творчества, а также истории и литературы, которые трактовались с позиции христианской этики. Е. Онацкий назвал свою энциклопедию малой, поскольку она не охватывала всех отраслей знаний, однако в ряде вопросов является полезным дополнением к другим энциклопедическим изданиям. Выходили также и отраслевые энциклопедии, в частности в 1939 году во Львове издана первая тетрадь «Украинской хозяйственной энциклопедии» (главный редактор – Е. Храпливый), дальнейшую публикацию которой прервала Вторая мировая война. В УССР напечатана однотомная «Колхозная производственная энциклопедия» (главный редактор – М. Спивак; К., 1950; 1956), которая сыграла положительную роль в популяризации знаний по биологии и агрокультуре.

На работе над отраслевыми энциклопедиями некоторое время сосредоточила свое внимание главная редакция «Украинской Советской Энциклопедии» после окончания первого издания УСЭ. «Советская энциклопедия истории Украины» (т. 1–4, К., 1969–1972; ответственный редактор – А. Скаба, заместитель ответственного редактора – И. Компаниец) стала шагом назад по сравнению с первым изданием «Украинской Советской Энциклопедии». Она хотя и содержала определенное количество полезных справок об истории Украины, но имела подчеркнуто пропагандистскую направленность, была перегружена не только откровенно тенденциозными материалами, но и многочисленными статьями по вопросам, не связанным с Украиной. С точки зрения глубины фактажа несомненно выше стоят «Энциклопедия народного хозяйства Украинской ССР» (т. 1–4, 1969–1972, ответственный редактор – С. Ямпольский), «Украинская сельскохозяйственная энциклопедия» (т. 1-3, 1970–1972, ответственный редактор – В. Пересыпкин; обе – Киев). «Энциклопедия кибернетики» – одно из первых в мире изданий в этой отрасли. Однотомными энциклопедиями можно считать «Нумизматический словарь» В. Зварича (Л., 1972) и «Биологический словарь» (К., 1974; 1986). Энциклопедическим изданиям, посвященным городам и регионам, положили начало сборники статей «Карпатская Украина» (Л., 1939) и изданный главной редакцией УСЭ энциклопедический справочник «Киев» (1981; на русском языке –

1982; 1985; 1986), а также «Черниговщина» (1990), «Полтавщина» (1992; все – Киев). Энциклопедический характер носили и сборники материалов об отдельных регионах, которые сначала издавали преимущественно в диаспоре («Подгаецкая земля», Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1980, ред. – Т. Гунчак; «Лемковщина: земля – люди – история – культура», т. 1–2, Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1988, ред. – Б. Струминский и др.), также изданные в Киеве «История городов и сел Украинской ССР» (т. 1–26, 1967–1974; каждой области и Киеву посвящен том, часть томов вышла также на русском языке, председатель главной редколлегии – П. Тронько) и «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» (т. 1–4, 1983–1985). Издан ряд биографических словарей писателей, деятелей искусства и ученых. Поскольку в СССР в то время не было ни одной персональной энциклопедии кого-либо из русских писателей, не разрешили назвать «энциклопедией» справочник, посвященный Тарасу Шевченко. Задуманный как «Шевченковская энциклопедия», он вышел как «Шевченковский словарь» (т. 1–2, К., 1978). Вмешательство цензуры значительно исказило многие статьи в этом и других энциклопедических изданиях по гуманитарным наукам. Не менее пагубным явлением стала самоцензура, поскольку некоторые авторы пытались максимально приспособить свои статьи к требованиям текущего политического момента.

Уровень цензурного вмешательства в отдельные энциклопедические издания зависел от конкретных условий того времени, когда выходил тот или иной том. Опубликованная издательством «Радянська школа» тематическая «Детская энциклопедия для среднего и старшего возраста» (т. 1–10, К., 1961–1966) была переводом с русского языка без адаптации к потребностям и интересам украинских детей. В конце 1980-х гг. снизилось цензурное давление на главную редакцию «Украинской Советской Энциклопедии», которой в 1988 году присвоено имя М. Бажана (в настоящее время «Украинская энциклопедия им. М. П. Бажана»). Это положительно повлияло на характер обработки статей «Украинской литературной энциклопедии» (т. 1, 1989; т. 2, 1990; т. 3, 1995; ответственный редактор – И. Дзеверин), в которой подана информация о творчестве еще до недавнего времени запрещенных писателей, а политические оценки подчеркнуто деидеологизированы. Наиболее полным справочным изданием в своей отрасли является «Географическая энциклопедия Украины» (т. 1–3, К., 1989–1993, ответственный редактор – А. Маринич). Отраслевые энциклопедии издавали также

авторы диаспоры, среди них – «Малая украинская музыкальная энциклопедия» О. Залеского (Мюнхен, 1971). Из составленной Б. Романенчуком книги «Азбуковник: Энциклопедия украинской литературы» в издательстве «Київ» в Филадельфии вышли первый (1966, буквы А–Б) и второй (1973, буквы В–Г) тома. Кроме статей об авторах, эта энциклопедия содержит сведения об отдельных литературных произведениях древней и средней эпохи, альманахах и журналах, которые сыграли определенную роль в развитии литературы, статьи о литературоведческих терминах.

В независимой Украине отсутствие цензуры создало условия для обеспечения объективности энциклопедических изданий. Это касается, в частности, подготовленной ранее энциклопедии «Искусство Украины» (ответственный редактор – А. Кудрицкий), первый том которой вышел в Киеве в 1995 году. К сожалению, экономическая ситуация в то время в Украине сделала невозможным завершение этого издания.

Положительно влияет на характер изданных в последнее время энциклопедий сотрудничество ученых Украины и украинской диаспоры. Научное общество имени Тараса Шевченко и Национальная академия наук Украины начали издание семитомной «Энциклопедии украинской диаспоры» (ЭУД), над которой работают редакции в Чикаго (руководитель и главный редактор – В. Маркус) и Киеве (руководитель – В. Евтух и В. Трощинский). Хронологически первым в 1995 году издан четвертый том ЭУД (Австралия–Азия–Африка; К.; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн), в 2009 в Нью-Йорке вышел первый том, посвященный диаспоре США. Энциклопедия «Украинский язык», подготовленная Институтами украинского языка и языкознания НАНУ, уже насчитывает три издания (К., 2000; 2004; 2007), положительную оценку ученых получила «Малая энциклопедия этногосударствоведения» (К., 1996, ответственный редактор – Ю. Римаренко). Институт государства и права НАНУ издал «Юридическую энциклопедию» (т.1–6, К., 1998–2004, главный редактор – Ю. Шемшученко), коллектив составителей которой получил Государственную премию Украины, Институт истории Украины НАНУ с 2003 года издает «Энциклопедию истории Украины» (уже напечатано шесть томов, главный редактор – В. Смолий). Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рильского НАНУ издал два тома трехтомной «Украинской музыкальной энциклопедии». Среди отраслевых энциклопедий, подготовленных высшими учебными заведениями

Украины, следует отметить двухтомные «Украинскую энциклопедию лесничества» и «Дипломатическую энциклопедию Украины», трехтомную «Экологическую энциклопедию». НАНУ и НТШ в Европе начали в 2001 году издание «Энциклопедии Современной Украины». Задуманная как дополнение и продолжение «Энциклопедии Україноведення», она в процессе работы приобрела характер новой по типу энциклопедии, посвященной историческому и культурному развитию Украины и украинского народа в XX–XXI веках. Вопросы, относящиеся к более ранним периодам, освещены в том случае, когда это целесообразно для понимания предпосылок современных процессов, а также для подчеркивания значения наследия предыдущих поколений для современности. Издание ЭСУ обусловило создание Института энциклопедических исследований НАНУ. Методика, апробированная при создании ЭСУ, используется современными энциклопедистами Украины, в частности ею воспользовались составители трехтомного «Тернопольского энциклопедического словаря».

Литература:

1. Кубійович В., Маркусь В. *Дві українські енциклопедії*. Нью-Йорк, 1961.
2. Гудовщикова И. В. *Общие зарубежные энциклопедии*. Ленинград, 1963.
3. Кубійович В. *Довідники Українознавства й Англомовна Енциклопедія Українознавства*. In: *Альманах УНС*. 1972
4. Шмушкис Ю. Е. *Советские энциклопедии: Очерки истории. Вопросы методики*. Москва, 1975.
5. Амбарцумян Н. О. *Универсальные энциклопедии: проблемы и достижения*. Москва, 1996 .
6. *The Encyclopedia Americana: International edition: Complete in thirty volumes*. Connecticut, 1997.
7. Ельгарт О. *Мультимедійні енциклопедії: світовий досвід видання*. In: *Книга і преса в контексті культурноісторичного розвитку українського суспільства*. Л., 1998. Вип. 2.
8. Черниш Н. І. *Українська енциклопедична справа*. Л., 1998.
9. Черниш Н. І. *Нариси з історії світової енциклопедичної справи*. К., 2009.

10. Железняк М. Г. Історія енциклопедичної справи в Україні. In: *Україна дипломатична*. К., 2009. Вип. 10.

11. Железняк М. Г. Від ЕУ – до ЕСУ. In: *Архіви України*. 2010. Вип. 5.

Abstract

THE HISTORY OF ENCYCLOPEDIA RESEARCHES IN UKRAINE

The article successively describes the emergence, evolution and consolidation of encyclopedic research on the territory of Ukraine, beginning with a collection of that consisted of biblical quotations, fragments of the works of Byzantine theologians, information on natural sciences that appeared and was copied in Kiev in 1073, and ending with specialized encyclopedic editions in several volumes that were published in Ukraine in late 20th cent. – early 21st cent. in accordance with modern requirements for such research.

Résumé

L'HISTOIRE DES RECHERCHES ENCYCLOPÉDIQUES UKRAINIENNES

L'article décrit successivement l'apparition, l'évolution et la consolidation des recherches encyclopédiques sur le territoire de l'Ukraine, en commençant avec une collection qui contient des citations bibliques, des fragments des œuvres des théologiens byzantins, l'information sur les sciences naturelles, l'éthique etc. qui a apparue copiée à Kiev en 1073 et en finissant avec les éditions encyclopédiques liées en plusieurs volumes en Ukraine à la fin de XX siècle – au début de XXI siècle, réalisées en conformité avec les nouvelles conditions qui sont exigées au niveau international.

Резюме

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИСТИКИ

В статье последовательно описываются появление, развитие и утверждение энциклопедических исследований на территории Украины, начиная со сборника содержавшего библейские цитаты, отрывки из произведений византийских богословов, сведения о природных науках, этике и т.д., увидевшего свет в Киеве в 1073 г., и заканчивая многотомными отраслевыми энциклопедическими изданиями, напечатанными в конце XX – начале XXI века, составленными согласно последним международным требованиям для подобного рода книг.

CONSIDERAȚII PRIVIND COMPONENTA NUMERICĂ A COMISIEI GUBERNIALE ȘTIINȚIFICE A ARHIVELOR DIN BASARABIA

Se elucidează succint instituirea a unei din primele organizații științifice din Basarabia – Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia și condițiile în care s-a produs acest proces. Se analizează, în baza surselor disponibile, componența numerică a Comisiei în anii 1898–1903, statutul și titulatura membrilor ei, precum și reprezentativitatea stărilor sociale. Articolul este însoțit de un set de microbiografii ale celor mai reprezentativi membri ai Comisiei.

Printre primele organizații științifice din Basarabia de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX se înscrie Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia, fondată la 23 august 1898. Instituirea Comisiei reprezenta nu doar un fenomen particular, un efect al „mișcării arhiviste” din Rusia imperială, inițiată la răscrucea anilor '80–'90 ai sec. XIX, această mișcare fiind condiționată de situația critică ce s-a creat în arhivele organelor departamentale locale privind depistarea, depozitarea și conservarea documentelor de valoare istorică, de necesitatea salvagardării și valorificării științifice a documentelor istorice de arhivă, în particular, și a monumentelor de istorie și cultură, în general. Crearea Comisiei din Chișinău prezenta nu un fenomen solitar și întâmplător, ci o expresie a finalității orientărilor și schimbărilor ce s-au produs în viața științifico-culturală din ținut pe parcursul sec. XIX, a cerinței vitale a societății basarabene în care tot mai consistent se manifesta sporirea interesului față de istoria și cultura națională – fenomen indispensabil mișcării naționale.

Pe parcursul a o sută de ani de la întemeiere, Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor nu a fost obiect de cercetare, fiind menționat doar șirul altor evenimente ale vieții științifice din ținut. Abia în 1998, în legătură cu marcarea a 100 de ani de la fondarea Comisiei, s-a sesizat o atenție sporită față de această instituție științifico-culturală. Ea s-a manifestat prin convocarea Simpozionului național *Centenarul Comisiunii științifice a arhivelor din Basarabia* (15 septembrie 1998), ale cărui rapoarte și comunicări științifice au fost publicate în Anuarul arhivelor

¹ Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM

Republicii Moldova *PERGAMENT* (II, 1999) și prin apariția articolelor semnate de Elena Ploșniță [1], Maria Danilov [2] și de alți cercetători. În acestea și alte studii de referință sunt trecute în evidență istoricul constituirii Comisiei, activitatea acesteia privind crearea muzeului și a bibliotecii, viața și activitatea științifică a unor membri, în special a personalului de conducere (Nicolae Codreanu, Alexandru Krîlov, Ioan Halippa, Pavel Dicescu, Paul Gore). Întru completarea cunoștințelor despre această importantă societate științifică din Basarabia, în prezentul studiu se va încerca a elucida, în măsura surselor disponibile, doar un aspect al problemei: structura și componența ei numerică.

Crearea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor nu constituia un fenomen impus din exterior, ea a fost o instituție mult râvnită de intelectualitatea locală, având la bază propriile temelii și premise. În pofida dificultăților extrem de nefavorabile cu care s-a confruntat pe parcursul sec. XIX societatea basarabeană pe tărâmul instructiv-educational, la finele acestui veac, în ținut se formase, deși puțin numeroasă, o intelectualitate locală. Potrivit Recensământului general al populației Imperiului Rus din anul 1897, în Basarabia au fost înregistrate 1 255 de persoane cu studii superioare, 1 476 de persoane cu studii medii speciale și peste 14 800 de persoane cu studii secundare terminate sau care își făceau studiile la instituțiile respective de învățământ [3]. Conform datelor aceleiași surse de informație, în domeniul științei, literaturii și artei activau 192 de persoane, al învățământului și educației – 3 769 de persoane, al medicinei și sferei sanitare – 1 841, al serviciului public și social – 1 730, al serviciului juridic particular – 231 de persoane. A fost fixat, de asemenea, un număr relativ impunător de persoane care activau în sfera cultului: 3 491 de slujitori ai confesiunii creștine și 245 ai confesiunilor necreștine [4]. În total, în aceste sfere de activitate erau încadrate cca 11 500 de persoane. Bineînțeles, nu toate persoanele din sferele enumerate pot fi incluse în categoria intelectualității. Dar este evident că majoritatea din ele trebuiau să posede o anumită pregătire generală și profesională pentru a-și onora obligațiunile de serviciu.

Ideea constituirii Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor la Chișinău se vehicula în cercurile intelectuale basarabene cu mult înainte de 18 noiembrie 1897, când ea a fost relansată de administratorul Districtului de învățământ Odesa, Hrisanf Soliskii, în scrisoarea către guvernatorul Basarabiei Aleksandr Konstantinovici [5, p. 10]. Urmărind cu o deosebită atenție activitatea comisiilor din alte gubernii și cunoscând lucrările

acestora, Nicolae Codreanu, directorul Școlii Reale din Chișinău, nu o dată s-a adresat guvernatorului Basarabiei cu propunerea de a înființa o astfel de comisie și în capitala guberniei, exprimându-și totodată disponibilitatea de a lucra, în caz de constituire a ei, în favoarea ținutului. Însă aceste solicitări au fost respinse din motivul lipsei cadrelor și, în special, a mijloacelor financiare necesare pentru acoperirea cheltuielilor ce țin de crearea și activitatea comisiei [5, p. 13].

În scopul de a sonda posibilitatea formării la Chișinău a Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor, guvernatorul Basarabiei A. Constantinovici s-a adresat, la finele lunii noiembrie – începutul lunii decembrie 1897, către funcționarii diferitor departamente și intelectualitatea locală cu un mesaj special. Evocând succint istoricul creării acestor comisii și a „mișcării arhivistice” în Rusia imperială, A. Constantinovici a ținut să menționeze: „Ar fi de neiertat ca o astfel de gubernie precum este Basarabia (pe care a specificat-o nu altfel decât „regiune rusească” - n.n.), atât de bogată în destine istorice și diferite monumente de Antichitate importante, cu personalități istorice, de numele și activitatea cărora este legată soarta ținutului, regiune care pe parcursul secolelor a servit drept arenă de viață și de luptă a multor popoare și triburi, diferite atât după naționalitate, cât și după credință, moravuri, tradiții și trai, să rămână în urma altor gubernii care din punctul de vedere istoric sunt mai puțin remarcabile” [5, p. 15]. În continuare a rugat să fie informat despre numărul persoanelor care doresc să intre în componența comisiei preconizate, indicând și mărimea cotizației de membru pe care sunt disponibili să o depună [5, p. 16].

Mesajul a produs o rezonanță favorabilă în societatea basarabeană. Până la 24 martie 1898, 116 persoane și-au exprimat dorința de a fi membri ai Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor, făgăduind să depună și cotizații de membru, volumul total al cărora atingea suma de 507 ruble [5, p. 17]. La 17 aprilie 1898 guvernatorul Basarabiei a solicitat permisiunea Institutului de Arheologie de a înființa Comisia științifică în or. Chișinău. Acceptând organizarea ei, directorul institutului Nicolae Pokrovskii a atenționat asupra necesității căutării unui local pentru amplasarea arhivei istorice și a bibliotecii care urmau a fi create pe lângă comisie [5, p. 19].

În urma consultărilor, directorul Școlii Reale din Chișinău, consilierul titular de stat Nicolae Codreanu, și-a exprimat disponibilitatea de a oferi, în cadrul școlii, localul respectiv, iar sala de festivități – pentru

ședințele Comisiei [5, p. 20], înlăturându-se în așa mod ultimul obstacol în crearea ei. În fine, la 23 mai 1898 ministrul de interne a acceptat fondarea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Chișinău [5, p. 20–21].

La adunarea festivă de fondare a Comisiei, care a avut loc la 23 august 1898, în localul Școlii Reale din Chișinău, au participat episcopul Chișinăului și Hotinului Iacov, guvernatorul Basarabiei A. Constantinovici, directorul Școlii Reale N. Codreanu, cel al Gimnaziului de băieți nr. 2 N. Alaev, A. Krîlov, directorul școlilor populare (primare) din Basarabia și multe alte persoane care și-au exprimat dorința de a deveni membri ai Comisiei.

Adunarea de constituire a Comisiei a fost deschisă prin alocuțiunea guvernatorului Basarabiei A. Constantinovici, în care a evocat istoricul formării ei. Menționând contribuția guvernatorului la constituirea Comisiei, nu putem trece cu vederea unele viziuni retrograde și expresii șovine ale exponentului puterii centrale în ținut. Provoacă nedumeriri aroganța lui A. Constantinovici față de populația autohtonă a Basarabiei – moldovenii/românii, denaturând totalmente realitatea etnică și spirituală din ținut, precum și trecutul lui istoric. Referindu-se la ecoul produs de lansarea ideii privind crearea Comisiei științifice la Chișinău, guvernatorul a declarat categoric că aceasta demonstrează „în ce măsură omul rus se interesează de trecutul său, cât e de mare iubirea lui față de strămoși și de patria sa, cât e de adevărat că Basarabia noastră, în ciuda diversităților de neam, trăiește pe deplin o viață rusească, deopotrivă cu guberniile cu o populație pur rusă” [5, p. 23] (s.n.).

La ședința de fondare a fost aleasă conducerea Comisiei. La propunerea guvernatorului, în calitate de președinte al Comisiei a fost ales Nicolae Codreanu [6], care a contribuit esențial la fondarea ei. Adjunct al președintelui a devenit A. Krîlov [7], directorul școlilor primare din Basarabia, care anterior s-a ocupat de cercetări arheologice în regiunea Donului. Secretar (administrator) al Comisiei a fost ales adjunctul inspectorului Seminarului Teologic din Chișinău Ioan Halippa [8], fiind caracterizat ca un bun cunoscător al lucrului în domeniul arhivisticii.

Ulterior, guvernatorul Basarabiei și președintele Comisiei s-au adresat, prin intermediul presei locale, către doritorii de a deveni membri ai Comisiei cu un mesaj special. Ei solicitau să fie difuzată informația despre crearea Comisiei și statutul ei, să se expedieze la adresa Comisiei lucrări publicate, manuscrise, obiecte și documente originale (sau copia lor) care din punct de vedere arheologic și istoric ar putea să aibă o importanță semnificativă pentru studierea Basarabiei și crearea mu-

zeului de arheologie. Conform mesajului, ședințele Comisiei urmau să fie organizate săptămânal în fiecare sâmbătă, în sala de festivități a Școlii Reale din Chișinău, la care putea să participe fiecare doritor de a deveni membru al Comisiei, al căror număr, la data înființării, constituia cca 200 de persoane [5, p. 24–25].

Formarea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor a fost primită cu simpatie de societatea basarabeană. De la persoane particulare din diferite colțuri ale ținutului la adresa conducerii Comisiei veneau scrisori cu rugămintea de a-i familiariza cu regulamentul ei, făgăduind, ca și membrii Comisiei, înrolarea unor membri noi [5, p. 26].

Sursele principale de completare a Comisiei cu membri noi erau clerul, corpul profesoral al instituțiilor secundare de învățământ și funcționarii.

O atenție deosebită s-a acordat atragerii în rândurile Comisiei a preoțimii, care, pe bună dreptate, era considerată una dintre cele mai instruite pături sociale din ținut². Implicarea clerului în activitatea Comisiei ar fi contribuit nu numai la realizarea obiectivelor acesteia, ci și la cercetarea unor probleme privind istoria bisericii din Basarabia. „Ar fi de dorit, scria Ioan Halippa într-un mesaj adresat preoțimii, ca ea să adere la Comisia arhivistică și să-i acorde sprijin la cercetarea problemelor bisericești și arheologice ale eparhiei noastre. Eparhia noastră e bogată cu monumente bisericești și istorice și clerul ar acorda un mare serviciu Comisiei, comunicându-i despre aceste monumente, a căror cercetare și descriere ar putea să ofere o imagine convingătoare a trecutului bisericesc și istoric al Basarabiei noastre care cuprinde multe lucruri interesante” [9, p. 663].

În condițiile lipsei subsidiilor din partea statului, atragerea noilor membri devenise una din preocupările principale ale Comisiei, deoarece cotizațiile de membru serveau drept sursă de bază în asigurarea financiară a activității ei.

Determinarea numărului membrilor Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor era o problemă dificilă, deși, la prima vedere, părea a fi ușor de soluționat. Luând ca bază criteriul achitării cotizației de membru, ar fi logic de presupus că numărul persoanelor care plătesc această cotizație exprimă și efectivul membrilor Comisiei. În realitate însă nu toți membrii Comisiei binevoiau să achite permanent și în mod regulat cotizația de membru. Unii dintre ei, din diverse motive,

² Din numărul total al persoanelor de sex masculin înregistrate la anul 1897 în tagma slujitorilor confesiunilor creștine din Basarabia 78,3% erau știutori de carte, dintre care circa 54,2% aveau studii superioare, medii speciale și secundare. Vezi: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* Tabelul IX.

se eschivau de la achitarea acesteia ori o depuneau ocazional. Titlatura personală de membru al Comisiei se determina în funcție de gradul de implicare a acestora în activitatea instituției nominalizate sau de susținere materială a acțiunilor ei. Totalitatea persoanelor care achitau cotizațiile de membru nu putea fi adecvată numărului membrilor activi ai Comisiei, ea exprima doar numărul părtașilor care, într-o formă sau alta, au contribuit la susținerea activității acesteia.

Pornind de la faptul că realizarea obiectivelor preconizate în regulamentul Comisiei depindea în mare măsură de suportul material și moral dezinteresat al simpatizanților, conducerea Comisiei din Chișinău a acordat o atenție deosebită activității de atragere a persoanelor interesate. Deja la prima ședință particulară a Comisiei [10], care a avut loc la 29 august 1898, s-au examinat măsurile privind organizarea și ameliorarea vieții interne a Comisiei și dezvoltarea ei în continuare. În scopul creării condițiilor favorabile pentru consolidarea Comisiei, atragerii noilor membri, elaborării programelor de activitate și a metodelor de realizare a acestora s-a hotărât a se convoca săptămânal, în fiecare sâmbătă, în sala de festivități a Școlii Reale din Chișinău, ședințele particulare deschise ale Comisiei [11, p. 375, 394].

În legătură cu existența unei diferențieri esențiale a mărimii cotizației de membru achitate (0,5–30 ruble) și cu participarea neuniformă a membrilor Comisiei în activitatea acesteia a apărut problema diversificării statutului de membru prin aplicarea unor criterii distinctive.

În prima categorie de membru al Comisiei, intitulată *persoane cu funcție*, de altfel neremunerate, a fost inclusă cărmuirea Comisiei: curatorul (guvernatorul Basarabiei), președintele (Nicolae Codreanu)³, președintele adjunct (Alexandr Krîlov) și secretarul (Ioan Halippa). Prin decizia din 27 februarie 1899 a fost instituit titlul de membru de onoare. Adunarea generală a Comisiei din 14 martie 1899 a ales, în unanimitate, în calitate de *membru de onoare* pe Preasfinția Sa Episcopul Chișinăului și Hotinului Iacov și administratorul Districtului de învățământ Odesa Hrisanf Soliskii [11, p. 402].

A treia titlatură era cea de *membru colaborator*. În această titlatură erau incluși membrii care și-au exprimat disponibilitatea de a efectua gratuit investigații științifice în cadrul Comisiei. Numărul lor era foarte restrâns. În anii 1898–1899 activa doar un colaborator (I. Frățiman) [12], între 1900 și 1901 – doi colaboratori (D. Șceglov [13] și V. Kurdinovskii

³ În legătură cu plecarea lui N. Codreanu din Basarabia la 24 septembrie 1903, funcția de președinte al Comisiei a fost preluată de vicepreședintele A. Krîlov. Ulterior, probabil din anul 1904, președinte al Comisiei a devenit Pavel Dicescu, care în comun cu vicepreședintele și secretarul Comisiei a semnat darea de seamă financiară a Comisiei până la 1 ianuarie 1904. Acesta și-a exercitat funcția până în 1908, fiind succedat de Paul (Pavel) Gore (1908–1918).

[14]), în anii 1902–1903 – patru membri colaboratori (în afară de ultimele două persoane, S. Asnaș și P. T. Kolomoïțov) [15]. Rezultatele activității științifice a acestora erau reflectate în dările de seamă ale Comisiei. Pentru munca depusă, membrilor colaboratori li se oferea gratuit câte un exemplar al *Analelor Comisiei*. Ei își mențineau statutul de membru al Comisiei indiferent de faptul dacă achitau ori nu cotizația respectivă.

Un număr relativ mare de simpatizanți ai Comisiei își limitau participarea doar prin achitarea cotizațiilor de membru, contribuind astfel la susținerea ei financiară. În anii 1898–1899, cotizații de membru au achitat 272 de persoane. Dar în anii următori contingentul acestora s-a micșorat considerabil. Astfel, în anii 1900–1901 numărul lor constituia 131 de persoane, iar în următorii doi ani doar 67 de persoane [16].

Fenomenul în cauză a demarat imediat după fondarea Comisiei. Speranța că editarea primului volum al *Analelor Comisiei* (1900) va stopa evoluția acestui proces nu s-a îndreptățit. Dacă pe parcursul a 4 luni ale anului 1898 cotizațiile de membru le-au depus 181 de persoane, apoi în anii următori numărul lor s-a redus substanțial: în anul 1900 – 105 persoane, iar în anii 1900 și 1901, respectiv, 73 și 60 de persoane [17, p. 44].

Contingentul acestei componente a Comisiei era instabil, caracterizându-se printr-o fluctuație a personalului nominal. Din numărul total al persoanelor care în anii 1898–1899 au depus cotizațiile de membru, doar 32 au continuat să le achite permanent până la începutul anului 1904, iar circa 170 de persoane s-au limitat cu depunerea cotizației o singură dată. În pofida măsurilor întreprinse întru ameliorarea situației, antrenarea noilor persoane era cu mult mai redusă decât detașarea foștilor membri din cadrul Comisiei. În anii 1900–1901, numai 41 de persoane au depus cotizația de membru pentru prima oară, iar în următorii doi ani numărul lor s-a redus până la 9 persoane [18].

În funcție de mărimea cotizației și în scopul de a stimula depunerea unei cotizații cât mai mari, acest contingent al membrilor Comisiei fusese divizat în două categorii. Persoanelor care depuneau pe parcursul dării de seamă (anual) o cotizație în mărime de 3 ruble și mai mare li se conferea titlul onorific de *membru titular*, iar cei care depuneau o cotizație sub 3 ruble se învredniceau de titlul de *membru donator*. Membrii titulari li se oferea gratuit câte un exemplar al *Analelor Comisiei* [11, p. 375, p. 404].

Luând ca bază acest criteriu, putem constata că în anii 1898–1899 au fost înregistrați 208 membri titulari, ponderea lor fiind de 76,5% din numărul total al depunătorilor cotizației de membru al Comisiei. În următorii ani efectivul lor s-a redus considerabil, constituind, în anii

1900–1901, 123 de persoane (93,9%), iar în anii 1902–1903 doar 52 de membri titulari (77,6%) [19].

Generalizarea numărului de persoane deținătoare ale titlurilor de membru cu funcție, membru de onoare, membru colaborator, membru titular și de membru donator ne oferă posibilitatea să determinăm efectivul Comisiei, adică al celor care prin activitatea lor sau prin sprijinul material au contribuit la susținerea funcționării Comisiei. În anii 1898–1899, componența numerică a Comisiei constituia 210 persoane, în 1900–1901, respectiv, 128 de persoane și în anii 1902–1903 circa 62 de persoane. În perioada vizată, efectivul Comisiei s-a redus de 3,4 ori. Fenomenul în cauză a fost însoțit de dispariția în fond a corpului membrilor donatori, al căror număr s-a micșorat de la 61 la 4 persoane.

Comisia întrunea în rândurile sale reprezentanți ai diferitor pături sociale și grupuri profesionale: cercetători științifici, profesori ai instituțiilor de învățământ din ținut, slujitori ai cultului, juriști, medici, publiciști, funcționari ai organelor publice executive, membri ai organelor guberniale și județene electiv etc.

Slujitorii cultului constituiau un număr impunător al membrilor Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia. În contingentul acestora observăm așa figuri ca Avsentie Stadnițchi, călugărit în anul 1895 cu numele Arsenie [20]; episcopul Akkermanului Arcadie [21], protoiereul N. Lașcov [22], E. Mihalevici [23], A. Parhomovici [24]; preoții: G. Babenco, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1873); A. Bălătescu, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1869), profesor de religie în or. Bender; I. Boltean, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1889); Gh. Gheorghianov, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1890), preot în jud. Bălți; M. Draganov, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1893), profesor la Gimnaziul de fete al dnei Nagovskaia din Chișinău, ulterior la un gimnaziu similar din Ananiev; S. Kulicițkii, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1871), absolvent și candidat al Academiei Teologice din Kiev, profesor emerit al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău, profesor la Gimnaziul de fete al dnei Dadiani, protoiereu al Soborului de Catedrală din Chișinău, autor al unor articole publicate în Buletinul Eparhiei Chișinăului; P. Orlov, studii la Seminarul Teologic din Chișinău (1888) și la Academia Teologică din Kiev, obținând titlul de candidat (1892), profesor la Școala Spirituală din Chișinău (1892), Școala Spirituală din Edineț (1893–1895), Școala Spirituală din Chișinău (din 1895) și la Școala Spirituală de fete din același oraș, ulterior protoiereu la Odesa; N. Raninskii, candidat al Academiei Teologice din Moscova, profesor emerit al Seminarului

Teologic și al Școlii Reale din Chișinău, a publicat lucrări pe tematica teologică; I. Sofronovici, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1879), protoiereu în jud. Ismail, autor al unor lucrări pe probleme teologice; V. Hondru, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău și al Academiei Teologice din Kiev, profesor la Școala Spirituală de fete din Chișinău, și mulți alți slujitori ai cultului.

Un contingent considerabil al membrilor Comisiei îl constituiau reprezentanții corpului didactic laic: profesorul universitar din Odesa Gh. Peretiatcovici [25]; V. Blinov, absolvent al Școlii Stroganov din Moscova, profesor de desen la gimnaziile de băieți nr. 1 și nr. 2 din Chișinău, autor al manualului didactic *Стенные таблицы для чистописания* (1907), destinat școlilor primare și claselor pregătitoare ale gimnaziilor și școlilor reale, care, fiind aprobat de către Consiliul științific al Ministerului Învățământului din Rusia, a fost publicat în 4 ediții; G. Komarnițkii, profesor la Gimnaziul de băieți nr.1 din Chișinău; P. Kolev, studii la Gimnaziul Gubernial din Chișinău (1876), absolvent și candidat al Universității din Sankt Petersburg (1880), profesor la Gimnaziul de băieți nr.1 din Chișinău (din 1883); A. Lazarev, absolvent al Gimnaziului Regional din Chișinău (1858) și al Universității din Sankt Petersburg, profesor de gimnaziu; C. Malanețkii, absolvent al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău (1886) și al Universității Novorosiisk din Odesa (1890), profesor la gimnaziul nominalizat (din 1893); K. Mislavskii, profesor la Gimnaziul „Împăratul Aleksandru III” din Bolgrad, ulterior inspector la un gimnaziu din Varșovia; A. Petrașevskii, studii la Gimnaziul Gubernial din Chișinău (1877) și la Universitatea Novorosiisk, profesor de gimnaziu; S. Potoțkii, profesor la Școala de 4 clase din Bolgrad, ulterior inspector la Școala Orășenească din Cahul; N. Sveatskii, inspector al Școlii Reale din Comrat, director al Gimnaziului „Împăratul Aleksandru III” din Bolgrad; V. Soloviov [26]; Iu. Stovic, inspector la Gimnaziul de băieți nr.1 din Chișinău, directorul progimnaziului de 6 clase din Ismail, transformat ulterior în gimnaziu; S. Sîrbu, absolvent al Gimnaziului de băieți nr. 1 din Chișinău (1885) și al Universității din Sankt Petersburg, profesor la Gimnaziul de fete nr.1 din Chișinău, director al Băncii publice orășenești din Chișinău etc.

În componența Comisiei se observă o prezență esențială și a reprezentanților funcționarilor publici din gubernie. Dintre aceștia putem să-i enumerăm pe Mihail Krupenckii, mareșal al nobilimii din Basarabia; Ivan M. Sîrbu, președinte al Consiliului de zemstvă a jud. Chișinău (1903); Vasilii I. Kovalenko, director al Administrației Financiare a Basarabiei (1903); Iulian Levinschi (1859–1923), inspector superior de fabrică din Basarabia, primar al Chișinăului (1910–1917,

1920–1922), ginerele lui Alexandru Cotruță, președinte al Consiliului gubernial de zemstvă (1875–1889); D. Berg, medic de zemstvă din or. Bender; P. Volghin, absolvent și candidat în științe matematice al Universității din Harkov, controlor la Direcția accize, tatăl viitorului academician V. Volghin, vicepreședinte al Academiei de Științe a URSS, director (1946–1949) al Bazei Științifice Moldovenești a Academiei de Științe a URSS; I. Dînga, după absolvirea Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău a obținut studii universitare, șef al direcției Districtului 3 regional de accize cu sediul în or. Hotin (1903); N. Zozulin, absolvent al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău (1878) și al Universității din Sankt Petersburg; I. Ivanov, absolvent și candidat al Facultății de Istorie și Filologie a Universității din Kiev (1855), epitrop al coloniștilor bulgari din Basarabia, președinte al Congresului judecătorilor de pace din județul Bender și al celui din județul Akkerman, efor de onoare al Școlii Reale din Comrat; A. Creciunescu, absolvent al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău (1895) și al Universității din Sankt Petersburg, șef de zemstvă; I. Leventon, după absolvirea Gimnaziului Regional din Chișinău (1866) a obținut studii juridice superioare, membru al Tribunalului gubernial din Chișinău; C. Leonard, absolvent al Gimnaziului Regional din Chișinău (1856) și al Liceului Richelieu din Odesa, mareșal de județ al dvorenimii, președinte al Comitetului de observatori al Băncii de Zemstvă din Herson; V. Primerov, absolvent al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău (1891) și al Universității din Moscova, jurist, inspector fiscal; M. Savinskii, secretar al Comitetului gubernial de statistică; D. Surucian, absolvent al Gimnaziului Regional din Chișinău (1865) și al Universității Novorosiisk, judecător de pace, publicist; V. P. Tverdohlebov, studii la Gimnaziul Regional din Chișinău (1862) și la Universitatea din Kiev, medic la spitalul gubernial de zemstvă din Chișinău; L. C. Tufescu, născut în 1834, la Vulpești, a absolvit Gimnaziul Regional din Chișinău (1852), Academia Militară a Statului-major și Academia Militară și Juridică, general-maior în retragere; C. Schmidt [27]; B. M. Ianușevici, după absolvirea Gimnaziului Gubernial din Chișinău (1880) a obținut studii juridice universitare, mareșal al nobilimii din județul Orhei (1903), ulterior guvernator al guberniei Stavropol (1909), și mulți alții.

Activitatea Comisiei era susținută și de persoane pentru care cercetarea științifică reprezenta una din preocupările principale: A. Coțovschi (Koťovski) [28], I. Krasilșcik [29]. La susținerea materială a Comisiei științifice au contribuit, de asemenea, reprezentanții ai unor familii cunoscute din Basarabia: Donici, Krupenski, Sinadino etc.

Informațiile prezentate aici, ce se referă doar la o mică parte dintre membrii Comisiei, ne permit să constatăm că potențialul intelectual al acestei instituții era destul de înalt, întrunind în rândurile sale reprezentanți de frunte ai societății basarabene, care conștientizau necesitatea valorificării bogatului patrimoniu istoric și cultural al ținutului. Se părea, îndeosebi în etapa inițială de funcționare a Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor, că acest potențial putea să asigure instituției vizate o viabilitate îndelungată și o activitate fructuoasă. În anii următori însă s-a produs o diminuare considerabilă a componenței numerice a Comisiei. Probabil, fenomenul în cauză a fost generat nu atât de factorii materiali (nefiind fixată, mărimea cotizăției de membru era flexibilă), cât de cei de natură psihologică. Ca și orice fenomen sau eveniment nou, fondarea Comisiei guberniale științifice a arhivelor a provocat entuziasm, emoții și speranțe de moment exagerate, atrăgând spontan în rândurile sale un număr impunător de simpatizanți și susținători. Nu e cazul să ignorăm și factorul subiectiv. Unul dintre inițiatorii fondării Comisiei științifice a fost guvernatorul Basarabiei, care, cu această ocazie, s-a adresat cu un mesaj special către intelectualii și funcționarii din ținut. Evident, unele persoane, nu puține la număr, îndeosebi funcționarii, au aderat la Comisie nu atât din propria convingere interioară, cât din dorința de a-și exprima public afecțiunea față de conducătorul guberniei și acțiunile acestuia, părăsind cu prima ocazie instituția vizată.

Reducerea numerică considerabilă a membrilor Comisiei, instabilitatea financiară, implicarea doar a unui personal restrâns în activitatea creativă, fondarea în anul 1904 a Societății Bisericești de Istorie și Arheologie din Basarabia, la care a aderat o parte din membrii Comisiei, îndeosebi cei din tagma duhovnicească, reprezintă simptome evidente ale eventualei restrângeri a sferei preocupărilor și acțiunilor Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Chișinău ca instituție științifică. Începând cu anul 1904, sfera de activitate s-a redus la pregătirea redacțională a volumului III al *Analelor* și colectarea mijloacelor bănești necesare pentru editarea acestuia, pentru întreținerea corespondenței cu asociațiile similare din alte gubernii, precum și cu instituțiile de învățământ secundar, care, în majoritatea cazurilor, se adresau cu solicitarea să li se ofere gratuit publicațiile Comisiei. În literatura de specialitate se mai menționează că au continuat, deși în proporții modeste, acțiunile ce țin adunarea și selectarea literaturi științifice și a obiectelor de muzeu.

Note

1. Ploșniță Elena. *Muzeul de Istorie al Basarabiei – un deziderat al Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor*. În: *Tyragetia*. Anuar. 1999, VIII, p. 173–178.

2. Danilov Maria. *Cărți românești în colecțiile Comisiunii Științifice a Arhivelor din Basarabia*. În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură. 1999, nr.1, p. 66–73.

3. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.*, Выпуск 3. Бессарабская губерния. Спб., 1905, Таблица IX. Распределение населения по грамотности, образованию, сословным и возрастным группам.

4. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.*, Выпуск 3. Бессарабская губерния. Спб., 1905. Tabelul XX. Repartiția populației potrivit categoriilor de ocupație și de vârstă.

5. Халиппа И., *Идея губернских учёных архивных комиссий по Н. В. Калачову, И. Е. Андриевскому и А. Н. Труворову и учреждение комиссии в г. Кишинёве*. În: *Труды БГУАК*, vol. I.

6. **Nicolae CODREANU (Kodrean)**, născut la 9 octombrie 1838 în s. Leușeni, jud. Chișinău. A absolvit Gimnaziul Regional din Chișinău și Facultatea de Fizică și Matematică a Liceului Richelieu din Odesa (1861). Cariera didactică o începe în or. Feodosia în calitate de învățător la o școală armenească (1861–1863), ulterior este profesor și inspector la Gimnaziul din Kerci (1863–1873). În 1873 este numit director al Școlii Reale din Chișinău, funcție deținută până în 1903. A contribuit substanțial la dezvoltarea învățământului tehnic în Basarabia, susținând deschiderea școlii de meserii din Chișinău (1881) și a celei tehnice din Soroca. Este primul președinte al Secției din Basarabia a Societății Tehnice din Rusia și primul președinte (1898–1903) al Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia, ambele desfășurându-și activitatea în incinta Școlii Reale. Surse: Cornețchi Aurelia. *Reconstituiri: Nicolae Codreanu*. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republici Moldova*. 1999, II, p. 33–36; <http://cc.bingj.com/cache.aspx?q>.

7. **Aleksandr L. Krilov**, născut în 1845 în familia unui preot din eparhia Vladimir. Studii la Seminarul Teologic și Academia Teologică din Kazan (1870), magistrul în teologie (1872). Activitatea pe tărâmul pedagogic a început-o în calitate de profesor la Seminarul regional al Oștii căzăcești de pe Don (din 1870), inspector al școlilor primare din

Regiunea Oștii Căzăcești de pe Don (1878), urmată de cea de director al Seminarului Pedagogic din Molodecino (Belarus) și al unui seminar similar din or. Novâi Bug, gubernia Herson. În anii 1895–1907 exercită funcția de director al școlilor primare din Basarabia. Preocupările sale științifice țineau de arheologie, arhitectură, etnografie, lingvistică și teologie, de „studierea antichității neamului”. A participat la congresele arheologice din Kazan (1877) și Odesa (1884), la expoziția antropologică din Moscova (1879). Membru al Comitetului de statistică din Regiunea Oștii Căzăcești de pe Don (1872), al Societății de Arheologie din Moscova (1883), al Societății Bisericești de Arheologice a Academiei Teologice din Kiev (1884), al Societății Amatorilor Științelor Naturale, Astronomiei și Etnografiei a Universității din Moscova (1884), al Societății Imperiale de Arheologie din Rusia (1885), al Societății de Istorie și Antichități din Odesa (1895), președinte adjunct al Societății Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia (din 1898). Surse: Rumeanțev E. *Schițe la portretul pedagogului și etnografului Alexandr L. Krîlov*. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*. 1999, II, p. 59–62; Крылов А. *Краткие воспоминания о моих занятиях по археологии*. În: *Труды БГУАК. Том 1. Кишинев, 1900*, c. 69–78; <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/50157>; <http://www.rulex.ru/01110362.htm>.

8. Ioan N. HALIPPA (1871, s. Cubolta, jud. Soroca – 1941, or. Zaporojie), istoric, arhivist. Și-a făcut studiile la Școala Spirituală din Edineț, Seminarul Teologic din Chișinău (1891) și Academia Teologică din Kiev (1895), pe care a absolvit-o cu titlul de candidat în teologie. Revenind în Basarabia, a activat în calitate de subinspector la Seminarul Teologic (din 1895), în 1905 este transferat, conform mărturisirii lui I. Halippa, la Novomoskovsk, gubernia Ekaterinoslav (1905–1907), profesor la Seminarul Teologic din Chișinău, inspector al școlilor din jud. Chișinău (1907–1910), inspector al școlilor din jud. Berdeansk, Ucraina (din 1910). Nereușind să revină, în 1918, la baștină, a continuat să locuiască în or. Berdeansk, lucrând în calitate de profesor la Școala Reală (1919), Școala Muncitorească nr. 5 (1919–1922), lector la Școala Medie Social-Economică (1921–1922), director (1922–1923) al Cursurilor Pedagogice și lector (1922–1924) la aceste Cursuri, fiind impus să se concedieze din serviciu pe motiv de invaliditate („invalid al muncii științifice” s-a autoidentificat el mai târziu, în 1936). La 5 iunie 1941 a fost arestat și, împreună cu fiul său mai mare, Constantin, arestat la 29 iunie, este transferat la închisoarea din or. Zaporojie, unde ambii au fost asasinați de

NKVD-iști. A desfășurat o vastă activitate de cercetare arheologică, istorică și arhivistă, participant la Congresul de Arheologie din Kiev (1899). Fondator și membru al Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia (1898) și al Societății Bisericești de Istorie și Arheologie în Basarabia (1904), elaborând și statutul acestei societăți. Personal se considera (din 1926) și colaborator al Academiei de Științe a Ucrainei, unde a trimis, în manuscris, un șir de lucrări. Surse: Malenețchi V. *Documente despre viața și activitatea lui Ioan Halippa în Uniunea Sovietică*. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*. 1999, II, p. 39–60; Colesnic Iu. *Basarabia necunoscută*. Chișinău, Universitas, 1993, p. 52–57; *Chișinău. Enciclopedie*. Chișinău, Museum, 1997, p. 239; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CIVITAS, 2007, p. 146–147; *Dicționar de istorie*. Ediția a II-a revăzută și adăugată. Chișinău: CIVITAS, 2007, p. 197.

9. Халиппа И. Несколько слов по поводу открытия Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии. În: *Кишинёвские Епархиальные Ведомости (КЕВ)*, 1898, № 20, Отдел неофициальный, p. 663.

10. Întrunirile membrilor Comisiei se divizau, după importanța lor, în două categorii: adunarea generală și ședințele particulare ale Comisiei. La adunarea generală se examina raportul despre activitatea Comisiei și se aprobau lucrările științifice recomandate spre publicare în *Analele Comisiei*. La ședințele particulare ale Comisiei, la care avea dreptul să participe oricare membru, se examinau chestiunile curente privind organizarea activității, erau audiate lucrările pregătite pentru publicare în edițiile Comisiei, precum și informațiile privind rezultatele obținute în realizarea obiectivelor principale ale Comisiei, erau analizate lucrările parvenite la adresa Comisiei, în special ale comisiilor similare din Rusia imperială etc. De la data fondării Comisiei (23 august 1898) și până la finele anului 1903 au avut loc 3 adunări generale și 89 de ședințe particulare. Vezi: *Протоколы и журналы заседаний Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии*. În: *Труды БГУАК*, vol. I, p. 375–406; *Протоколы заседаний Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии (с 4-го марта 1900 года по 22-е декабря 1901 года)*. În: *Труды БГУАК*, Т. 2, Кишинёв, 1902, p. 425–447; *Протоколы заседаний Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии (с 12-го января 1902 года по конец 1903 года)*. În: *Труды БГУАК*, vol. I, Кишинёв, 1907, p. 509–528.

11. *Труды БГУАК*, vol. I.

12. Iustin FRĂȚIMAN (FRAȚMAN) (1870 – 1927), absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1892) și al Academiei Teologice din Kazan (1897) cu titlul candidat în teologie, continuând mai apoi studiile la Institutul Imperial de Arheologie și la Facultatea de Litere a Universității din Sankt Petersburg, pe care a absolvit-o în anul 1910. A lucrat supraveghetor și profesor la Școala Spirituală din Chișinău (1897–1899), profesor la seminarele teologice din Pskov (1899–1904), Lîskov (1904–1905), Oloneț (1910–1912) și Pinsk (1912–1913). În anul 1913 revine în Basarabia, fiind numit profesor la Școala Normală din Soroca. Militant al mișcării naționale din Basarabia. Acuzat de separatism, în anul 1916 a fost exilat în Siberia, de unde a revenit peste un an. Lucrează profesor la Școala Normală de fete din Chișinău, a fondat, la 1 aprilie 1918, Societatea Istorico-Literară „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Chișinău, al cărei președinte a fost ales. Membru corespondent al Academiei Române (1919). Surse: *Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CETINI, 1996, p. 60–71; Colesnic Iu. *Basarabia necunoscută*. Chișinău, Museum, 2000, p. 82–85; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CIVITAS, 2007, p. 130–131; Vicol P. *Iustin Frățiman – un cărturar al Basarabiei*. În: *Pergament. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova*. IX. 2006, p. 56–64.

13. D. ȘCEGLOV, absolvent și candidat (1878) al Academiei Teologice din Kiev, a fost numit, în același an, inspector adjunct la Seminarul Teologic din Chișinău, profesor la Școala Eparhială de fete din capitala ținutului (1879), ulterior la Seminarul Teologic. Autor al unui șir de articole publicate în *Analele Eparhiei Chișinăului*. Surse: Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, Museum, 2000, p. 216; Драганов Д. *Ученая, литературная и художественная Бессарабия*. Алфавитный библиотечный указатель. Кишинев, Universitas, 1993, c. 259.

14. V. KURDINOVSKI, absolvent și candidat (1895) al Academiei Teologice din Sankt Petersburg, profesor la Seminarul Teologic din Chișinău (din 1896), membru fondator și secretar (administrator) (1906–1908) al Societății Bisericești de Istorie și Arheologie din Basarabia, redactor al *Buletinului Eparhiei Chișinăului* (din 1908). Surse: *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, 1906, № 31, неофициальная часть, с. 112; *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, 1908, № 25, официальная часть, с. 121, неофициальная часть, с. 952.

15. Труды БГУАК, vol. II, p. 426, 454; vol. III, p. 536.

16. *Труды БГУАК*, vol. I, p. 408–411; vol. II, p. 454–455; vol. III, p. 536–537.

17. *Труды БГУАК*, vol. II, p. 444.

18. *Труды БГУАК*, vol. I, p. 408–411; vol. II, p. 454–455; vol. III, p. 536–537.

19. *Труды БГУАК*, vol. I, p. 408–411; vol. II, p. 45–455; vol. III, p. 536–537. Calculele ne aparțin.

20. Axentie (Avsentie) STADNIȚCHI, călugărit în anul 1895 cu numele Arsenie. Născut la 22 ianuarie 1862 în s. Comarova, jud. Hotin, în familia preotului Gheorghe Stadnițchi. A absolvit Seminarul Teologic din Chișinău (1880) și Academia Teologică din Kiev (1885). A activat în calitate de profesor la Școala Spirituală din Edineț (1880–1881) și Seminarul Teologic din Chișinău (1885–1895), redactor al *Analelor Eparhiei Chișinăului* (1887–1895), inspector și rector al Seminarului Teologic din Novgorod (1895–1897), inspector (1897–1898) și rector (1898–1903) al Academiei Teologice din Moscova, fiind hirotonit episcop al Volokalamskului (1899) și vicar al Mitropoliei Moscova, episcop (1903) și arhiepiscop (1907) al Pskovului, arhiepiscop (1910) și mitropolit al Novgorodului (1917), mitropolit al Tașkentului și Turkestanului (1933–1936). În anul 1906 a fost numit membru al Sinodului și președinte (1906–1907) al Comitetului școlar de pe lângă Sinod, membru al Consiliului de Stat – (din 1907). În 1917–1918 președinte adjunct al Sinodului (Soborului) local al Bisericii Ortodoxe Ruse, membru al Sfântului Sinod și al Consiliului Bisericesc Suprem (din 1917). Primul arest a avut loc în noiembrie 1919 la Moscova, iar al doilea – în 1920 la Novgorod. În 1922 mitropolitul Arsenie este dat în judecată, fiind acuzat de împotrivire confiscării obiectelor prețioase bisericești, deși personal a îndemnat clerul să jertfească în favoarea înfometaiților „podoabele prețioase bisericești care nu au întrebuințare în serviciul divin”. Eliberat în 1924, îndată este arestat din nou și băgat la închisoarea Butârka din Moscova, ulterior fiind deportat în Asia Mijlocie, la început în or. Poltarațk (Așhabad, conform altor surse în or. Krasnovodsk, 1925–1926), iar din 1926 – la Tașkent. Aici, în 1933, este numit mitropolit al Tașkentului și Turkestanului. S-a stins din viață la 23 februarie 1936. Este înmormântat la cimitirul Aleksandro-Nevskii (conform altor surse la cimitirul Botkinsk) din Tașkent. A fost mentorul spiritual al viitorului patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse Aleksei I, arhiepiscopului Luca (Valentin Voino-Iasenețkii), medic chirurg, profesor în medicină, laureat al Premiului Stalin (de Stat) de gradul I (1946). În

1992 este reabilitat. Biserica Ortodoxă Rusă de peste hotare l-a canonizat pe Prea Sfințitul Arsenie (1993). În același an, în or. Novgorod au fost inaugurate lecturile arseniene. Surse: Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, Museum, 2000, p. 216–217, 232; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CIVITAS, 2007, p. 253–254; *Chișinău. Enciclopedie*. Chișinău, Museum, 1997, p. 429; Одинцов М. И. *Арсений, митрополит Ташкентский и Туркестанский (1862–1936 гг.) Биографический очерк*. În: <http://www.rusoir.ru/president/works/156/>; Иером. Фотий (Нечепоренко). *Арсений*. În: <http://www.pravenc.ru/text/76250.html>); [HTTP://WWW.ORTHO-RUS.RU/VGI-BIN/PS_FILE.CGI?2-2042](http://WWW.ORTHO-RUS.RU/VGI-BIN/PS_FILE.CGI?2-2042); <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/116727>; http://www.pskovcity.ru/pers_stad.htm.

21. Episcopul ARCADIE (Alexei FILONOV) (1827–1908). S-a născut în gubernia Smolensk într-o familie de slujitori ai bisericii. A absolvit Seminarul Teologic din Smolensk (1847) și Academia Teologică din Petersburg (1855) cu titlul de candidat în teologie, profesor la școala spirituală, inspector (1863–1865) și rector (1865–1867) al Seminarului Teologic din Vladimir, egumen al unor mănăstiri din eparhiile Tula și Vitebsk (1869–1885), episcop-vicar în eparhia Vladimir (1885–1887), episcop-vicar al Akkermanului (1887–1907), președinte al Comitetului misionar eparhial (din 1892), președinte adjunct al Secției Chișinău a Societății Imperiale Ortodoxe Palestina (din 1897), președinte al Frățimii Ortodoxe „Nașterea lui Hristos” din Chișinău (din 1899), președinte de onoare al Societății Bisericești de Istorie și Arheologie din Basarabia (1904–1907). Surse: Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, Museum, 2000, p.188; *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, 1907, № 51–52, неофициальная часть, с. 1821–1854.

22. Nicolae LAȘCOV, protoiereu. Născut în 1859 în s. Chiperceni, jud. Orhei. Absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1879) și al Academiei Teologice din Kiev (1884) cu titlul de candidat în teologie, profesor de limba greacă la Seminarul Teologic din Chișinău (1884–1885), profesor de religie la Gimnaziul de băieți nr.1 din Chișinău (din 1885). Surse: Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, Museum, 2000, p.192; *Chișinău. Enciclopedie*. Chișinău, Museum, 1997, p.280.

23. E. MIHALEVICI, preot, născut în 1849, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău (1874) și al Academiei Teologice din Kiev (1878),

candidat în teologie (1881), supraveghetor adjunct al Școlii Spirituale din Edineț, profesor la Școala Spirituală din Chișinău (1880), profesor la Seminarul Teologic din capitala Basarabiei (1883), fiind concomitent (din 1890) și profesor la Gimnaziul de fete nr. 2 din Chișinău, redactor al părții neoficiale a *Buletinului gubernial al Basarabiei* (Бессарабские губернские ведомости). Surse: Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, Museum, 2000, p. 216; *Ученая, литературная и художественная Бессарабия. Алфавитный библиотечный указатель*. Сост. Д. Драганов. Кишинев, 1993, с. 89–90.

24. Andrei PARHOMOVICI, (2.X.1836, gub. Poltava – 21.IV.1919, Chișinău). A absolvit Seminarul Teologic din Poltava (1857) și Academia Teologică din Kiev (1863), obținând titlul de magistru. A activat în calitate de profesor (1863–1890) și inspector (1890–1904) la Seminarul Teologic din Chișinău, fiind în paralel și profesor de religie (1863–1890) la Gimnaziul de fete nr.1 din Chișinău. A fost unul dintre fondatorii și colaboratorii de bază ai revistei *Кишиневские епархиальные ведомости* (1867) și ai Societății Bisericești de Istorie și Arheologie din Basarabia (1904), membru al Dumei Municipale Chișinău (1893-1897), membru viager (1899) și membru plenipotențiar viager (1905) al *Societății Imperiale Creștine Palestina*. Surse: Colesnic Iu. *Basarabia necunoscută*. Chișinău: Museum, 2000, p. 60–63; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău: CIVITAS, 2007, p. 222; *Chișinău. Enciclopedie*. Chișinău, Museum, 1997, p. 357.

25. Gheorghe I. PERETIATCOVICI (26.XI/8.XII, Mălăiești, jud. Orhei – 7/20.VIII. 1908, Odesa). Studii: Gimnaziul Regional din Chișinău (1857), Liceul Richelieu din Odesa și Facultatea de Drept a Universității din Moscova (1864), audiind în paralel și lecțiile la Facultatea de Istorie și Filologie, magistru (1877), doctor (1882) în istorie. Discipol al cunoscutului istoric rus S. M. Soloviov. A lucrat în calitate de profesor la Gimnaziul nr.1 din Moscova (1865–1869), la Institutul de Orfani Nicolaev din Moscova (1869–1877), docent (din 1877), profesor (din 1886) la Universitatea Novorosiisk din Odesa. Surse: Коварская Б., *Перетяткович Георгий Иванович* (manuscris); <http://dic.academic.ru/dic.nsf/biograf2/9976>; <http://lic.academic.ru/dic.nsf/bse/119657/Перетяткович>.

26. Vasilii SOLOVIOV, (1831, Voskresensk, gub. Vladimir – 1904, Chișinău). Studii: Seminarul Teologic din Vladimir, Academia Teologică din Sankt Petersburg, de unde s-a transferat la Institutul Pedagogic

Principal din același oraș. A activat în funcție de profesor la Gimnaziul de băieți și la cel de fete din Perm (din 1854), fiind concomitent redactor al părții neoficiale a gazetei *Пермские губернские ведомости* (1863–1866) și membru al Comitetului Gubernial de Statistică; inspector al gimnaziului din Perm (1870–1875), director al gimnaziului din Ekaterinburg (1875–1881) și al Gimnaziului de băieți nr.1 din Chișinău (1881–1904), președinte al Consiliului pedagogic al gimnaziului de fete din același oraș. Sursă: Лашков Н. В. *Кишиневская областная, впоследствии губернская, ныне первая гимназия. Историко-статистический очерк за 75летие ея существования (1833–1908)*. Кишинев, 1908, с. 240–250.

27. Carol SCHMIDT, născut în 1846 în or. Bălți, absolvent al Gimnaziului Regional din Chișinău (1863) și al Facultății de Drept a Universității Novorosiisk din Odesa, obținând titlul de candidat (doctor) în științe juridice. A lucrat în funcție de anchetator în județele Bender și Chișinău, anchetator penal al Judecătoriei de district din Chișinău (1870), judecător de pace onorific al districtului Chișinău (1872–1908), primar al Chișinăului (1877–1903). A contribuit substanțial la dezvoltarea și amenajarea orașului prin ridicarea a mai multe obiecte de menire culturală și educativă, promovarea tramvaiului ca mijloc de transport public, sistemelor de canalizare și electrificare a orașului. Sursă: *Chișinău. Enciclopedie*. Chișinău, Museum, 1997, p. 410.

28. Anatolie COȚOVSCI (KOȚOVSKI) (19.VI.1864, Târnova (Bârnova), județul Soroca – 27. II.1937, Chișinău), neurolog, psihiatru. Studii: Gimnaziul Gubernial din Chișinău (1879), Școala Reală din Odesa (1881), Secția de științe ale naturii a Facultății de Fizică și Matematică a Universității Novorosiisk din Odesa (1888) și Facultatea de Medicină a Universității din Harkov (1891). Și-a luat doctoratul în medicină la Academia Medico-Militară din Sankt Petersburg (1894). A lucrat la Clinica de Psihiatrie a aceleiași academii (1892–1895) și la Spitalul de Psihiatrie din Odesa (1895–1898), director al Spitalului de Psihiatrie din Costiujeni, Basarabia (1898–1916), medic superior la Spitalul de Psihiatrie din Odesa (1916–1921), profesor la Universitatea din Odesa (1916), șef de catedră, director al Clinicii de Psihiatrie din Odesa (1920–1923). Revenind la Chișinău, organizează un sanatoriu pentru afecțiuni neurologice. Membru al Societății Naturaliștilor și a Amatorilor Naturii din Basarabia (1904), președinte al Societății de Arte Frumoase. Surse: Diaconescu Z. *Familia Koțovschi din Basarabia*. În: *Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*. 1999, II. p. 283–287; *Chișinău*.

Enciclopedia. Chișinău, Muzeum, 1997, p. 171; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CIVITAS, 2007, p. 96; <http://persons-info.com//index.php?pid=70409>; <http://dic.academic.ru/ruwiki/1062740>; <http://dic.academic.ru/dic.nsf/biograf2/7435>.

29. Isaak KRASILȘCIK (14.IV.1857, Chișinău – 3.XI.1920, Chișinău), microbiolog și entomolog. A făcut studii secundare la gimnaziile din Chișinău și Ananiev (1878). A absolvit Secția de științe ale naturii a Facultății de Fizică și Matematică a Universității Novorosiisk din Odesa (1882), a susținut doctoratul în 1882. A lucrat ca expert cercetător la Comisia pentru combaterea filoxerei de pe lângă Societatea Imperială Agricolă din Sudul Rusiei (din 1883), este numit șef al Departamentului Prelucrării Solurilor din Sankt Petersburg (1890), continuându-și însă activitatea la Chișinău. A cercetat plantațiile de viță-de-vie din Basarabia și România, descoperind primul boala numită *mildium*. A propus mai multe metode de combatere a vătămătorilor culturilor agricole, a cultivat *ciuperci muscardine* pentru lupta împotriva insectelor vătămătoare. A organizat Laboratorul entomologic pe lângă Școala Reală din Chișinău, Stația Bioentomologică din Chișinău (1911), pe care a condus-o până în 1915. Membru al Secției Basarabene a Societății Tehnice Ruse (1894), fondator al Societății Naturaliștilor și a Amatorilor Naturii din Basarabia (1904). Surse: *Chișinău. Enciclopedia*. Chișinău, Museum, 1997, p. 277; *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea)*. Chișinău, CIVITAS, 2007, p. 176; <http://www.rulex.ru/01119265.htm>; <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/986208>.

Abstract

ASUMPTIONS ON THE MEMBERSHIP OF THE GUBERNIAL SCIENTIFIC BOARD OF THE BESSARABIAN ARCHIVES

The article emphasizes briefly one of the first scientific organizations from Bessarabia – The Gubernial Scientific Board of the Archives from Bessarabia and the circumstances under which the given process took place. It aims at analysing the membership of the board in the 1898 – 1903 period, on the basis of the available sources as well as the status and the special title designation of the members of the board, attention is paid to the social class representatives within the members of the board. The article is also accompanied by a set of brief biographies of the most outstanding board members.

Résumé
**DES CONSIDÉRATIONS SUR LA CONSISTANCE NUMÉRIQUE
DU COMITÉ PROVINCIAL SCIENTIFIQUE DES ARCHIVES DE
LA BESSARABIE**

En bref est élucidé la mise en place de l'une des premières organisations Scientifique de la Bessarabie – La commission provinciale scientifique des archives du Bessarabie et les conditions ou est produit ce proces. Sur la base des sources disponibles est annalysé la consistance numérique de la Commission pendant les années 1898–1903, son statut et les titres tenues par ses membres, et la représentativité des échelles sociales. L'article contienne un ensemble des courtes biographies des membres de cette Commission.

Резюме
**СООБРАЖЕНИЯ О ЧИСЛЕННОМ СОСТАВЕ
БЕССАРАБСКОЙ ГУБЕРНСКОЙ НАУЧНОЙ КОМИССИИ
ПО АРХИВАМ**

Статья кратко освещает учреждение одной из первых научных организаций в Бессарабии – Кишинёвской губернской научной комиссии по архивам – и условия, сопровождавшие этот процесс. На основании доступных источников рассматриваются численный состав Комиссии между 1898–1903 гг., статус, титулы и социальное положение её членов. Статья сопровождается набором микро-биографий наиболее выдающихся членов Комиссии.

Доктор хабилитат Игорь КРУПЕНИКОВ,
Доктор Дмитрий БАЛТЯНСКИЙ¹

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ПОЧВОВЕДЕНИЯ В МОЛДОВЕ

Articolul reprezintă primul comunicat sistematizat succint al informației privitor la conceperea și dezvoltarea cunoștințelor despre solpedologie în limitele Moldovei începând din perioada timpurie a culturii tripoliene (4 mii de ani î.Hr.) și până în zilele noastre.

Este prezentată o schiță generală a principalelor momente importante din istoria științei despre sol și redată o caracteristică succintă a fiecărei etape. Sunt consecvent elucidate perioadele civilizației antichității acviline, romane, medievale și ultima perioadă începând cu secolul XVIII.

O deosebită atenție a fost acordată perioadei de 60 de ani, ai căror martori și participanți suntem, fiind colaboratori ai Institutului de Pedologie, Agrochimie și Protecție a Solului „Nicolae Dîmo” din momentul fondării acestuia și până în prezent.

Ca etapă de finalizare a servit analiza și interpretarea monitorizării calității solului, precum și a fondului funciar în ansamblu, folosindu-se procedee și metode avansate.

Sunt caracterizate legăturile internaționale de creație ale pedologilor, agrochimiștilor, amelioratorilor și microbiologilor solului din Moldova și dată o apreciere a acestei colaborări și a semnificației pentru dezvoltarea acestor ramuri de știință care o exercită.

Главным побудительным мотивом для написания истории почвоведения в Молдове послужила юбилейная дата – 60-летие со дня основания института (1953 год), совпадающая со стажем нашей научной деятельности в нем. Так что, будучи современниками, соучастниками и свидетелями событий и деяний, имевших отношение к становлению и развитию науки о почве в рамках Института почвоведения, агрохимии и защиты почв им. Н. А. Димо и других родственных учреждений Молдовы в целом, мы чувствовали себя обязанными изложить их и таким образом, зафиксировать результаты достижений в этой области, реализованных коллективом почвоведов, агрохимиков, мелиораторов, работавших в этот период. Исследование почвенного покрова территории Молдовы как такового осуществлялось с разной интенсивностью, начиная уже

¹ Институт почвоведения, агрохимии и защиты почв «Н. А. Димо».

со второй половины XIX века. Однако создание института явилось событием неординарным по своему значению и масштабности процесса исследования почв, предпринятого и осуществленного за 60 лет.

Конечно, 60 лет отрезок времени, который только условно можно назвать «историей», в действительности же это современность. Нам однако, раскрывая тему, хотелось углубиться в елико возможно далекие времена, добраться до самих истоков зарождения этой отрасли знаний о почве.

От ее достоинства во многом зависит ход экономического и социального развития человеческого общества. Поэтому мы начали с краткого освещения доисторического периода, где отмечено, что знакомство людей с нашими почвами началось, по крайней мере, в четвертом тысячелетии до рождения Христа, ознаменовавшей собой развитие Трипольской земледельческой культуры. Наиболее детально она была изучена археологом Т. С. Пассек, изложившим результаты своих исследований в 40–50-ых годах в монографии, опубликованной в 1961 году [1].

Античное время отличается тем, что характеристика наших почв дается уже в письменном виде – это первый источник, дошедший до нас, благодаря «отцу истории» Геродоту, описавшему черноземы Малой Скифии (так тогда называлось междуречье Днестра и Дуная) во время своего путешествия вокруг Черного Моря [2]. Он хорошо ознакомился с низовьями Дуная, Прута и очень верно их описывает. О нашем крае он сообщает, что это «равнина с толстым слоем почвы (по другой версии перевода – с глубоким черноземом), богатая травой и хорошо орошаемая реками».

Благодатный климат и плодородные почвы были главной причиной роста численности населения в пределах Молдовы. В XV–XVI веках наступает новое оживление сведений о тогдашней природе нашей страны и характере ее использования. Главным занятием молдавского народа (к тому времени уже сложилось молдавское феодальное государство) было земледелие, на базе которого, кроме полевых культур, развивалось огородничество, плодоводство, виноградарство, виноделие и животноводство. В течение почти трехсот лет развитие хозяйства и культуры Молдовы тормозилось турецкой оккупацией страны.

Естественным продолжением всесторонних сведений о Молдове является капитальный труд о Молдове Димитрия Кантемира

«Описание Молдовы», сочиненный им на латинском языке в 1714–1716 годах [3]. В нем три части: географическая, политическая и административная.

Географическую часть, которая больше всего нас интересует, Кантемир начинает с координат Молдовы, хорошо представлена гидрографическая сеть не только такими крупными реками как Дунай, Днестр, Прут, но и их протоками.

Скучно, но все же дается характеристика климата, рельефа. Что касается растительности, то в книге подчеркивается наличие в лесах плодоносящих деревьев, гигантских дубов, древесина которых высоко ценилась судостроителями. Тигечские леса «густые» и даже «непроходимые». О крайнем юге в книге находим такие строки: «Земля сия ровная, не имеет ни гор, ни лесов».

О почвах он писал: «Поля Молдовы об исключительном плодородии коих много писали древние и более поздние авторы, далеко превосходят богатство гор».

Распаханность земель тогда была невелика и существовали прекрасные пастбища, что способствовало развитию животноводства. Главной производительной силой был почвенный покров и особенно «черные земли», которые давали обильный урожай.

До XVIII в. сведений о природе Молдовы было не так много, затем положение меняется. Появляются первые научные, хотя и схематичные, представления об изменении почв и ландшафтов с юга на север Молдовы. Ее территория показана на комплексной карте горных пород, рельефа и почв Юго-Восточной Европы. Значительно усилилась ресурсная оценка природных условий и их значение в экономике, названы лучшие районы садоводства, виноградарства и табаководства.

В XVIII в. в России произошел своего рода переворот в науке: в Петербурге организуется Академия наук, в Москве открывается университет, учреждается Императорское Вольное Экономическое Общество (ВЭО). Все это положительно отразилось на развитии географических, геологических и агрономических знаний. Высказываний о почве, в том числе и о «черной» на юге России, было немало. Наиболее интересными были слова М. В. Ломоносова в его книге «О слоях земных» (1765 г.), который ввёл в научный оборот понятие чернозем. «Его происхождение не минеральное, а из двух прочих царств натуры, из животного и растительного всяк признает». И далее на юге России обширные пространства занимают «степи, где трава растет на черноземе» [4]. Эти мысли были

подхвачены первыми русскими агрономами – Андреем Болотовым, Иваном Комовым и другими естествоиспытателями. В 1816 году П. П. Свиньин написал небольшую природоведческую монографию «О естественном состоянии Бессарабской области».

Очень многие авторы подчеркивали, что главным видом природных ресурсов Бессарабии служит почва. Высказываются новые идеи и приводятся конкретные факты о мощности, плодородии, географической изменчивости и даже суждения о генезисе черноземов, их связи с рельефом и высотой местности. Дается ландшафтная характеристика Центральным Кодр и целинных Буджакских степей. Материал о почвах Бессарабии включен в общероссийские экономико-географические сводки.

Середина XIX в. ознаменовалась началом систематических метеорологических наблюдений в Кишиневе в современном секторе Ботаника, где находилось тогда училище садоводства и виноделия. Осуществлял эти работы ученый садовод А. Денгинк, опубликовавший результаты своих многолетних наблюдений (19-летний период) в 1857 году. В работе, кроме метеорологических и фенологических наблюдений, дана ландшафтная характеристика окрестностей Кишинева как «местности холмистой, маловодной, почти безлесной. Почва большей частью плодородна, представлена черноземом».

Примерно в эти же годы в Молдове работает талантливый военный географ А. И. Зашук, который кроме ряда статей опубликовал капитальное «Военное обозрение Бессарабской области» [5]. По характеру ландшафта А. И. Зашук разделяет Молдову на три части: северную, центральную и южную. По его утверждению, почти везде преобладает чернозем «еще неистощенный», мощность которого при движении с юга на север возрастает. Центральной фигурой этого времени в истории развития географии, почвоведения и агрономии на юго-западе России был, несомненно, Андрей Иванович Гроссул-Толстой. Этот самобытный натуралист своими исследованиями установил ряд важных теоретических связей между различными элементами ландшафта, ориентированных на развитие научно-обоснованной «зональной» агрономии, обогащенной новыми идеями в области почвоведения и преобразования природы.

В 1856 году была опубликована самая интересная и основная работа А. И. Гроссула-Толстого «Обозрение рек, почв и местоположений Новороссийского края и Бессарабии в сельскохозяйственном отношении». Ценность этой работы повышается еще и тем,

что в ней содержится не только описание почв и природы Молдовы, но были обоснованы некоторые важные теоретические положения современной физической географии и закономерности залегания почв [6].

Мы подошли к очень ответственному и существенному этапу изучения почв нашей страны, имея в виду экспедиции создателя научного почвоведения В. В. Докучаева. Первый раз он посетил Бессарабию в 1877 году, собирая материал для книги «Русский чернозем» [7]. В это время было совершено описание «исторического разреза», заложенного вблизи с. Непада; и назвал он эту почву «сорокским черноземом», утверждая, что он является «типическим».

Вторично и на значительно более продолжительное время (20 дней) Докучаев посетил Бессарабию через 21 год, в 1898 году. Результаты этой экспедиции были опубликованы в работе «К вопросу о почвах Бессарабии». Здесь он писал: «Едва ли можно указать в европейской России местность более интересную в почвенном (и естественно историческом вообще) отношении, чем Бессарабская губерния». Конечно, он не ошибся, подчеркивая ее разнообразие и контрастность по природным условиям.

В целом можно смело утверждать, что Докучаев заложил твердые основы классификации и географии почв нашего края.

Через год после выхода в свет «Русского чернозема» в Петербурге издается «Очерк производительных сил в Бессарабской губернии» З. В. Орбинского, который цитирует отдельные положения докучаевской книги [8]. Он связывает рациональное использование земель и подбор сельскохозяйственных культур с почвенным покровом, подчеркивает, что Бессарабия вообще черноземный край.

Сообщения о географии сельского хозяйства Молдовы и его связи с особенностями почвенного покрова можно найти в работах исследователей конца XIX и начала XX века В. М. Неручева, А. Н. Егунова, Д. Х. Добромильского и др. Для этого периода знаний о природе и почвах Молдовы были получены ценные сведения. Установлены некоторые закономерности их географического распространения, высотной дифференциации, отмечена контрастность почвенного покрова и ландшафта вообще, напряженность процессов эрозии почв, усилена ресурсная оценка территории.

На рубеже XIX и XX веков в Бессарабии создается достаточного обширная сеть метеорологических станций, на которых, кроме

обычных метеорологических наблюдений, изучались в динамике температура и влажность почвы. Такие материалы способствовали более точному природному районированию территории Молдовы.

Губернское земство привлекало к изучению почв почвоведов профессионалов, являвшихся, так или иначе, учениками Докучаева. Среди таковых в первую очередь следует назвать профессора Новороссийского (Одесского) университета А. И. Набоких. Он принимал участие в экспедициях Докучаева по Кавказу и Бессарабии, был знаком с почвами Румынии и Венгрии, поддерживал прочные контакты с Георге Мургоч – основателем научного почвоведения в Румынии.

Перед Первой мировой войной А. М. Панковым были начаты более систематические исследования почв губернии, прерванные войной.

Ученик и друг Докучаева П. М. Карчевский занимался подысканием легких почв в Кодрах, пригодных для корнесобственного виноградарства. В 1918 году он опубликовал первую часть книги «Материалы по изучению естественноисторических условий Бессарабского виноградарства».

Важными для правильного понимания особенностей почвенного покрова Молдовы были геоботанические и зоологические (А. А. Браунер) исследования, проведенные И. К. Паческим в период с 1907 по 1914 г., опубликовавшим «Очерк растительности Бессарабии» [9].

В 1908 г. Н. Окиншевич опубликовал интересную работу «Леса Бессарабии и их отношение к рельефу местности и почвам». Связь лесной растительности с почвами и рельефом трактуется в духе идей Докучаева.

А. В. Синадино пробовал связать распределение садов и виноградников с геоморфологическими и почвенными условиями тех или иных частей Молдовы.

Не обходили вниманием Бессарабию и авторы сводных работ по географии всей России. Так известный экономист и статистик А. И. Скворцов в книге «Хозяйственные районы европейской России» выделил Молдову в 29-й «юго-западный черноземный район», который по своим природно-экономическим условиям относится к «наилучшим русским образцам» [10].

Интересной фигурой в обширной области географического понимания Бессарабии был Николай Кириллович Могилянский. В 1911 году он предложил природное районирование страны для

целей виноградарства. В 1913 году издает монографию «Географический и статистический очерк Бессарабской губернии» [11], продолжая традиции и подходы А. И. Защука и Р. В. Орбинского, но с большим упором на описание природных условий. Могилянскому мы еще застали. Он поражал нас своей исключительной эрудицией, хорошо помнил названия разных литературных источников, чему он, кстати, посвятил специальную работу «Материалы для указателя литературы по Бессарабии».

В 1918 году была издана книга Л. С. Берга «Бессарабия. Страна–Люди–Хозяйство» [12]. При обзоре литературных источников он в первую очередь упоминает книгу Могилянського, говоря, что это «прекрасный труд, заслуживающий серьезного внимания». При описании почв Бессарабии Берг использовал труды Набоких и Панкова, отмечает их высокое плодородие. Что касается рельефа, указывает на резкий перепад высот на небольшом расстоянии.

С 1918 года и до 1940 года нынешняя территория Бессарабии входила в состав Румынского королевства. Почвоведы этой страны уделяли большое внимание почвам междуречья Днестра и Прута, в известной степени благодаря Григоре Мургочу. Это был своего рода румынский Докучаев и повторил его путь. По образованию геолог, он очень скоро начал изучать самый верхний растительно-наземный слой земной коры, т. е. почву.

Мургочу, зная русский, довольно быстро стал сторонником идей Докучаева и его учения о пяти факторах почвообразования, о зональности почв, специфике черноземов и их разделении по гумусности. Он публикует много работ по почвоведению, главная из которых „Zonele naturale de soluri din România”, вышедшая в свет в 1910 году [13].

Мургочу был не только основоположником румынского почвоведения, но и вдохновителем целой школы. Его ближайшие сотрудники были профессора Теодор Сайдел, Ем. Протопопеску-Паке и Петре Енкулеску, а их последователи и ученики – Н. Чернеску, К. Кирицэ, Н. Флоря и др., которые неизменно шли в фарватере докучаевских идей. К этой категории почвоведов следует отнести и Г. Обрежану и Д. Тяч, оба родившиеся в Бессарабии и неоднократно посещавшие Молдову.

В итоге исследований Бессарабии румынскими почвоведом, полученные результаты были представлены на международном уровне (Первый международный конгресс почвоведов, Вашингтон,

1927 г.), было конкретизировано контактное положение Бессарабии между Западом и Востоком, накоплены ценные материалы о агрохимической и агрофизической характеристике почв.

Вскоре после окончания Второй мировой войны в изучении почв Молдовы произошел коренной перелом. Он связан в первую очередь с именем Николая Александровича Димо, создавший свою димовскую школу.

Прибыв в 1945 году в Кишинев, организует кафедру и лабораторию почвоведения в Сельскохозяйственном институте. Но с 1946 года полностью отдается работе по открытию в Кишиневе Государственного университета и в нем кафедры почвоведения, которой заведует до 1959 года. В 1951 году состоялся первый выпуск почвоведов, многие из которых стали сотрудниками вновь созданного Института почвоведения, агрохимии и мелиорации (1953 год). Затем под патронажем Димо организуется почвенная партия с химической лабораторией в системе Министерства сельского хозяйства, положившая начало картографирования земель хозяйств Молдовы. Первые выпускники становятся начальниками отрядов, система приобретает определенную стройность. Но Димо мечтал о большем. И в 1956 году добивается принятия специального постановления правительства об инвентаризации и картографировании почв республики как ее главного природного ресурса. В основу была положена остроумная «трехступенчатая схема» Димо. Детальные карты масштаба 1:10 000 для хозяйств составлялись почвенной партией при методическом руководстве созданного Почвенного института. Путем обобщения этих карт («генерализация») уже сотрудниками института в масштабе 1:50 000 изготовлялись почвенные карты всех районов и очерки к ним. Завершающим звеном становилась обзорная карта республики в масштабе 1:200 000. Эта схема обеспечивала высокую точность карт второй и третьей ступеней, их относительную дешевизну. В результате Молдова к началу 60-х годов прошлого века оказалась в СССР одной из наиболее изученных республик в почвенном отношении. Это открыло широкую дорогу для правильного землеустройства, химизации земледелия, работ по бонитировке почв и земельному кадастру. Республика занимала очень высокое место по производству винограда и вин, фруктов, консервов, эфирных масел, табака. Основой этого служил ее почвенный покров и уровень наших знаний о нем. Сейчас это во многом утрачено, но может и должно быть возрождено.

За год до кончины Димо увидела свет его небольшая по объему книга «Почвы Молдавии, задачи их изучения и главные особенности» [14]. Это было не только подведением итогов работы автора за 13 лет, но и его завещанием будущим поколениям почвоведов. Димо, как мы знаем, один из основателей почвенной зоологии. В 1955 году, обобщив свои работы в этой области за много лет, издает книгу «Наблюдения и исследования по фауне почв». Димо уделяет большое внимание изучению причин, вызывающих эрозию почв, разработке мер по ее минимализации.

Мы видим, какой огромный и разносторонний объем знаний, идей, задач оставил нам Н. А. Димо. Так что можно не сомневаться в существовании научной школы Димо. Она не только живет, но растет и развивается.

В течение 60 лет деятельности института менялось его наименование, структура, руководство, в т. ч. научными подразделениями, уточнялись задачи и функции. Неизменным остается стиль работы коллектива, инспирированный Димо, а в свое время Докучаевым.

Все эти годы пришлось заниматься очень широким кругом проблем науки о почве: их учетом, картографированием, бонитировкой, географией, генезисом, химией и геохимией, физикой, биологией (микробиологией и педозоологией), классификацией, питанием растений и агрохимией в самом широком ее понимании, мелиорацией солонцов, пойменных земель, мочаров, малопродуктивных и техногенно преобразованных почв. Очень много внимания уделялось водной эрозии почв и приемам борьбы с ней.

Институт оказывал непрерывную научно-методическую поддержку проектным институтам – Молдгипрозему, Гипроводхозу, Колхозвинсажпроекту, Молдгипропищепрому, а также Агрохимслужбе. Ряд видов работ выполнялся совместно с этими учреждениями по заданиям правительства республики. Была создана широкая сеть полевых опытов по применению удобрений, которые функционируют уже в течение более 50 лет и включены в стационарную сеть ВИУА и мировую сеть опытов, руководимой Ротамстедской опытной станцией (Англия).

Весь комплекс работ выполнялся в отделах генезиса, географии и картографии почв, агрохимии и защиты почв от эрозии, мелиорации, биологии и биохимии почв.

Высокое плодородие почв Молдовы, отсталое сельскохозяйственное производство, примитивное земледелие, явилось отчасти следствием того, что на ее территории до 50-х годов XX столетия минеральные удобрения не вносились, навоз – главный вид органических удобрений – применялся в ограниченном количестве. Со второй половины XX века ситуация коренным образом меняется. Начинают поступать минеральные удобрения, постепенно создается материально-техническая база для их внесения, разрабатываются сами приемы и методы, совершенствуется система ведения сельскохозяйственного производства, в целом совпадающая с началом полномасштабного изучения почвенного покрова Молдовы.

Все эти события разворачиваются на фоне особого социально-политического строя, не имевшего аналога в прошлом в этом регионе. Помимо специфики в различных аспектах управления во всех сферах экономики, в короткий период времени (1–2 года) произошла формально добровольная консолидация сельскохозяйственных земель, с образованием крупных хозяйств площадью в две, три и более тысяч гектаров. Безусловно, для управления этими предприятиями требовались неординарные методы и подходы к земледелию. А поскольку почва является главным средством сельскохозяйственного производства, то основное внимание было уделено в тот период ей.

В то время мало было известно о дозах, сроках и способах внесения удобрений под различные сельскохозяйственные культуры на всей территории Молдовы. Начало этим исследованиям было положено в Кишиневском сельскохозяйственном институте на кафедре агрохимии (А. И. Тимошенко, Л. С. Мацюк) и Молдавской научно-исследовательской базе АН СССР, в составе которой с 1946 года функционировал отдел агрохимии, руководимый И. И. Канивцем.

Со временем этот вид научной деятельности, в котором так нуждалось производство, получил особый размах. И мы сейчас с полным основанием можем утверждать, что достигнуты большие успехи в агрохимическом обеспечении земледелия Молдовы. К середине 80-ых годов XX века агрохимия в Молдове прочно стала на ноги и превратилась в отдельную отрасль почвоведения и земледелия. Несмотря на подчиненность разным ведомствам, агрохимики в Молдове представляли собой единую группу ученых, хорошо

взаимодействуя друг с другом, дружеские, неконфликтные отношения среди агрохимиков давали возможность идти единым строем и учитывать те или иные экологические аспекты, экономические и природные условия каждой местности. Практически во всех районах имелись свои опыты с удобрениями, из года в год расширялось применение математических методов, что делало полученные материалы более точными и надежными.

Развивая трехступенчатую схему Н. А. Димо по составлению почвенных карт, на базе карты масштаба 1:200 000 было завершено почвенно-географическое районирование республики, в результате которого Молдова была разделена на 4 почвенные провинции, 14 агропочвенных районов и 9 подрайонов. Таким образом в широком плане была обоснована концепция географии почв республики [15].

Применение математических методов в науке о почве имело в своей основе объективную необходимость в связи с тем, что по многим вопросам почвенной науки накопились массовые данные. В основу работы был положен вероятностно-статистический анализ. Адекватность такого анализа исследуемого объекта, т. е. почвы, заключается в том, что почве присуща многофакторность. Все явления и процессы происходят в ней под влиянием множества факторов, которые могут находиться в самых разнообразных сочетаниях, взаимно усиливая или ослабляя свое влияние. Это положение непосредственно вытекает из учения Докучаева о факторах почвообразования и о почве как о самостоятельном теле природы. Названные положения были использованы при составлении I-ой и II-ой части справочников «Статистические параметры состава и свойств почв Молдавии» [16].

Агрохимики (С. В. Андриеш, К. В. Загорча С. И. Тома, В. Д. Цыганок) довольно быстрыми темпами овладели математическими методами и стали их широко применять в своей работе раньше почвоведов, ориентируясь на методологию В. А. Доспехова. Классификация почв – это их объединение в группы в зависимости от важнейших свойств, происхождения и особенностей плодородия. История классификации почв теряется в глубине веков. Элементарное разделение почв на группы начиналось в Греции, Риме, Китае еще до рождения Христа и продолжалось в эпоху феодализма. Подобные классификации были не научными, преследовали в основном фискальные цели (земельная рента, налоги, подати). В XVIII-XIX веках в Германии, Англии, Франции и других странах

появились более научные геолого-петрографические классификации. Их можно рассматривать как подготовительный этап к зарождающемуся генетическому почвоведению. Из этих классификаций, появившихся в то время, следует упомянуть физическую Теера, химическую Кноппа и геологическую Фалоу. В течение всего докучаевского периода эмпирического почвоведения не учитывалось происхождение (генезис) почв. Докучаев и Сибирцев первыми предложили генетическую классификацию почв, разделив их на типы, подтипы, разновидности. Этого принципа придерживались исследователи почв Бессарабии – Набоких, Панков, Мургоч, Сайдел и другие.

В Молдове в 1987 году И. А. Крупениковым и Б. П. Подымовым была составлена сводная классификация почв и издана отдельной книгой [17]. Здесь впервые в СССР предложена классификация природных (малоизмененных) и техногенно преобразованных почв, в основу положены количественные критерии, много инноваций относится и к низким таксонам почв. Для всех ингредиентов почв предложены цифровые индексы – своего рода – символы почв. Классификация хорошо приспособлена к картографированию даже в самых крупных масштабах; она необходима для углубленной бонитировки почв и использования в различных прикладных целях.

В свое время карбонатные и ксерофитно-лесные черноземы явились предметом дискуссий в отношении правомочности выделения их на таксономическом уровне в ранге подтипа. Но после предоставления убедительных доказательств они остались на прежнем уровне.

Одним из фундаментальных положений В. И. Вернадского о геологической вечности жизни и непрерывной активности в течение всего периода существования планеты Земля, свидетельствует о том, что твердая ее оболочка и сейчас, и всегда была связана с деятельностью живых организмов.

В почвообразовании участвуют растения, микроорганизмы, почвенная фауна, являясь одним из его факторов, образуя на суше сложные биоценозы. За счет продуктов их жизнедеятельности осуществляются важнейшие звенья почвообразования – синтез и разрушение органического вещества – гумуса, аккумулируются биофильные элементы. Их совокупность составляет сущность почвообразовательного процесса, определяющего формирование главного свойства почвы – плодородия.

Для решения проблем, связанных с изучением биологии почв, в институте было создано специальное научное подразделение. Расцвет творческой деятельности его коллектива приходится на 1970-ые годы, когда во главе отдела стоял С. Я. Мехтиев – представитель выдающегося советского микробиолога Е. Н. Мишустина. Мехтиев работал в тесном контакте с почвоведом и выезжал с ними в экспедиции по закладке глубоких почвенных разрезов. Благодаря этому ему удалось установить численность и профильное распределение различных групп микроорганизмов во всех подтипах черноземов, бурых и серых лесных, а также в пойменно-луговых почвах. Это обогатило общую характеристику почв ценными данными по их биологии и биохимии. Названный исследователь также разработал методику определения продуцирования углекислого газа (CO_2) в лабораторных условиях, испытывая разные почвы, это именовалось «дыханием почвы».

Изучение почвенной фауны связано с именами основателей почвенной зоологии – Н. А. Димо и М. С. Гилярова [18,19]. В течение всей своей жизни Димо интересовался почвенными животными, преимущественно мелкими беспозвоночными.

В начале 60-ых годов XX века Молдову дважды посетил М. С. Гиляров с группой своих сотрудников. Они совместно с почвоведом отдела почвоведения института изучали почвенную фауну в целинных и обрабатываемых черноземах, а также в лесных почвах, определяя их видовой состав, численность и глубину проникновения в почву. Установлено, что северная часть Молдовы (до Кодры) по составу почвенной мезофауны близка к соседним районам Русской равнины, а южная часть приближается к Средиземноморскому району Европы. Кодры по видовому составу почвенной мезофауны имеют близкие черты с буковыми и дубово-буковыми лесами Центральной Европы. Эти данные подкрепили правильность выделения почвенных провинций на территории Молдовы и обогатили полевую диагностику почв. Особенно внимательно гиляровцы относились к земляным червям. Остается только пожалеть, что это научное направление почвоведения сейчас полностью заброшено.

Проблемами минералогии почв начали заниматься только в 30-ые годы XX столетия. Инициатором этих исследований был И. Д. Седлецкий. Это хорошо видно из его монографических публикаций. В начале 50-ых годов наметилось лавинообразное увлечение почвоведов проблемами минералогии почв, ее теоретическим значением, методами изучения и т. д.

С некоторым опозданием это восприняли и почвоведы Молдовы (В. Е. Алексеев, К. Г. Арапу В. П. Грати). Алексеев разработал оригинальные, не имеющие в мировой практике аналогов, методы одновременного количественного анализа первичных и глинистых минералов в одном образце почвы. Разработка Алексеева признана изобретением (а. с. №1070474. 1983) – «Способ определения оподзоливания, лессиважа и внутрипочвенного оглинивания». Это позволяет точно рассчитывать их балансы в разных типах и подтипах почв и в их генетических горизонтах. Были получены очень существенные данные по содержанию в почвах Молдовы вторичных глинистых минералов – смектита, иллит-смектита и иллита. Последний содержит много калия в формах ближнего и дальнего резерва.

Главным теоретическим результатом можно считать обоснование эволюционного ряда почв: от карбонатных черноземов до серых лесных почв по некоторым их свойствам [20].

Исследования физических свойств и режимов почв позволили получить исчерпывающие их характеристики, на базе которых были рассчитаны гидротермические параметры «агроклиматических зон» и основные элементы водного баланса почв, в различные по условиям увлажнения годы. Новым, по сравнению с другими регионами СССР, здесь были определения дифференциальной пористости, а также тепловых свойств и теплового режима. Важным выводом было то, что почвенная влага находится в первом минимуме для получения устойчивых урожаев. Это положение и другие аспекты, характеризующие широкий спектр агрофизических свойств почв изложены аргументированно и в доступной форме для восприятия в компактной работе «Физические и мелиоративные свойства почв Молдавии», изданной в 1977 году А. К. Атаманюком, П. М. Владимиром, Л. С. Карапетьян [21].

Исследования физических свойств и режимов почв осуществлялись также на кафедре почвоведения Кишиневского государственного университета (В. В. Витиу, Г. В. Жигэу) и в Институте орошаемого земледелия и овощеводства (И. Р. Ильин).

Сведения о химизме почв в самом широком смысле этого понятия очень важны для осмысления почвенного питания растений, определения их потребности в удобрениях. Фундаментальным показателем для решения этих вопросов служит валовой химический состав почв.

Регулярные исследования микроэлементов в почвах Молдавии берут начало в 30-ые годы XX столетия. Интенсивный этап этой научной деятельности приходится на 60-ые годы, возрастая со временем. Главной побудительной причиной послужила неблагоприятная экологическая ситуация в биосфере, приводящая к усиленному загрязнению почв, природных вод, растений и атмосферы токсическими элементами.

Повышенный интерес к микроэлементам заключается еще и в той исключительной роли, которую они играют как в живом веществе планеты, так и в геологических процессах, протекающих в различных геосферах Земли, и в результате которых появились и сами микроэлементы.

В Молдове справиться с всевозрастающим потоком проблем, имеющих отношение к загрязнению окружающей среды в результате миграции и избытка микроэлементов, стало возможным благодаря усилиям ученых и специалистов, сумевших установить основные закономерности накопления и трансформации микроэлементов в биогеохимической цепи – материнская порода – почва – вода – растение – животные – человек, пользуясь новейшими разработками и методиками анализа объектов.

Все эти годы работы велись в Академии наук Молдовы, научно-исследовательских институтах, КГУ, Аграрном университете, в различных подразделениях агрохимической службы, возглавляемой Кишиневским филиалом ЦИНАО.

Результаты этих деяний отражены в многочисленных публикациях. Здесь бесспорным лидером является С. И. Тома. Значительный вклад в расширение знаний в этой отрасли внесли И. З. Рабинович (КГУ), С. Г. Велисар (АНМ), Г. П. Стрижова, Н. И. Данилов, В. С. Коржа, Ж. Е. Крейдман, Т. Г. Лях, В. П. Кирилук (Институт им. Димо). Из самых последних работ следует отметить монографии В. П. Кирилюка «Микроэлементы в компонентах биосферы Молдовы» [22] и С. В. Андриеша „*Agrochimia elementelor nutritive. Fertilitatea și ecologia solurilor*” [23].

Материалы исследований позволили оценить масштабы происходящего, установить тенденцию развития процесса, разработать комплексные системы контроля за загрязнением окружающей среды, и в частности почвы, определить предельно допустимые концентрации.

Гумус является важнейшей составной частью любой почвы. В нем как в фокусе отражаются ее генезис, классификационное по-

ложение, плодородие в широком смысле этого понятия. Работами, проведенными в Молдове, была установлена корреляционная связь между содержанием гумуса в почвах и урожайностью на них полевых и плодовых культур.

Большое внимание проблеме гумуса было уделено В. П. Ганенко, опубликовавшей в 1997 году обстоятельную монографию, в которой рассматривается содержание, особенности профильного распределения гумуса и его групповой состав в черноземах и лесных почвах. Подмечена и количественно зафиксирована специфика сезонной динамики органического вещества по профилю почвы, изменение содержания и качества гумуса под влиянием органических и минеральных удобрений.

Было получено много данных по качественному и элементному составу гумуса (В. С. Дубин, К. К. Заимов, К. И. Могоряну, Е. Н. Серженчу).

Из всех видов деградации почв самой опасной и трудно исправимой является эрозия почв. Пересеченный рельеф Молдовы, множество естественных линий стока, ослабленная водопроницаемость почв, плохая их защита сельскохозяйственной растительностью, особенно пропашными культурами, несовершенство технологий их возделывания, в сочетании с весьма нередкими ливнями в совокупности играют роль главных причин эрозии и ее большого территориального размаха. Площадь эродированных почв возрастала по мере распашки склонов приближаясь к 40% отметке. Г. Н. Козловский еще в начале XX в. не только заметил и определил пагубные размеры эрозии почв на пахотных землях, но и предложил меры по ее обузданию. Однако никто не подхватил тогда его призыва. В 1946 году по инициативе Н. А. Димо была создана специальная противоэрозионная станция, в задачи которой входило изучение процесса эрозии почв и разработка мер по ее минимализации. В качестве руководителя был приглашен М. Н. Заславский.

Уже за два первых года проведена большая подготовительная работа по организации стационаров в наиболее эрозионноопасных точках Молдовы: в с. Нишканы района Кэлэрашь, в с. Бульбака района Анений Ной, а также в районах Сорока и Чимишлия. Здесь были созданы стокоучетные устройства, на которых количественно учитывался жидкий сток и твердый смыл.

С целью подведения и закрепления итогов проведенных научных исследований и внедрения их результатов в широкую практику.

Заславский уже в 1954 году издает компактную работу, где в доступной форме изложен материал, отражающий серию технологий по обработке почв на склонах.

Последующими исследованиями были получены важные результаты, раскрывающие механизмы проявления эрозии, установлены закономерности ее развития и как это сказывается на плодородии почвы. Подтверждена эффективность агротехнических, фитомелиоративных и гидромелиоративных противоэрозионных мероприятий [24, 25].

Основные результаты исследований были опубликованы в виде монографий, сборников, руководств, инструкций, рекомендаций, статей. Созывались и проводились всесоюзные, республиканские и региональные конференции с демонстрацией в натуре достижений научных исследований борьбы с эрозией почв.

Высший расцвет в творческой деятельности коллектива отдела датируется 80-ми годами XX в. После этого наступил резкий спад по всем направлениям: уменьшилась численность сотрудников, сократился объем и разнообразие научной тематики, ликвидированы стационары, пункты наблюдений и стоковые площадки, прекратилось издание сборников научных статей (издававшихся до этого регулярно ежегодно), редкими стали инструкции и рекомендации, снизилось количество статей. Но были и отрадные моменты, ознаменовавшиеся составлением и изданием в 1996 году двух почвенно-экологических бюллетеней, а в 2001 году капитального (428 стр.) пособия «Эрозия почв», которое будучи переведено румынский язык и издано в 2004 году, удостоилось Премии АН Молдовы за 2005 год [26].

Качественная оценка почв, степень ее пригодности для земледелия издавна занимала умы сельских хозяев. Особенно интерес к этому вопросу обострился в эпоху феодализма. С помощью оценки земли и степени ее качества стремились более или менее справедливо взимать налоги.

В России большую роль в этом деле сыграл Докучаев, разделив почвы на качественные разряды.

С. С. Соболев издает ряд методик и инструкций по технологии оценки почв в сельскохозяйственных целях, а в 1965 году капитальную монографию «Бонитировка почв». За ним следует Ф. Я. Гаврилюк, издавший в 1974 году книгу под таким же названием [27].

По предложению Почвенного института им. В. В. Докучаева

в Молдове была начата разработка тематики по бонитировке почв (Институт Димо). На эту работу были брошены с полным их согласием одни из лучших знатоков почвенного покрова: Р. И. Лунева, Л. Н. Рябикина, С. И. Маркина, В. Е. Хижняк, Е. И. Лейб. Наиболее тесная связь была установлена между гумусностью почв и урожайностью полевых культур.

Итогом работы была комплексная бонитировочная шкала всех почв Молдовы в целях использования для полевых культур. За базу (100 баллов) был принят типичный чернозем и с ним, тоже в баллах, сопоставлялись все другие почвы.

Чтобы помочь широкому кругу почвоведов, в 1968 году Р. И. Луневой была издана «Временная инструкция по бонитировке почв и частичном ведении земельного кадастра в колхозах и совхозах Молдавской ССР» [28]. По своему почину Лунева составила шкалу для проведения бонитировки почв виноградников, которая в связи со спецификой этой культуры мало походила на шкалу для полевых культур. Близкая, но все же отличная получилась шкала для плодовых культур, составленная совместно с Л. Н. Рябининой. Бонитировка почв обязательна для земельного кадастра.

Существенным дополнением к основам методологии и принципам бонитировки почв является информационно-логический анализ, привлеченный С. И. Маркиной из области биогеографии. Обобщив результаты своих изысканий, она в 1992 году опубликовала небольшую, но весьма интересную и ценную работу «Информационный анализ в географии и бонитировке почв».

К середине 60-ых годов в Молдове накопился огромный материал о черноземах. Назрела необходимость в его обобщении, сосредоточив в одной книге, и эта цель была достигнута. В 1967 году И. А. Крупеников опубликовал монографию под лаконичным названием «Черноземы Молдавии» [29]. Это объемистое сочинение в 468 страниц большого формата, содержащее 147 цифровых таблиц, 142 рисунка и карт, обширную библиографию. Книга содержит подробное описание условий почвообразования, историю изучения почв, их классификацию; на это ушло 140 страниц. Далее следует систематическое описание всех подтипов черноземов, сопровождаемое сведениями по их распространению, морфологии и обширный материал по их физической и физико-химической характеристике. Следующие главы отводились сравнительной характеристике их гранулометрического, физического, химического и геохимического состава. Отдельные главы отводились погребенным черноземам и

их микроварьированию в пространстве. Последние четыре главы носят прикладной характер (география, оценка, плодородие, некоторые мелиоративные аспекты). Книга предваряется характеристикой теоретических и практических задач, предназначенных для издания.

Еще до написания книги автор был знаком с черноземами разных частей Евразийского континента, скрупулезно изучая литературные источники по данной проблеме и, что не менее важно, непосредственно описывает их в натуре и таким образом имел возможность сравнивать между собой черноземы различных районов СССР и частично балканских стран. Уже тогда у автора зародилась мысль, что черноземы Дунайско-понтийского региона Юго-Восточной Европы характеризуются общностью происхождения, сходством многих свойств, высокой биопродуктивностью. В результате Дунайско-понтийский регион предстал как нечто единое в мире почв. Книга была встречена хорошо. Академия наук СССР наградила ее премией им. В. В. Докучаева – наивысшей наградой, которая присуждается в науке о почве.

В книге много места отводится минералогии черноземов, гранулометрии и коллоидам, химическому и микроэлементному составу, биологии и биохимии почв.

После издания «Агропочвенного районирования МССР» районистика пошла разными путями. Из участников этой работы больше всего заинтересовался А. Ф. Урсу. В 1977 году выходит его монография «Природные условия и география почв Молдавии». Она представляет собой как бы краткое изложение части материала агропочвенного районирования, но содержала много, к тому времени, накопившихся сведений по факторам почвообразования. И в этом отношении могла служить неплохим справочным изданием. Ему же принадлежит идея почвенного микрорайонирования, выделение сравнительно однородных пространств в пределах уже существующих районов и подрайонов. Здесь каждый микрорайон в силу своей почвенной специфики предназначался под особое растениеводческое использование – винограда, плодовых, табака, овощных культур и др. Смысл выделения микрорайонов означал их предназначенность под экологически наиболее отвечающим его условиям. Будучи в основе своей теоретической, эта работа по существу имела чисто практический смысл и могла дать существенный

агрохимический, агрономический и экономический эффект [30]. Однако ворвавшаяся программа «Râmânt» полностью взломала эту возможность.

Д. М. Балтянский предметом своих исследований избрал Центральные Кодры – самый интересный регион Молдовы – жемчужина республики. Обобщив накопленный материал, в 1979 году издал книгу «Почвы Центральных Кодр» [31]. Автор не уходит от того, что Кодры особая почвенно-географическая провинция, включающая четыре хорошо очерченных района, выделяющихся своей оригинальностью. Сначала описывает физико-географические условия, которые можно трактовать двояко – и как особые природные черты провинции и как условия почвообразования. Этим завершается первая часть книги. Вторая ее часть посвящена почвам: их морфологии, своеобразной гранулометрии, и достаточно подробному морфологическому описанию, которое сопровождается большим набором анализов. В целом книгу можно рассматривать и как описание Кодр вообще, и как описание их почвенного покрова.

Подчеркнем еще, что это единственное монографическое сочинение о почвах Кодр Молдовы.

Генеральной задачей почвоведения на перспективу является хорошо продуманное использование суммы всех знаний и усилий, нацеленных на повышение плодородия почв и их охраны в самом широком смысле. Нетрудно представить, что все эти сдвиги будут тесно связаны с успехами всех разветвлений почвоведения. Среди них на первое место выдвигается задача охраны почв. При всей кажущейся новизне этой проблемы корни у нее очень старые. В близкое к нам время Докучаев предложил оригинальную и эффективную систему конкретных мероприятий, направленных на использование крупнейших достижений науки для преодоления засухи, всевозможной деградации почвенного покрова и в итоге возрождения и повышения плодородия почвы. В известной мере этот план коснулся и территории Молдовы, но не был доведен до конца.

В многогранной проблеме охраны почв особое место приобретают такие разделы как борьба с водной эрозией почв и дефляцией, мелиорация засоленных, солонцоватых и избыточно-увлажненных почв, различные виды и формы загрязнения.

Как относительно новый вопрос выдвигается на авансцену рекультивация нарушенных и обезображенных территорий с низкоплодородными почвами. Это крупный резерв увеличения площади

пашни, садов, виноградников, одновременно важный механизм оздоровления и облагораживания техногенно изуродованных ландшафтов.

С самого начала образования института работа его коллектива была направлена на разработку и внедрение мер по охране почв. Начался этот процесс с инвентаризации почвенных ресурсов, с тем чтобы установить какими почвами мы располагаем, их площадь, качество.

Работы по систематическому слежению (мониторингу) за состоянием почв и динамикой, происходящих в них процессов, вызванных и провоцируемых различными природными и антропогенными факторами, были начаты в отделе почвоведения, который и в настоящее время в этом отношении сохранил лидерство.

Для условий Молдовы был установлен мониторинг: качества почвенного покрова; производительной способности почв; почвенно-эрозионный; ирригационно-мелиоративный; агрофизический; почвенно-агрохимический; почвенной биоты; агротоксикологический; агрорадиационный; санитарно-гигиенический.

Апогеем в этой области работ на данный момент является составленный и изданный капитальный труд „Monitoringul calității solurilor Republicii Moldova”. Руководителем и координатором всего комплекса работ является профессор В. В. Чербарь [32].

Сейчас происходит процесс глобализации мирового хозяйства. Это коснулось и науки, поскольку она обслуживает не только все отрасли экономики, но и формирует мировоззрение в целом, определяет ход развития цивилизации, именно в этом и есть неуклонный прогресс человеческих знаний. В настоящее время один ученый ничего не может сделать. Необходимо сообщество ученых, как внутридисциплинарно, так и внедисциплинарно.

Институт им. Димо с первых шагов своего существования стал на этот перспективный путь, способствуя таким образом расширению и углублению научного познания в определенной сфере естественных наук. Наряду с другими формами и способами, употребляемыми для усвоения уже открытого и познанного, а также для лучшей организации и ведения научной работы, согласно требованиям времени, широко практиковалось проведение конференций, симпозиумов, совещаний различных уровней: международных, союзных, республиканских, региональных, локальных.

За 60-летний период таких научных встреч, только в рамках Института им. Димо было осуществлено 27. В их работе, кроме его

сотрудников, принимали участие коллеги из родственных учреждений и организаций Молдовы, союзных республик и некоторых зарубежных стран.

В свою очередь, эта сеть организаций также осуществляла аналогичные форумы, приглашая для участия в их работе сотрудников Института почвоведения и других научно-исследовательских высших учебных заведений Молдовы. Так что число таких собраний за этот период достигло более 200. В процессе их проведения затрагивались и освещались разнообразные аспекты научной проблематики.

В этой специфической среде уже просматривались зачатки мировой, общечеловеческой научно-организационной деятельности и исследовательской работы.

О создании планомерной творческой и созидательной работы в научной области мечтали еще М. В. Ломоносов и В. И. Вернадский.

Сейчас, как известно, мечты и проект Вернадского в значительной степени воплощены в жизнь путем создания широкой сети мощных научно-исследовательских институтов различного профиля, и этот процесс продолжается поныне, и не сомневаемся, что эта тенденция сохранится и в дальнейшем во всем мире.

Творческие контакты между научно-исследовательскими учреждениями и непосредственно между отдельными их сотрудниками никогда не прекращались, хотя и отмечалось их затухание; но были и всплески активности. К наиболее действенным и результативным связям следует отнести заключение договоров о научно-техническом сотрудничестве с родственными организациями Румынии, Чехословакии, Венгрии, Германии, Югославии, Болгарии.

С целью обмена знаниями и опытом институт посещали в индивидуальном порядке ученые и специалистов по почвоведению, агрохимии и мелиорации из США, Австралии, Китая, Индии, Кубы, Вьетнама, Афганистана, Бангладеш, Швеции, Норвегии, Финляндии, Испании.

Большой интерес к Молдове проявляли видные ученые Советского Союза. Среди таковых были: И. П. Герасимов, В. А. Ковда, С. С. Соболев, С. В. Зонн, А. А. Роде, Г. В. Добровольский, В. М. Фридланд, Н. Н. Розов, Е. Н. Иванова, Е. И. Афанасьева, И. Н. Гоголев, М. С. Гиляров, В. В. Егоров, М. М. Кононова.

Не обходили нас вниманием коллеги их Румынии: К. Гера, Н. Чернеску, М. Боцан, М. Моцок, А. Канарак, Г. Обрежану, Н. Флоря, Д. Тяч, Анна Коня.

Пребывание таких крупных ученых на территории Молдовы не только почетно, но и весьма полезно для дела, которому мы все служили, да и, что греха таить, расширяло географический (и не только) кругозор этих самых ученых. Непосредственно решались многие сложные и спорные вопросы, касавшиеся диагностики и классификации почв, приемов борьбы с эрозией почв, мелиоративных и агрохимических аспектов, оценивались методы проводимых научно-исследовательских работ, уточнялись и согласовывались планы на перспективу по различным отраслям науки, происходил авторский обмен научной литературой.

Сотрудники института участвовали в работе международных конгрессов и съездов по почвоведению, состоявшихся в Бухаресте (1964), в Аделаиде (1968) и в Москве (1974), а также в работе Всесоюзных съездов почвоведов: в Харькове (1962), Тарту (1965), Алма-Ате (1972), Тбилиси (1975), Новосибирске (1989). С 90-ых годов такая форма сотрудничества, к сожалению, перестала существовать на всем постсоветском пространстве.

Главная цель этой статьи, во-первых, охарактеризовать процесс зарождения и ход развития знаний о почве в пределах Молдовы, начиная с раннего периода Трипольской культуры (4-ое тысячелетие до рождения Христа) и до наших дней. И, во-вторых, способствовать распространению сведений о работе Института почвоведения, агрохимии и защиты почв им. Н. А. Димо и других родственных организаций и учреждений, приобщение грядущих поколений к духу идей Докучаева – Димо, показать их творческую лабораторию, прививать интерес к науке о почве.

Нужно также иметь ввиду, что Молдова на полвека отставала по исследованию почв от других республик. Хотелось показать, что за 60 лет она сумела преодолеть это отставание и даже опередить некоторые республики СССР.

Мы в этой статье не собирались затрагивать последний период (1991–2010), так как это еще не история. Но в ряде случаев нам пришлось отступить от этого, так как некоторые исследования начаты были тогда, а закончились теперь.

Литература:

1. Пассек Т. С. *Раннеземледельческие Трипольские племена Поднепровья*. Изд-во АН СССР. М., 1961.

2. Геродот. *История в девяти книгах. Перевод и примечания* Г. С. Стратановского, Л., 1972.
3. Кантемир Димитрий. *Описание Молдавии*. Кишинев, 1973.
4. Ломоносов М. В. *О слоях земных и другие работы по геологии*. М., Л., 1949.
5. Защук А. И. *Военное обозрение Бессарабской области. Материалы для военгеографии и военной статистики России*. СПб, 1863.
6. Гроссул-Толстой А. И. *Обозрение рек, почв и местоположений Новороссийского края и Бессарабии в сельскохозяйственном отношении*, 1856. Сборник статей о сельском хозяйстве Юга России. Одесса, 1868.
7. Докучаев В. В. *Русский чернозем. Отчет Вольному экономическому обществу*. СПб, 1883.
8. Орбинский Р. В. *Очерк производительных сил в Бессарабской губернии*. СПб, 1884.
9. Паческий И. *Очерк растительности Бессарабии*. Кишинев, 1914.
10. Скворцов А. И. *Хозяйственные районы Европейской России*. Вып. I. СПб, 1914.
11. Могилянский Н. К. *Географический и статистический очерк Бессарабской губернии*. Кишинев, 1912.
12. Берг Л. С. *Бессарабия. Страна – люди – хозяйство*. Петроград, 1918.
13. Murgoci G. M. *Zonele naturale de soluri din România*. An. inst. Geol. Rom. Vol. 4. București, 1911. Opere alese. București, 1957.
14. Димо Н. А. *Почвы Молдавии, задачи их изучения и главнейшие особенности*. Кишинев, 1958.
15. Крупеников И. А., Урсу А. Ф., Балтянский Д. М., Родина А. К. *Агропочвенное районирование Молдавской ССР*. Кишинев, 1965.
16. Крупеников И. А., Любченко М. А., Махлин Т. Б., Шилихина И. И., М. М. Энтензон. *Статистические параметры состава и свойств почв Молдавии*. Часть II. Кишинев, 1981. Часть I-я. Кишинев, 1978.
17. Крупеников И. А., Подымов Б. П. *Классификация и систематический список почв Молдавии*. Кишинев, 1987.
18. Димо Н. А. *Наблюдения и исследования по фауне почв* (Сб. работ) 2-е изд. Кишинев, Госиздат Молдавии, 1955.

19. Гиляров М. С. Зоологический метод диагностики почв. Москва, 1966.
20. Алексеев В. Е. Минералогия почвообразования в степной и лесостепной зонах Молдовы. Диагностика, параметры, факторы, процессы. Кишинев, 1999.
21. Атаманюк А. К. Владимир П. М. , Карапетьян Л. С. Физические и мелиоративные свойства почв Молдовы. Кишинев, 1977.
22. Кирилук В. П. Микроэлементы в комплексных биосферах Молдовы. Кишинев, 2006.
23. Andrieș S. *Agrochimia elementelor nutritive. Fertilitatea și ecologia solurilor*. Chișinău, 2011.
24. Заславский М. Н. Эрозия почв и земледелие на склонах. Кишинев, 1966.
25. Заславский М. Н. Эрозиоведение. Москва, 1983.
26. Андриеш С. В., Крупеников И. А., Константинов И. С. и др. Эрозия почв. Кишинев, 2001.
27. Гаврилюк Ф. Я. Бонитировка почв. Москва, 1974.
28. Лунева Р. И. Временные инструкции по бонитировке пахотных почв и частичном ведении земельного кадастра в колхозах и совхозах Молдавской ССР. Кишинев, 1968.
29. Крупеников И. А. Черноземы Молдавии. Кишинев, 1967.
30. Урсу А. Ф. Почвенно-экологическое микрорайонирование Молдавии. Кишинев, 1980.
31. Балтянский Д. М. Почвы Центральных Кодр. Кишинев, 1979.
32. Cerbari V. *Monitoringul calității solurilor Republicii Moldova*. Chișinău, 2010.

Abstract
**A BRIEF HISTORY OF PEDOLOGY IN THE REPUBLIC
OF MOLDOVA**

The given article is to be the first systematized communiqué on the topic of the conception and development of the soil sciences – pedology, within the borders of the Republic of Moldova in the early period of the Trypilian culture (4000 years before Christ) till nowadays.

The article presents a sketch of the most important moments of the soil science and emphasizes the main features of each development stages. The article also aims at elucidating the periods of the antique civilizations and the last period beginning with the 18th century.

Special attention is paid to the period of 60 years, witnesses and participants of which we are in fact, by collaborating at the „Institute of Pedology, Agrochemistry and Soil Protection Nicolae Dîmo”, since the foundation of the institute till nowadays. The analysis and the interpretation of the monitorization of the soil quality as well as the land fund, by applying advanced procedures and measures.

The article also characterizes the international relations of the professors agrochemists, soil microbiologists from Moldova, and reveals the meaning of such collaborations for the development of the given scientific branch.

Résumé
UNE COURTE HISTOIRE DES SOLS DE MOLDAVIE

L'article représente le premier communiqué systématisé de l'information en ce qui concerne la conception et le développement des connaissances sur sol-pédologie de Moldavie depuis la première période de la culture Tripolie (4000 ans avant Jésus Christ) et jusqu'à nos jours.

Il y est présenté un aperçu général des principaux moments importants d'histoire de la science du sol et est traduit une caractéristique résumée de chaque étape. Aussi sont élucidées les périodes des civilisations de l'antiquité aquilins, romans, féodaux et la dernière étape depuis XVIIIe siècle.

Une grande attention est accordée pour la période de 60 ans, les témoins et les participants de ces années, comme des collaborateurs de l'Institut de Pédologie, Agrochimie et Protection du Sol «Nicolae Dîmo» du moment de sa fondation jusqu'au présent.

Comme étape finale a été l'analyse et l'interprétation de monitoring sur la qualité du sol et de tout le fond foncier, en utilisant des procédés et des méthodes avancées.

Il y sont caractérisés des liens internationaux creatives des pédologues, des agrochimistes, des améliorateurs et des microbiologistes du sol de Moldavie et est donné une appréciation d'une collaboration et de la signification pour le développement de ces branches de la science qui est exercitée.

Резюме

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ПОЧВОВЕДЕНИЯ В МОЛДОВЕ

Статья представляет собой первую систематизированную краткую сводку сведений о зарождении и развитии знаний о почве – почвоведении в пределах Молдовы, начиная с раннего периода Трипольской культуры (4 тыс. лет до рождения Христа) и до наших дней включительно.

Представлен общий абрис основных вех в истории науки о почве, дана краткая характеристика каждому этапу. Последовательно освещены периоды древнейшей цивилизации, греческой, римской и феодальной эпох и последний период, начиная с XVIII века.

Особое внимание уделено 60-летнему периоду, свидетелями и участниками которого мы являемся, будучи сотрудниками Института почвоведения, агрохимии и защиты почв им. Н. А. Димо с момента его создания и по настоящее время.

Завершающим этапом послужил анализ и интерпретация мониторинга качества почв и их охраны, а также земельного фонда в целом, пользуясь современными приемами и методами.

Изложена краткая характеристика международных творческих связей почвоведов, агрохимиков, мелиораторов и почвенных микробиологов Молдовы и дана оценка этому сотрудничеству и тому значению для развития этих отраслей знаний, которое оно оказывает.

Doctor habilitat în drept, profesor universitar,

Elena ARAMĂ¹

PROBLEMA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În acest articol se pune în discuție problema lingvistică ce există în Republica Moldova, ajungându-se la concluzia că realizarea măsurilor întru edificarea limbii române ca o adevărată limbă de stat, crearea unui mediu lingvistic pentru alolingvi, consolidarea întregii societăți în scopul valorificării experienței lingvistice de către toate instituțiile publice și private, de toți locuitorii Republicii Moldova vor fi dovada incontestabilă a opțiunii europene și, în genere, democratice a guvernanților și guvernaților din Republica Moldova.

Republica Moldova sărbătorește, la 31 august în fiecare an, Ziua limbii noastre, a limbii române, căci 16 ani în urmă a fost adoptată Legea cu privire la statutul limbii majorității populației Republicii Moldova ca limbă de stat².

Abordarea sub aspect istorico-juridic a problemei lingvistice în țara noastră presupune evidențierea elementelor procesului istoric de evoluție a contextului lingvistic, în primul rând, a acelor elemente care au dus la fenomenele grave de mai târziu, apoi la încercările de remediere și, în sfârșit, la situația de astăzi. Toți cei ce au abordat această problemă au privit-o sub dublu aspect:

1) numele limbii;

2) problema funcționării ei în Republica Moldova, în special, relația limbii române și a limbii ruse.

În ceea ce privește primul aspect, trebuie să menționăm că și cele mai vechi mărturii, fie că este vorba de actele cancelariei domnești sau relații ale cronicarilor și călătorilor străini numesc limba română – valahă, volohă, în unele din ele subliniindu-se identitatea etnică comună și comunitatea de limbă a locuitorilor Țării Românești, Moldovei și Ardealului.

Jurământul lui Ștefan cel Mare de la Kolomeea din 1485 a fost tradus „ex valachico in latinum”.

Notarul Simeon Swierowski a tradus la 25 iunie 1595 la Kracowia un răvaș al lui Petru Șchiopu „ex lingua valachica”.

¹ Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova.

² Comunicare ținută în cadrul ședinței festive a Senatului și corpului profesoral al Universității de Stat din Moldova la 31 august 2005.

În 1574 un călător francez, Pierre Lescapier, observa că locuitorii Moldovei, Valahiei și Transilvaniei constituie o unitate etnolingvistică care își numește graiul său „românesc”.

Celebrul pasaj al lui Miron Costin, preluat și de Dimitrie Cantemir, că moldovenii nu întreabă: „Știi moldovenește”, dar „Știi românește” vine să întregască această convingere.

La 1646 domnitorul Moldovei Vasile Lupu poruncește întocmirea unei pravile, a cărui titlu era *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte județe cu dzisa și toată cheltuiala lui Vasilie Voievodul și domnul Țării Moldovei din multe scripturi tălmăcite di în limba ilenească pre limba românească*. Alcătuitorul acestui cod, Eustratie logofătul, menționa mai departe că le-a tălmăcit pre limba românească ca să poată înțelege toți.

În sec. XVIII, în plin secol fanariot, domnitorul Constantin Mavrocordat (care a fost domnitor de 4 ori în Valahia și de 6 ori în Moldova) a luat măsuri pentru a-i învăța pe preoți „carte românească”. Același domnitor tempera excesul de zel al unui oarecare Ilie, vel-căpitan de Soroca, care-i trimisese un răvaș în limba greacă, reproșându-i: „Pentru ce ne scrii grecește? Au nu știi românește? Aștepți să-ți dăm noi logofăt să scrii românește? Să-ți cauți logofețel să ne scrii românește.” Deci, termenul de „română” pentru denumirea limbii era considerat unul normal, chiar dacă exista statul Moldova.

În Basarabia, teritoriul dintre Prut și Nistru al Moldovei medievale, după anexarea sa la Imperiul Rus problema denumirii limbii apare deja într-o formă categorică – „moldovenească”. Legea semnată la 2 august 1812 de țarul Aleksandru I, împăratul Rusiei, prevedea pentru populația Basarabiei păstrarea legilor ei. Art. 19 prevedea că toate afacerile litigioase (pricinile de judecată) vor fi soluționate în limbile rusă și moldovenească.

A doua lege importantă privind administrarea Basarabiei a fost semnată de țarul Aleksandru I în 1818 și confirma aceeași situație de lucruri, adică numea limba moldovenească, iar legea respectivă a fost tradusă în această limbă sub denumirea – *Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei*. În Moldova de peste Prut care s-a aflat sub protectorat țarist în acel timp numele de limbă moldovenească era indicat și în regulamentul Organic din 1832.

Dacă autoritățile țariste insistau asupra denumirii limbii – „limba moldovenească” –, nu același lucru se poate spune despre reprezentanții intelectualității și anume, în 1816, la Chișinău a văzut lumina tiparului o

Carte de rugăciuni. În carte se menționa că textul este scris „în românește”, în 1817 este tipărit în „rumânește” *Ceaslovul*. La Sankt Petersburg, în 1819 se editează *Vechiul și Noul Testament*, arătându-se că s-a realizat în „tălmăcire românească”, tot acolo în 1827 Ștefan Margela publică *Gramatica rusască și românească*.

În 1840, basarabeanul Hâncu (devenit Ghinculov) publică la Sankt Petersburg gramatica limbii valaho-moldave sau române, preferând numele de română ca fiind mai adecvat.

I. Doncev, în 1865, își intitulează manualul bilingv editat la Chișinău *Cursulu primitivu de limba rumână*, cu caractere latine, traducând titlul în limba rusă – *Nacealniî kurs rumânskogo iazîka*.

Într-o disonanță evidentă cu aceste fapte se află traducerea *Legiuirii Caragea* realizată de A. Marchevici în 1889. Nu știu din ce motive, chiar limba Legiuirii Caragea adoptată în Țara Românească în 1818 a fost numită moldovenească de traducătorul A. Marchevici: *Сие изданное Валахским господарем Иоанном Карагею, перевод с молдавского*. Traducerea a apărut în Memoriile Societății imperiale de istorie și anti-chități din Odesa, vol. 15, p.711-807. Aceste exemple din Basarabia sec. XIX ne conving încă o dată că o limbă moldovenească deosebită de cea română nu a existat, iar autoritățile țariste au pus începutul unei separări artificiale, care a fost apoi în RASSM „perfecționată” până la apogeu.

Acest nume al limbii s-a perpetuat și după 1940 și Legea din 1989 numește „Limba moldovenească”. Declarația de Independență o numește română, Constituția iarăși – moldovenească. Numeroasele forme de protest și luări de atitudine ale diferitor foruri științifice care au pledat pentru numele corect al limbii – cel de limbă română – nu au fost auzite de autorități, de Parlament, în primul rând, căci în Constituție și în alte acte normative denumirea limbii a rămas „moldovenească”. În schimb intelectualitatea, scriitorii, artiștii, studenții, elevii, mass-media utilizează termenul de „limbă română”. S-a produs astfel ceea ce marii juriști-filosofi, sociologi ai secolului trecut numeau „revolta faptelor împotriva dreptului”.

Cel de al doilea aspect ține de funcționarea limbii române. Funcționarea fără probleme a limbii române s-a sfârșit la 1812, când partea dintre Prut și Nistru a Moldovei, numită Basarabia, a fost anexată de către Imperiul Rus. Promițând să păstreze limba și obiceiurile populației autohtone, țarul a introdus deja bilingvismul în organele de justiție – legea din 1812 prevedea că dosarele vor fi soluționate în limbile rusă și moldovenească. Această normă era destul de periculoasă, căci crea

premise pentru înlăturarea limbii băştinaşilor şi aşa s-a şi întâmplat. În 1813 a fost constituit Guvernul Basarabiei, structurat în 2 departamente, fiecare departament având 2 cancelarii : una emitea acte în limba rusă, iar cealaltă – în limba numită moldovenească.

Apoi în 1818, conform aceluia *Aşezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei* s-a înfiinţat un organ – Consiliul Suprem – care examina liti-
giile civile, limba de procedură fiind limba moldovenească, iar examina-
rea dosarelor penale se făcea în limba rusă. Câmpul de aplicare a limbii
băştinaşilor s-a îngustat considerabil, căci legea prevedea că în Guvern
dosarele vor fi perfectate în limbile rusă şi moldovenească după necesitate.
Această menţiune – „după necesitate” – pregătea terenul pentru ceea ce
avea să vină mai târziu şi a şi venit.

În 1828, o altă lege de administrare a desfiinţat autonomia admi-
nistrativă şi judiciară a Basarabiei, a desfiinţat şi instituţiile prin care se
realiza aceasta – Consiliul Suprem şi Guvernul, iar conform articolului
62 limba oficială era doar limba rusă. Deci după 16 ani perioada biling-
vismului a luat sfârşit prin transformarea limbii ruse în limbă oficială în
Basarabia şi aceasta în timp ce băştinaşii ce alcătuiau majoritatea popula-
ţiei, aveau o altă limbă maternă. Întâlnind mari greutăţi, în 1836 ȧarismul
a admis din nou pe o perioadă de 7 ani utilizarea în instituţiile adminis-
trative şi judecătoreşti a limbii moldoveneşti. În continuare limba rusă
a fost unica limbă oficială în Basarabia, limba maternă a basarabenilor
nefiind admisă nici măcar în şcolile primare, fapt ce împiedica dezvolta-
rea intelectuală a populaţiei băştinaşe.

În perioada sovietică, mai întâi în partea stângă a Nistrului, în
RASSM, creată în 1924, apoi din 1940 şi în partea dreaptă a Nistrului, pe
întreg teritoriul RSSM, politica ȧaristă a fost preluată de regimul bolşevic
prin formularea teoriei politizate antiştiinţifice a două limbi deosebite –
română şi moldovenească, ce de altfel era utilizată destul de puţin.

Aşa cum menţiona în 1995 Raimund Piotrowski, termenul „limbă
moldovenească” a fost un instrument al politicii imperiale ȧariste, iar apoi
al politicii imperiale stalinist-bolşevice. Menirea acestui instrument era
de a izola Basarabia, iar apoi Republica Moldova de arealul românesc.

Deplasarea accentului de la denumirea limbii care este corect
numită de cărturari „română” la cultivarea şi funcţionarea ei ar fi nece-
sară în actuala situaţie lingvistică. În 1989 Legea cu privire la funcţio-
narea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti, dată fiind situaţia
social-politică încordată de atunci, a prevăzut un compromis considerat

oportun la momentul respectiv, referitor la utilizarea în continuare a limbii ruse, paralel cu limba de stat. Actualmente situația este alta, dar funcționarea limbii oficiale, adică a limbii române, este amenințată în continuare de consacrarea limbii ruse drept „limbă de comunicare interetnică”, termen inclus și în *Concepția politicii naționale de stat*.

Trebuie menționat că normele internaționale și practica statelor nu cunosc noțiunea de limbă de comunicare interetnică. Statele pot impune obligativitatea cunoașterii limbii oficiale pentru a facilita comunicarea cu cetățenii săi și a avea o administrație eficientă. Impunerea însă a limbii unei minorități naționale ca „limbă de comunicare interetnică” reprezintă o gravă discriminare a persoanelor ce aparțin majorității, dar și a persoanelor aparținând altor minorități naționale, deoarece sunt supuse unui tratament inegal și inferior. Or, art. 20 al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale prevede că apărarea drepturilor persoanelor aparținând unor minorități naționale trebuie să se efectueze cu respectarea drepturilor altor persoane. Nicio autoritate statală (a unui stat democratic) nu poate impune persoanei în ce limbă să comunice cu altele în raporturile sale particulare, acest lucru rămâne la discreția absolută a persoanei.

Ideea de oficializare a limbii ruse în Republica Moldova promovată cu atâta insistență de unele cercuri politice, pune problema privind temeiul care stă la baza acestui statut. Limba oficială este limba în care se exprimă autoritățile statului și comunică cu cetățenii săi, deci limba în care statul își exercită puterea. Pentru o comunicare eficientă, o protecție a drepturilor persoanelor este necesară funcționarea unei administrații eficiente a treburilor publice, limba comunicării în raporturile cetățean–autoritate publică având un rol de primă mărime.

Oficializarea limbii nu are semnificația unei garanții de apărare a drepturilor lingvistice ale persoanelor aparținând minorităților etnice. În documentele internaționale este trasată o delimitare foarte clară între problema privind apărarea și exercitarea drepturilor lingvistice ale persoanelor aparținând minorităților etnice și cea privind limba oficială a statului. Nu a fost și nici nu este consacrat vreun concept, conform căruia, pentru o protecție mai eficientă și pentru păstrarea identității unei minorități etnice, limbii vorbite de această minoritate trebuie să i se acorde statut de limbă oficială.

Conform Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale (art.14-3), posibilitatea studierii limbii minoritare sau instruirea

în această limbă „nu poate aduce atingere învățării limbii oficiale ori a predării în această limbă”. Punctul 66 al Comentariului asupra Convenției-cadru prevede că „Obligațiile Părților referitoare la folosirea limbilor minoritare nu afectează, în niciun fel, statutul limbii oficiale al țării respective”. În același sens se pronunță și Declarația ONU din 1992, Documentul OSCE de la Copenhaga 1990 – folosirea liberă de minoritari a limbii materne fără a afecta necesitatea studierii de către aceștia a limbii oficiale a statului.

Cărei minorități servește stabilirea limbii ruse în calitate de limbă de comunicare interetnică? Deseori s-a spus la noi că aceasta ar fi populația rusofonă. Dar „populația rusofonă” desemnează toate persoanele vorbitoare de limbă rusă. Această expresie nu descrie o entitate etnică ce ar putea forma obiectul reglementărilor juridice, entitatea respectivă nu are o identitate proprie, cunoașterea limbii ruse de către persoanele aparținând diferitor etnii nu poate constitui baza unei entități etnice distincte.

Pentru ca o comunitate să poată fi definită ca entitate minoritară distinctă criteriul lingvistic este necesar, dar nu și suficient. Însuși acest criteriu presupune nu simpla cunoaștere a limbii, ci ca limba respectivă să fie maternă, la care se adaugă și alte criterii: cultura, religia, istoria comună, conștiința apartenenței naționale.

Apartenența la o minoritate este un act de opțiune individuală și liberă a persoanei. Acceptarea sintagmei „populație rusofonă” ar încălca art. 20 al Convenției-cadru care prevede că „în exercitarea drepturilor și libertăților decurgând din principiile înscrise în prezenta Convenție-cadru, orice persoană va respecta legislația națională și drepturile celorlalți, în special, ale persoanelor aparținând majorității sau altor minorități naționale”.

Expresia „populație rusofonă” folosită cu privire la persoanele ce nu sunt de etnie rusă este discriminatorie și încalcă dreptul la identitate al persoanelor aparținând altor entități etnice decât cea rusă. Deci oficializarea limbii ruse în Republica Moldova nu numai că nu are aspectul protejării minorităților, dar chiar încalcă drepturile celorlalți, fie că este vorba de majoritatea românească a populației, fie de celelalte grupuri etnice (cu excepția celui rus) și astfel este contrară direcției democratice de evoluție a statului nostru, direcție căreia i-au declarat fidelitate toate guvernările de la 1989 încoace.

Totuși, trebuie să menționăm că chiar și fără oficializarea limbii ruse poziția limbii române în Republica Moldova este destul de fragilă. Și aici nu este vorba doar despre sectorul privat – magazine, companii, bănci,

farmacii, care nu mai solicită tipărirea formularelor în limba română sau nu oferă informație în limba română, justificându-se prin faptul că toți cunosc limba rusă. Situația respectivă trebuie schimbată, iar alolingvii trebuie încurajați să se integreze în societatea Republicii Moldova și să se simtă cetățeni ai ei. Poziția de victimă a reprezentanților majorității (în sens lingvistic) trebuie abandonată, căci ea, pe termen lung, poate fi nocivă pentru societate și elitele ei, deoarece se răsfrânge negativ asupra conștiinței colective de sine.

Odată abandonată această poziție, trebuie insistat asupra respectării dreptului de a primi informația în limba română, chiar dacă cunoaștem limba rusă, din două motive:

1) Astfel îi ajutăm pe alolingvi să însușească limba, formând o ambianță lingvistică potrivită aspirațiilor de a cunoaște limba.

2) Nerevendicarea de către majoritari a dreptului de a primi informație în limba de stat pune sub lovitură generațiile mai tinere de majoritari, care învață alte limbi de circulație internațională decât rusa. Dacă este adevărat că generațiile mai vechi cunosc limba rusă, această cunoaștere nu le-a căzut ca mana cerească, ci s-a dobândit prin eforturi susținute. Numai vorbirea în limba maternă vine în mod natural, cunoașterea altei limbi este rezultatul studierii ei, de aceea nu este oportun să impunem 65% din populație să studieze limba rusă, mai rațional este ca celelalte 35 % să studieze limba română – limba de stat a R. Moldova.

Prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă unii politicieni și-au exprimat opinia că „În Moldova orice funcționar public este OBLIGAT să comunice cu cetățenii în rusă, dacă acela nu cunoaște limba de stat”, ceea ce este incorect și injust. Corect ar trebui să fie că „este obligat să comunice în limba de stat, iar în caz că petentul nu o cunoaște, atunci să apeleze la ajutorul traducătorului, care să-i faciliteze comunicarea”.

Tot din același ziar am aflat că trei miniștri și câțiva consilieri ai președintelui republicii nu cunosc limba de stat și aceasta nu constituie o piedică în cariera și evoluția lor politică. Dacă ei sunt niște specialiști unici în felul lor, evident că s-a acceptat această soluție, deși la întrebarea de ce nu cunosc limba de stat după atâția ani de la proclamarea ei, ar putea fi trei variante de răspuns:

1) nu doresc – imposibil, căci sunt patrioți;

2) nu pot – și aceasta este puțin verosimil, căci sunt oameni cu educație, mulți cu diplome universitare;

3) nu există mediul lingvistic necesar, deci nu li se creează premise pentru a le fi necesară cunoașterea limbii statului a cărui putere o exercită prin intermediul funcției lor. A treia variantă de răspuns este mai aproape de adevăr.

Faptul că toate actele oficiale, normativ-juridice se traduc în limba rusă atrage mari cheltuieli. Temporar, s-ar putea remedia situația prin instituirea unor posturi de traducători pe lângă acei funcționari competenți de înaltă calificare ce nu cunosc limba română, fiind stimulați s-o cunoască chiar și prin instituirea unui spor la salariu, căci în acel caz nu vor mai fi utilizați traducătorii. De același spor trebuie să beneficieze și acei funcționari ce cunosc ambele limbi și nu au nevoie de traducători, căci ei îndeplinesc această funcție. Dar traducerea actelor oficiale nu numai că implică cheltuieli nejustificate, dar și generează confuzii terminologice și îngreuează activitatea legislativă. Doar două exemple sunt edificatoare în acest sens:

În textul rus al Constituției Republicii Moldova art.1, alin.1 statul nostru unitar se numește „edinoe”, iar în art. 142 alin. 1 statul unitar se numește așa cum trebuie să fie „unitarnoe gosudarstvo”. Bazându-se pe art.1, unii autori căutau să promoveze ideea de federație, care nu afectează caracterul de stat unic (dar ar fi incompatibilă cu caracterul de stat unitar).

Al doilea exemplu, mai recent, vizează adoptarea de către Parlament a Legii contenciosului administrativ, în mai 2000, o lege foarte necesară, asupra adoptării căreia au insistat mult și doctrina, și practica juridică. Deși încă în 1994 Constituția prevedea adoptarea Legii contenciosului administrativ, legea s-a adoptat doar în anul 2000, procesul de adoptare s-a tergiversat și din cauza că nu se puteau decide cum să traducă în limba rusă termenul de „contencios administrativ”, căci în Rusia nu exista o astfel de instituție și, drept consecință, nici termenul corespunzător.

Procesul de democratizare și de promovare a limbii de stat sunt procese ce trebuie să meargă concomitent, căci formarea unei intelectualități românofone în toate domeniile, nu numai în administrație, justiție, dar și la toate nivelurile culturii, învățământului, tehnicii și științei, a unui antreprenariat românofon și a unui grup social ce asigură funcționarea serviciilor publice în limba română va face ca populația majoritară, marginalizată în trecut, popor de agricultori rămași în urma progresului social și economic, excluși din toate deciziile sociopolitice importante, să se transforme într-o populație modernă, activă, întreprinzătoare. Politica lingvistică poate fi un mijloc de democratizare și de dezvoltare a unei țări și a populației ei.

Profesorul german Klaus Bochmann de la Universitatea din Leipzig menționează în cartea sa *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, apărută în 2004 la Editura Cartdidact din Chișinău, următoarele:

„Un lucru este trecut sub tăcere în aceste discuții despre limbă și anume faptul că de soluționarea problemei lingvistice depinde dezvoltarea de mai departe a democrației.

O democrație care nu se reduce doar la faptul că odată în 4 ani se alege un nou parlament, o democrație care are nevoie de o populație cu o instruire lingvistică ce ar fi în stare să-și facă accesibile izvoarele informației politice și să intervină în discursul public. Populația Republicii Moldova nu poate ajunge într-acolo însă atâta timp cât îi lipsește consimțământul clar pentru accesul la limba română și la tezaurul ei de experiență lingvistică și culturală”.

Realizarea măsurilor întru edificarea limbii române ca o adevărată limbă de stat, crearea unui mediu lingvistic pentru alolingvi, consolidarea întregii societăți în scopul valorificării experienței lingvistice de către toate instituțiile publice și private, de toți locuitorii Republicii Moldova vor fi dovada incontestabilă a opțiunii europene și, în genere, democratice a guvernanților și guvernaților din Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. *Carte românească de învățătură*. București, Editura Academiei Române, 1961.
2. *Moldova în epoca feudalismului*. (Acte slavono-moldovenești). Vol. I, Chișinău, 1967.
3. *Legiuirea Caragea*. București, Editura Academiei Române, 1955.
4. Bochmann Klaus. *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*. Chișinău, Cartdidact, 2004.
5. *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, adoptată la Strasbourg la 1 februarie 1995*.
6. Catană Vitali. *Gestionarea conflictelor: analiza comparată și perspective pentru Republica Moldova*. //www.ipp.md/publica/biblioteca/47. ro
7. *Записки императорского Одесского общества истории и древностей*, том 15, 1889.

Abstract

THE LINGUISTIC PROBLEM OF REPUBLIC OF MOLDOVA

The given article approaches the aspects of the linguistic problem that exists in the Republic of Moldova. Concluding that the implementation of measures for the sake of consolidating the Romanian language as an official state language, creating a favourable linguistic environment for allophones, consolidating the entire society aiming at the valuing of the linguistic experience by all the public and private institutions, all the citizens of the Republic of Moldova will stand as an undeniable choice of pro European and pro democratic options of the governors and of those that are governed from the Republic of Moldova.

Résumé

LE PROBLÈME LINGUISTIQUE DANS LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA

Dans cet article se pose en discussion le problème linguistique qui est présente en République de Moldavie, en concluant que la réalisation des mesures pour l'édification de la langue roumaine comme une vraie langue d'état, la création d'un milieu linguistique pour les allophones, la consolidation de la société, qui a comme but la valorification de l'expérience linguistique pour tous les institutions publiques et privés, des tous les résidents de la République de Moldavie - tout cet ensemble des éléments seront la preuve de l'option européenne et, en général, de la démocratie des gouverneurs et des gouvernés dans le pays.

Резюме

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ВОПРОС В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Анализируя лингвистический вопрос в Республике Молдова, автор приходит к выводу о том, что подлинное утверждение румынского языка в качестве государственного, создание лингвистической среды для иноязычных граждан, сплочение общества в целях использования лингвистического опыта всеми общественными и частными учреждениями, всеми жителями республики послужили бы неоспоримым доказательством европейского выбора страны и, вообще, демократической ориентации властей и жителей Молдовы.

НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ УКРАИНСКОЙ БИОГРАФИКИ

În articol sunt analizate realizările științei biografice în perioada de independență a Ucrainei și cele mai importante direcții de dezvoltare în domeniu. Sunt definite perspectivele de cooperare dintre cercetătorii biografiști din Ucraina și Moldova.

С высоты двух десятилетий независимости Украины становится очевидной эпохальная значимость достижений этих лет для возрождения и развития национального самосознания, возвращения общества к европейским гуманистическим ценностям. Это ярко проявилось в расцвете украинской гуманитарной науки, образования и культуры. Важной составляющей интеллектуальных и духовных завоеваний нашего времени стало переосмысление прошлого Украины в его реальных политических и культурных измерениях, уроках для будущего. Отход от устаревших схем и догматов, возвращение отечественной истории её «человеческого лица» способствовали небывалому подъёму историко-биографических и литературно-биографических исследований. Они все более утверждаются ныне в роли одного из ведущих направлений украинской гуманитарной науки и культуры.

Этот процесс в значительной мере стимулируется стремительным ростом массового интереса к биографическим публикациям. Разумеется, это – общемировая тенденция, обусловленная гуманизацией общественного развития, утверждением позиций всесторонне развитой, самостоятельной личности – социального феномена, порожденного становлением «общества знаний». Но она особенно важна для Украины – страны с ранее «потаённым» прошлым, для которой восстановление памяти о незаслуженно забытых и десятилетиями замалчивавшихся именах соотечественников является жизненной необходимостью.

Биографические исследования, публикация литературных произведений и документальных материалов о выдающихся соотечественниках имеют в Украине давние и богатые традиции, связанные с именами крупных ученых, общественных и культурных деятелей – Е. А. Болховитинова, Д. Н. Бантыша-Каменского,

¹ Директор Института биографических исследований НБУВ.

Н. И. Костомарова, В. Б. Антоновича, М. С. Грушевского, А. М. Лазаревского, Д. В. Антоновича, И. Ф. Павловского, В. Л. Модзалевского, Д. И. Багалей и яркой плеяды их последователей. Однако на протяжении всего минувшего столетия относительно благоприятные для их дальнейшего развития условия существовали лишь до конца 20-х гг. – в период, получивший впоследствии название «Расстрелянного Возрождения», на западноукраинских землях – до конца 30-х гг., а затем – в десятилетие «оттепели» после XX съезда КПСС. Даже в относительно либеральные для других республик тогдашнего СССР 70-е, да и в начале 80-х гг. в Украине практически невозможна была публикация биографических работ, расширяющих круг официально одобренных персоналий, нарушающих установленные идеологические табу. Усилиями учёных украинской диаспоры лишь частично удавалось восполнить пробелы в исторической памяти нации, но их работы практически не были известны в самой Украине.

Зародившись в годы «перестройки» преимущественно в виде журналистской биографической публицистики, направленной на раскрытие «белых пятен истории» и находившейся в целом за пределами строго научного знания, новейшая украинская биографика начала по настоящему уверенно развиваться только в новой общественно-политической атмосфере 90-х гг., с приходом в неё квалифицированных специалистов академических учреждений, высшей школы, ведущих библиотек и архивов. Они привнесли в дело, в том числе и в подготовку популярных изданий, рассчитанных на широкий круг читателей, глубокое понимание прошлого, методологию, высокую культуру научного поиска.

Именно благодаря этому отечественная биографика прошла за последние десятилетия знаменательный путь: достигла не только полномасштабного, без искажений и изъятий, возвращения истории фигур крупнейших деятелей национально-освободительного движения, культуры, науки и образования – таких как И. С. Мазепа, В. Б. Антонович, А. Г. Барвинский, М. П. Драгоманов, М. С. Грушевский, В. К. Винниченко, С. В. Петлюра, Е. Петрушевич, Е. Х. Чикаленко, В. К. Липинский и другие, но и возвратила или заново ввела в научный оборот имена очень широкого круга менее известных представителей отдельных регионов и сфер общественной деятельности.

Новая украинская биографика обрела своего героя, соответствующего духу народа, его патриотическим традициям, гуманистическим идеалам общества. В центре исследовательского и чита-

тельского внимания закономерно оказались как легендарные герои многовековой борьбы за независимость Украины так и, прежде всего, интеллектуалы, деятели различных сфер науки и техники, образования, культуры и искусства, люди, заслужившие по себе народную память преданностью Украине, вкладом в ее развитие, личными талантами, творческими достижениями и заслугами – вне зависимости от своего социального и этнического происхождения, вероисповедания, различия в культурных ориентациях и общественно-политических убеждениях, поскольку все они являются нашими соотечественниками.

Достижения исторической научной и научно-популярной биографики в значительной мере поддерживают развитие литературно-биографических исследований, а также научно-художественного и художественного направлений, которые в свою очередь имеют определенный исследовательский характер и способствуют ознакомлению широкой публики с жизнью, деятельностью, творческими достижениями выдающихся соотечественников. Размах историко-литературной и литературно-художественной биографики в современной Украине настолько значителен, что требовал бы специального, отдельного рассмотрения. Отдельной, самостоятельной темой является и современная персоналистика, призванная раскрыть творческий потенциал и достижения наших современников.

В рамках этой статьи возможно дать лишь наиболее общую характеристику развития украинской исторической биографики за последнее двадцатилетие, упомянуть отдельные, наиболее характерные научные издания и исследовательские проекты.

С 90-х годов XX в., а особенно с первых лет XXI в., в Киеве и практически во всех регионах Украины начали систематически выходить в печать серьёзные биографические исследования различного формата: научные статьи и очерки в профессиональной периодике, биографические и генеалогические сборники [1], в том числе многочисленные серийные, среди которых особый интерес представляют: «Хроника 2000» (издается с 1992 г.) и альманах «Молодая нация» (выходит с 1996 г. на укр. яз.); учебные пособия [2], биографические и биобиблиографические словари и справочники, посвященные деятелям различных эпох, регионов [3], профессий [4], ученым Национальной академии наук Украины и другим ведущим научным центрам и отраслям науки [5], издания, составленные в разрезе государственных учреждений, общественных и

политических организаций [6], учебных заведений [7]. Среди них выделяются книги, подготовленные на высоком научно-методическом уровне в ведущих академических учреждениях Украины [8].

Вслед за созданными как известными, так и молодыми учеными монографическими работами о выдающихся деятелях отечественной истории, культуры, науки и образования [9], начали появляться все более многочисленные с каждым годом исследования о фигурах сравнительно менее известных [10], диссертации историко-биографической направленности.

Достигнутое позволило еще во второй половине 90-х годов прошлого века приступить к подготовке первых значительных обобщающих историко-биографических справочных трудов. Рубеж веков знаменовался несколькими успешными проектами создания богато иллюстрированных презентационных историко-мемориальных изданий, призванных раскрыть человеческий потенциал Украины «сквозь века» [11], а также многочисленных «массовых» сборников популярных биографических очерков (типа «сто имен», «триста имен», «пятьсот имен»), посвященных наиболее выдающимся деятелям отечественной истории и культуры. Выпуск подобных изданий, особенно на региональном уровне, продолжается и ныне, хотя в научно-методическом плане они себя уже в значительной мере исчерпали, став своеобразным подготовительным этапом к работе над крупными классическими биографическими словарями и биографическими сегментами энциклопедических изданий.

Вехами на пути к созданию фундаментальных многотомных справочных биографических трудов стал выход в свет богатой вновь вводимыми в научный оборот биографическими материалами однотомной «Малой энциклопедии этногосударствоведения» [12], 4-го и пока что единственного тома «Энциклопедии украинской диаспоры» [13], «Справочника по истории Украины», который сначала вышел в свет в двух частях, а вскоре был переиздан единой книгой [14]; продолжающейся серии биографических справочников «Украинская журналистика в именах», созданной многолетними усилиями ученых Львовской национальной научной библиотеки имени В. Стефаника [15]. Принципиальное значение для активизации научного биографического поиска имело и появление фундаментальных путеводителей нового поколения по личным фондам государственных архивов и библиотек [16], а также источниковедческих исследований [17]. Значительные усилия направляются в современной Украине также на

развитие национальной биобиблиографии, призванной обеспечить навигацию в огромном потоке биографических публикаций. В частности, в дополнение к издающейся уже десятилетиями серии биобиблиографических изданий «Выдающиеся учёные Украины», посвященной членам Национальной академии наук Украины, появились серии биобиблиографий учёных государственных отраслевых академий – педагогических наук, правовых наук, аграрных наук, искусств, университетов. Стало возможным и получило широкое распространение издание биобиблиографий деятелей науки, образования и культуры, не имеющих высоких научных званий, как, например, известный полтавский литератор и краевед, исследователь-биографист П. П. Ротач [18]. Печатную биобиблиографию существенно дополняет электронная, которой принадлежит видное место на веб-сайтах многих научных учреждений и учебных заведений. Крупнейший электронный биобиблиографический ресурс – «Научные биографии ученых, деятелей науки и техники Украины», объединенный с полнотекстовой библиотекой их трудов, размещен и постоянно пополняется на веб-портале Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (адрес доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/people/persons.html>).

Новым явлением, свидетельствующим о стремлении исследователей и издателей вернуть из небытия имена тысяч и тысяч соотечественников, стало переиздание старинных казацких «реестров» и полковых списков, подготовка справочных изданий, содержащих своего рода «массовый» биографический материал. Начало этому процессу было положено в 1995 г. выпуском издательством «Наукова думка» («Научная мысль») на основе проекта, осуществленного институтами украинской археографии имени М. С. Грушевского и истории Украины НАН Украины, совместно с Российским государственным архивом древних актов, академического издания «Реестра Войска Запорожского 1649 года» [19], содержащего около 40 тысяч имен. В последующие годы стали выходить из печати археографические издания казацких полковых списков середины XVII – начала XVIII вв. [20], подготовленные исследователями именные списки шляхты и украинского дворянства [21]. Большую серию историко-генеалогических и биографических работ (более 20 книжных изданий и десятки статей) по отдельным казацким полкам подготовил известный исследователь В. В. Кривошея [22]. Подобные издания во многом стали своеобразным ретроспективным

дополнением к мемориалу, создаваемому ныне рядовым участникам грозных событий XX века – многотомным книжным документальным сериям «Книга памяти» и «Реабилитированные историей».

Количественный и качественный прорыв в деле систематического раскрытия персоналий крупных деятелей отечественной истории и культуры закрепило развертывание подготовки серии украинских отраслевых и универсальных энциклопедий нового поколения. Первой из них усилиями Института государства и права имени В. М. Корецкого НАН Украины в 1998–2004 гг. была создана и опубликована издательством «Украинская энциклопедия» имени М. П. Бажана шеститомная «Юридическая энциклопедия», удостоенная Государственной премии Украины в области науки и техники [23]. Важнейшее значение для развития справочного биографического дела в настоящее время имеет подготовка и выпуск фундаментальных многотомных трудов: «Энциклопедии истории Украины» в 10 томах [24] и «Энциклопедии современной Украины», которую предполагается завершить в 25 томах [25]. Последняя вышла на совершенно новый масштаб – тысячи имен в каждом томе – репрезентации человеческого потенциала Украины в XX – начале XXI века. Эти фундаментальные энциклопедические проекты к настоящему времени реализованы примерно наполовину. В соответствии со своим замыслом и назначением, именно они призваны наиболее широко и всесторонне воссоздать прошлое Украины и современный этап её развития, в том числе и в биографиях известных соотечественников. Подготовка биографических материалов к названным энциклопедиям стала серьезной научно-методической школой, обогатившей опыт биографического справочного дела. Эти наработки дали возможность в настоящее время развернуть издание ряда богатых персоналиями отраслевой энциклопедий.

В новой общественной атмосфере вызрела идея коренной перестройки работы над начатой ещё в советское время «Литературной энциклопедией», в частности в плане введения в неё многочисленных ранее замалчиваемых имен. Стала возможной подготовка биобиблиографических словарей и энциклопедий, посвященных отдельным персоналиям. Увидел свет энциклопедический словарь, «Николай Костомаров», над которым многие годы трудился историк Ю. А. Пинчук [26]. Известным исследователем-краеведом П. П. Ротачем подготовлен и издан первый том оригинальной авторской энциклопедии «Полтавская Шевченкиана» [27]. Нацио-

нальной академией наук развернута работа над фундаментальной «Шевченковской энциклопедией», замысел которой возник еще в 60-х годах XX в., но был лишь частично реализован в 70-е гг. в виде двухтомного «Шевченковского словаря». Начата подготовка энциклопедии, посвященной жизни и деятельности Ивана Франко.

На протяжении последних лет украинская биографика стала еще более разнообразной по своей тематической направленности, концептуальным основам, жанрам, форматам представления материалов. Достоянием широкой общественности (иногда после очень долгого пребывания в рукописном виде) стал целый ряд историко-биографических трудов крупных ученых – наших современников. Так, увидела свет книга выдающегося украинского учёного-философа и культуролога академика НАН Украины М. В. Поповича о Григории Сковороде, дающая новое осмысление творчества великого мыслителя, стоявшего у истоков формирования украинской и русской философской мысли [28]. Опубликован сборник биографических исследований недавно ушедшего в вечность крупного украинского историка и общественного деятеля Ярослава Дашкевича «Постати» («Фигуры») [29].

Значительное развитие получила отраслевая биографика и биобиблиография, в частности – военно-историческая, педагогическая [30], сельскохозяйственная. Опубликован ряд крупных сборников документов и материалов, посвященных выдающимся деятелям отечественной истории и культуры и их окружению [31], связям с Украиной зарубежных деятелей [32]. Появляются пока еще отдельные труды и справочные издания, посвященные крупным деятелям мировой науки и культуры [33].

Необходимо отметить также продолжающиеся, хотя и несколько хаотично, биографические и генеалогические исследования украинской диаспоры на всех континентах. Изучается вклад украинцев и многочисленных выходцев с Украины в общественно-политическую, экономическую и культурную жизнь других стран и народов. По этой проблематике опубликован ряд интересных научных и научно-популярных изданий [34], реализуются историко-мемориальные проекты, как музейно-экспозиционные, так и виртуальные – в сети Интернет [35].

Возрос интерес к исследованиям на пересечении биографики и философских дисциплин. Если в 90-х гг. эта проблематика была представлена практически лишь одной монографией киевского

исследователя А. Л. Валевского [36], то в последнее десятилетие ее разработка развернулась во многих региональных научных центрах. В Одесском национальном университете им. И. И. Мечникова проводятся научные форумы по философским аспектам биографии; И. В. Голубович на основе монографии «Биография: силуэт на фоне Humanities (методология анализа в социогуманитарном знании)» [37] защищена докторская диссертация «Биография как социокультурный феномен: философско-методологический анализ», ею читается специальный курс «Основы теоретической биографистики». В Национальном университете «Киево-Могилянская академия» В. И. Менжулиным опубликовано фундаментальное исследование «Биографический подход в историко-философском познании» [38].

Одновременно с возрождением из небытия биографических исследований как важного направления отечественной гуманитаристики, с 90-х годов XX века в Украине развернулась и разработка общеисторических основ [39], теоретических и методических принципов биографистики как специальной исторической дисциплины [40], в частности, в плане изучения исторического опыта [41], обоснования методики и практики, задач и перспектив подготовки справочно-биографических изданий [42]. Этот процесс в определенной мере связан с организацией в составе Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского специализированного научного подразделения – Института биографических исследований, основателем которого стал д.и.н. В. С. Чишко (1951–2003). Важнейшие результаты разработок института публикуются в сборнике научных трудов «Украинская биографистика» (на начало 2011 года вышло в свет 7 выпусков), полнотекстовая электронная версия которого представлена на веб-портале Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (НБУВ) в разделе «Научная периодика Украины») [43]. Институтом биографических исследований НБУВ основана также серия библиографических указателей научных исследований и публикаций: «Источники украинской биографистики». Весьма показательным является то, что если первый выпуск серии охватывал литературу с середины XIX по конец XX века [44], то второй пришлось посвятить лишь книгам, увидевшим свет с 2001 по 2003 год [45] – настолько значительным является рост числа историко-биографических изданий.

Наиболее значимыми достижениями Института биографических исследований НБУВ в области теоретической биографистики ста-

ли: разработка концептуальных и научно-методических основ подготовки фундаментального национального биографического свода в его книжной и электронной версиях [46]; утверждение в украинском обществе убежденности в необходимости ретроспективного отображения в национальной биографике, в частности, в справочных биографических изданиях, всей широты и драматизма политической жизни страны на различных этапах её истории, в именах представителей противоборствующих общественно-политических лагерей [47], всего полиэтнического и поликультурного разнообразия Украины, богатства её исторических и культурных связей с другими народами [48]; обоснование необходимости переноса на современном этапе центра биографической справочно-информационной работы в плоскость формирования рассредоточенных электронных ресурсов биографической информации: словарей, архивов, полнотекстовых библиотек, создания на этой основе общенационального виртуального информационного и исследовательского пространства [49]. Исследованы новые возможности, которые создает использование крупных массивов электронной историко-биографической информации для изучения истории и культуры, взаимосвязей Украины с другими странами и народами [50].

Электронные ресурсы историко-мемориальной биографической информации, преимущественно популярного уровня, начали формироваться в Украине еще на рубеже нынешнего века. Среди первых подобных проектов большую известность в Украине получили такие насыщенные биографическими справками познавательные ресурсы, как «Мысленное древо» [51] и украинский сегмент «Википедии» – всемирной «открытой» или «свободной» электронной энциклопедии [52]. Ныне число электронных биографических ресурсов популярного, познавательного уровня в украинском сегменте сети Интернет уже весьма велико. В большинстве они невелики по объему, носят тематический и региональный характер. Более высокие академические принципы закладываются сейчас в проект электронной «Шевченковской энциклопедии», над которым работают Институт литературы им. Т. Г. Шевченко и Украинский языково-информационный фонд НАН Украины.

Институтом биографических исследований НБУВ в рамках подготовительных работ к созданию многотомного «Украинского биографического словаря» [53] и формирования электронного «Украинского национального биографического архива» (УНБА)

собран значительный массив справочной и полнотекстовой историко-биографической информации (на данном этапе охвачено до 50 тысяч имен), который поэтапно будет раскрыт на веб-портале Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Особенности созданной институтом рабочей модели УНБА состоят прежде всего в том, что она объединяет в себе функции научно-справочного биобиблиографического ресурса академического уровня, электронной базы отечественной иконографии, виртуальной библиотеки научных трудов и других, в частности, документальных изданий по биографической проблематике. Вместе с тем, функции УНБА как интегрирующего национального ресурса биографической информации предполагается реализовать путем превращения его в действенный технический инструмент оперативной информации о научных исследованиях, научной жизни, «вертикальной» и «горизонтальной» координации научных биографических исследований, творческой кооперации научных учреждений, специалистов и самостоятельных исследователей, которые работают в разных регионах Украины и за рубежом.

Благодаря этому в Украине может быть создано единое информационное и исследовательское пространство в области биографики. Решающую роль в решении этой задачи должно сыграть объединение усилий академических учреждений, учёных ведущих университетов, специалистов архивов, музеев и библиотек на основе формирования всеукраинской «виртуальной биографической лаборатории».

Все необходимые условия для этого вызрели. Во Львове, Одессе, Харькове, Симферополе, Ужгороде, Тернополе, Чернигове, Житомире, Полтаве, Нежине, Остроге и других больших и малых городах Украины сформировались коллективы исследователей-биографистов, объединенные проблемной и методической направленностью работы. Институтом биографических исследований НБУВ ежегодно в июне организуются Биографические чтения, в октябре – биографические секции международных конференций по информационно-библиотечному делу, которые способствуют консолидации исследовательского сообщества. В последние годы содержательные научные форумы с участием исследователей-биографистов проходят в высших учебных заведениях Киева, Одессы, Харькова, Житомира.

В то же время, успех дальнейшего развития украинской биографистики во многом зависит от того, насколько глубоко исследо-

вателям удастся раскрыть в жизнеописаниях выдающихся деятелей и в создании словарного «коллективного портрета» нации все этническое и культурное многообразие Украины.

Особенность Украины состоит в том, что она является общим домом для представителей многих народов и этнических групп. Исторически различные её регионы входили в состав нескольких государств. Все это на протяжении веков сформировало культурное и языковое разнообразие Украины, ее открытость плодотворным межкультурным и международным взаимосвязям. Без полномасштабного отображения этих явлений в биографических исследованиях – как персонологического плана, так и путём создания справочных биографических трудов, история нашего Отечества не была бы полной и правдивой. Это обуславливает не только острую необходимость целевых исследований, широкого привлечения к историко-биографическим изысканиям многочисленных национально-культурных обществ в самой Украине, но и осуществления международных научных проектов с ведущими исследовательскими учреждениями зарубежных стран.

Определенный опыт в этом плане академическими учреждениями и университетами Украины уже накоплен. Еще в 1996 г. совместными усилиями ученых Института истории Украины НАН Украины, Института биографических исследований НБУВ, ряда высших учебных заведений и исследовательских центров была предпринята попытка создания биографического словаря «Греки в Украине», которая, к сожалению, в то время ограничилась лишь подготовкой его словника (перечня имён) [54]. Однако ряд крупных книг, содержащих биографические очерки о наиболее видных деятелях греческой общины в Украине, позднее увидели свет [55]. При содействии Итальянского института культуры в Киеве Н. Н. Варварцевым издан биографический словарь, раскрывающий роль итальянцев в формировании культурного пространства Украины [56]. Историко-биографическая составляющая нашла отражение в ряде международных проектов, осуществленных вместе с польскими коллегами Институтом украиноведения им. И. П. Крипьякевича НАН Украины (Львов) и Львовской национальной научной библиотекой им. Василя Стефаника. В 2006–2008 гг. Институтом биографических исследований НБУВ вместе с коллективом ученых Российской государственной библиотеки (Москва) реализован проект «Украинско-российские культурные

связи: биографический аспект», получивший поддержку в рамках конкурса совместных научных проектов Национальной академии наук Украины и Российского гуманитарного научного фонда [57]. Подобных примеров можно привести много и их результаты весьма плодотворны как для украинской историко-биографической науки, так и для развития международного научного и культурного сотрудничества.

Весьма перспективным может стать и сотрудничество исследователей-биографистов Украины и Молдовы. Это касается не только осуществления проектов, связанных с именами выдающихся деятелей, прочно вошедших в историю и культуру сразу нескольких народов – митрополитов Петра Могилы (Мовилы) и Гавриила (Банулеску-Бодони), молдавского володаря Димитрия Кантемира, его сына Антиоха, дочери Марии, других потомков этого славного рода, в частности видных историков Украины и России Николая Николаевича Бантыша-Каменского (1737–1814) и его сына Дмитрия Николаевича (1788–1850). С украинской землей еще с XVI–XVIII вв. прочно породнились многочисленные выходцы из Молдовы, влившиеся в ряды украинского казачества, его элиты, а впоследствии, с интеграцией Украины в состав Российской империи – и дворянского сословия. Уместным будет упомянуть, что изданный Институтом биографических исследований НБУВ в 2006 г. первый выпуск «Материалов к Украинскому биографическому словарю» (Литера «А») открывается именами сразу шести (!) представителей весьма известного в Украине и России молдавского рода Абаза: Аггея Васильевича (1762–1852) – действительного статского советника, землевладельца и предпринимателя, организатора промышленного производства сахара в Украине; Аркадия Максимовича (1845/48–1915) – пианиста, композитора и музыкального педагога; Виктора Ивановича (1864–1931) – видного военного деятеля, генерала Армии Украинской Народной Республики; Константина Константиновича (1841–1905) – писателя и военного педагога; Николая Саввича (1837–1901) – государственного деятеля, сенатора и члена Государственного совета Российской Империи; Александра Аггеевича (1821–1895) – общественно-политического и культурного деятеля, действительного статского советника, почетного члена Санкт-Петербургской Академии наук [58]. В этом же выпуске «Материалов к Украинскому биографическому словарю» – четыре представителя молдавского рода Апостолов: видный воен-

ный и государственный деятель, гетман Левобережной Украины с 1727 г. Данила Павлович (1654–1734); его сыновья Павел и Петр; потомок – декабрист Егор (Григорий) Иванович Апостол-Кегич [58, с. 171–174]. И это – лишь отдельные, наиболее известные в украинской истории имена. В целом же число украинских деятелей молдавского происхождения весьма велико. Проблема заключается в том, что по прошествии веков украинским специалистам на основе доступных им материалов далеко не всегда удастся проследить их этнические корни – здесь требуется сотрудничество с молдавскими учеными. Значительный интерес в историко-биографическом плане представляет и исследование украинско-молдавского этнического пограничья, украинского населения в Молдове, с исторически присущими ему элементами двойной этнокультурной самоидентификации, тесным переплетением судеб представителей соседних народов.

Решение подобных задач сейчас, в связи с развертыванием фундаментального электронного «Украинского национального биографического архива», приобретает особое значение. Стремясь к налаживанию плодотворного сотрудничества с учеными-гуманитариями Молдовы, занятыми подготовкой энциклопедических и биографических трудов, Институт биографических исследований НБУВ готов открыть в будущем в электронном УНБА специальную тематическую рубрику. К этой работе могут быть привлечены и специалисты ряда ведущих университетов Украины.

Литература:

1. *Владельцы гетманской булавы: историч. портреты* / авт. предисловия В. А. Смолий. – Киев: Варта, 1995. – 557 с. – Укр. яз.; *Полководцы Войска Запорожского: историч. портреты* / отв. ред. В. Смолий. – Киев: КМ Akademia, 1998. – 397 с. – Укр. яз.; *История Украины в персоналиях. Древнерусское государство* / Н. Ф. Котляр. – Киев: Украина, 1996. – 240 с. – Укр. яз.; *История Украины в персоналиях. Литовско-польская эпоха* / О. Дзюба [и др.]. – Киев: Украина, 1997. – 172 с. – Укр. яз.; *История Украины в персоналиях. Козаччина* / В. М. Горобец [и др.]. – Киев: Украина, 2000. – 301 с.: ил. – Укр. яз.
2. *Деятели науки и культуры Украины: очерки жизни и деятельности, 1841–2008*: учебн. пособие. для студ. высш. учебн. завед. / Под ред. д-ра ист. наук, проф. А. П. Коцура. – Киев – Черновцы: Книги-XXI, 2010. – 686 с.: ил. – Укр. яз.

3. *Литература и культура Полесья*. Вып. 1–15. – Нежин, 1990–2001. – Укр. яз.; Калибаба Д. А. *Известные деятели культуры, науки, политики Черниговщины*. – Чернигов: Редакционно издательский отдел комитета информации, 1998. – 256 с. – Укр. яз.
4. Андрухив И.О. *Украинские юристы в национальном возрождении Галиции: 1848–1939 гг.* – Ивано-Франковск: [б. и.], 1996. – 79 с. – Укр. яз.; Бендас С.М. *Священники – мученики, исповедники верности*. – Ужгород: Закарпатье, 1999. – 412 с. – Укр. яз.
5. *Члены-основатели Национальной академии наук Украины: сб. очерков / состав. С. В. Кульчицкий; отв. ред. В. А. Смолий*. – Киев: [б. и.], 1998. – 375 с. – Укр. яз.; *Ученые Института истории Украины: биобиблиографический справочник / Ред. В. А. Смолий*. – Киев: [б. и.], 1998. – 425 с. (Украинские историки; Вып. 1). – Укр. яз.; *Украинские историки XX века: биобиблиографический справочник; Главн. ред. В. А. Смолий*. – Вып. 2, ч. 1–3. Киев, [б. и.], 2003–2006. (Серия «Украинские историки»). – Укр. яз.; *Национальная академия наук Украины: Персональный состав. 1918–2003*. – К.: Феникс, 2003. – 300 с. – Укр. яз.; *Материалы к биографиям этнологов и народоведов Украины*. / Авторы-составители С. Н. Ляшко, С. П. Залозная. – Киев–Запорожье: Дике Поле, 2001. – 174 с. – Укр. яз.; *Деятели науки и культуры Украины: очерки жизни и деятельности*. / КНУ им. Тараса Шевченка. – Киев: Книги–XXI, 2007. – 464 с. – Укр. яз.
6. Побирченко Н. С. *Краткий биографический словарь членов Киевской старой громады (вторая половина XIX – начало XX в.)*. – Киев: Образовательная компания «Интеллект», 1999. – 72 с. – Укр. яз.
7. *Преподаватели Нежинской высшей школы. Биобиблиогр. указатель. В 3-х ч.* – Нежин, 1998–2000. – Укр. яз.; *Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка: Незабываемые фигуры*. – Киев, 2005. – 464 с. – Укр. яз.; *Профессора Одесского (Новороссийского) университета: Биографический словарь*. – Одесса: Астропринт, 2000. Т. 1–4. – Укр. яз.; *Биографический словарь заведующих кафедр и профессоров Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца (1841–2006) / В. Ф. Москаленко, И. М. Полякова*. – Изд. 3-е, испр. и доп. – К.: Книга плюс, 2006. – 303 с. – Укр. яз.; *Профессора Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина: Биобиблиографический справочник*. – Харьков, ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 372 с. – Укр. яз.

8. Войтович Л. В. *Княжеские династии Восточной Европы (конец IX – начало XVI в.): Состав, общественная и политическая роль: Историко-генеалогическое исследование.* – Львов, 2000. – 649 с. – Укр. яз.; Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. *Деятели Украинской Центральной Рады: Биографический справочник.* – Киев: [б. и.], 1998. – 255 с. – Укр. яз.; Правительства Украины в XX в: *Научно-документальное издание.* – Киев: Наукова думка, 2001. – 608 с. – Укр. яз.; Романюк М. Н. *Пахари журналистской нивы: Украинские редакторы, издатели, публицисты: В 2 кн.* – Львов: [б. и.], 2002–2004; Ганиткевич Я. *Украинские врач-ученые первой половины XX века и их научные школы: Биографические очерки и библиография.* – Львов, 2002. – 544 с. – Укр. яз.

9. Смолий В. А., Степанков В. С. *Богдан Хмельницкий: соц.-полит. портрет /* – 2. изд., доп., перераб. – Киев: Лыбедь, 1995. – 624 с. – Укр. яз.; Даниленко В. М., Добржанский О. В. *Академик Степан Смаль-Стоцкий: жизнь и деятельность 1859–1938 гг.* – Киев – Черновцы: [б. и.], 1996. – 207. – Укр. яз.; Гуржий А. И. *Гетман Иван Скоропадский.* – Киев: [б. и.], 1998. – 207 с. – Укр. яз.; Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. *Академик УАН Орест Иванович Левицкий (1848–1922 гг.): Жизнеописание, библиография его трудов и работ о нем.* – Киев: [б. и.], 1998. – 151 с. – Укр. яз.; Матяш И. Б. *Екатерина Грушевская: жизнеописание, библиография, архивы* – Киев: [б. и.], 1997. – 223 с. – Укр. яз.; Мельник Я. И. *Из последнего десятилетия Ивана Франка.* – Львов: [б. и.], 1999. – 207 с. – Укр. яз.; Терещенко Ю. И., Осташко Т. С. *Украинский патриот из династии Габсбургов.* – Киев: Темпора, 1999. – 166 с. – Укр. яз.; Павлычко С. *Национализм, сексуальность, ориентализм. Сложный мир Агатангела Кримского.* – Киев: Изд-во Соломии Павлычко «Основы», 2000. – 328 с. – Укр. яз.; Апанович Е. М. *Федор Павлович Шевченко: Историк, архивист, историограф, источниковед, археограф, организатор науки, Человек: Воспоминания и историографический анализ.* – Киев: [б. и.], 2000. – 180 с. – Укр. яз.; Даниленко В. М., Кравченко А. А. *Владимир Дурдукивский – педагог, критик, общественный деятель (1874–1938).* – Киев: Ника-Центр, 2000. – 72 с. – Укр. яз.; Матвеева Л. В. *Юлиан Кулаковский: жизнеописание.* – Киев: Стилос, 2002. – 482 с., 12 л. ил. – Укр. яз.

10. Матвеева Л. В. *Владислав Бузескул – историк своего времени.* – Киев: ИД «Стилос», 2008. – 713 с.; *Украинский историк Сергей Заремба: Документы и материалы к биографии / Составл., жизнеописание, библиогр. Т. И. Кившарь.* – Киев: «Жнец», 2007. – 204 с.

11. *Выдающиеся деятели Украины минувших веков: Мемориальный альманах.* – Киев: Евроимидж, 2001. – 624 с. – Укр. яз.; *Золотая книга украинской элиты.* Информационно-имиджевый альманах. В 6-ти т. Т. 1–2 [Историческая часть]. – Киев: Евроимидж, 2001. – Укр. яз.; *Рожденные Украиной.* Мемориальный альманах. В 2-х т. / Золотые имена Украины/. – Киев, Евроимидж, 2002. – Укр. яз.

12. *Малая энциклопедия этногосударствоведения* / ред. Ю. И. Рымаренко [и др.]. – Киев: Генеза: Довира, 1996. – 942 с. – Укр. яз.

13. *Энциклопедия Украинской Диаспоры.* Т. 4 (Австралия–Азия–Африка). – Киев–Нью-Йорк–Чикаго–Мельбурн, 1995. – 250 с., ил. – Укр. яз.

14. *Справочник по истории Украины.* (А–Я). Пособие для средних общеобразовательных учебных заведений. / Под общ. ред. И. Пидковы, Р.Шуста /. – 2-е изд., доопр. и дополн. – Киев: Генеза, 2002. – 1136 с. – Укр. яз.

15. *Украинская журналистика в именах: материалы к энциклопедическому словарю* / под ред. М. Н. Романюка. – Львов, 1996–2009. – Вып. 1–16. – Укр. яз.

16. *Путеводитель по фондам отдела рукописей Института литературы* / общ. ред. Г. М. Бурлака. – Киев: Издательский центр «Спадщина», 1999. – 864 с. – Укр. яз.; *Выдающиеся ученые Национальной академии наук Украины: Личные арх. и рукоп. фонды академиков и членов-корреспондентов в Национальной б-ке Украины им. В. И. Вернадского (1918–1998).* Путеводитель / НБУВ. Отв. ред. – акад. НАН Украины А. С. Онищенко/. – Киев: [б. и.], 1998. – 307 с. – Укр. яз.; *Личные архивные фонды Института рукописи: Путеводитель* / НБУВ. Отв. ред. А. С. Онищенко. – Киев: [б. и.], 2002. – 766 с. – Укр. яз.; *Центральный государственный архив-музей литературы и искусства Украины.* Путеводитель. – Киев, 2003–2005. – Вып. 1–2. – Укр. яз.; *Архивные фонды организаций Национальной академии наук Украины: путеводитель* – Киев, 2008. – 448 с. – Укр. яз.; Бодак О. П. *Архив Михаила Брайчевского в фондах Института рукописей Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: каталог.* – Киев: НБУВ, 2007. – 410 с. – Укр. яз.

17. Сергеева И. А. *Архивное наследие Семена Анского в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.* – Киев: Дух и литера, 2006. – 544 с. – Укр. яз.; Зубкова Н. М. *Архив и библиотека известного деятеля украинского просвещения Б. Д. Гринченко: из фондов НБУВ.* – Киев, 2008. – 177 с. – Укр. яз.

18. Ротач Петр Петрович: биобиблиогр. указат. – Киев: [б. и.], 2007. – 243 с. – Укр. яз.
19. Реестр Войска Запорожского 1649 года. – Киев: Наукова Думка, 1995. – 592 с. – Укр. яз.
20. Источники из истории Полтавского полка (середина XVII–XVIII вв.). – Т. 1. Компуты и ревизии Полтавского полка. – Полтава: АСМИ, 2007. – 400 с. – Укр. яз.
21. Легитимированная правобережная шляхта (конец XVIII – середина XIX вв.): Справочник. – Белая Церковь: Издатель Александр Пшонковский, 2006. – Т. 1–5. – Укр. яз.
22. Важнейшие публикации В. В. Кривошеи: *Национальная элита Гетманичины*. В 2-х ч. – Киев, 1998. – Укр. яз.; *Персональный состав старшины Правобережных полков (1648–1678 гг.)* – Киев, 2000. – 95с. – Укр. яз.; *Генеалогия украинского казачества Белоцерковский полк*. – Киев: Стилос, 2002. – 183 с. – Укр. яз.; *Генеалогия украинского казачества. Очерки истории казацких полков*. – Киев: Стилос, 2002. – 395 с. – Укр. яз.; *Генеалогия украинского казачтва. Переяславский полк*. – Киев: Стилос, 2004. – 419 с. – Укр. яз.; *Киевщина казацкая: люди и судьбы*. – Киев: Стилос, 2004. – 182 с. – Укр. яз.; *Украинская казацкая старшина. Ч. 1. Урядники гетманской администрации*. Изд. 2-е, доп. и уточн. – Киев, 2005. – 259 с. – Укр. яз.; *Украинская казацкая старшина. Ч. 2. Синодики как источник казацко-старшинской генеалогии*. – Киев, 1998. – Укр. яз.; *Украинская козацкая старшина. Ч. 3. Кн. 1. Значковое войсковое товарищество. Бунчуковое товарищество*. – Киев, 2008. – 154 с. – Укр. яз.; *Украинская казацкая старшина. Ч. 3. Кн. 2. Войсковое товарищество*. – Киев, 2008. – 126 с. – Укр. яз.; *Украинская казацкая старшина. Ч. 3. Кн. 3. Значковое товарищество*. – Киев, 2008. – 170 с. – Укр. яз.; *Казацкая элита Гетманичины*. – Киев, 2008. – 452 с. – Укр. яз.; *Неправительственная старшина Гетманичины*. – К.: Стилос, 2009. – 432 с. – Укр. яз.
23. *Юридическая энциклопедия*. / Гл. ред. – акад. НАН Украины Ю. С. Шемшученко / В 6-ти т. – Киев: Украинская энциклопедия им. М. П. Бажана, 1998–2004. – Укр. яз.
24. *Энциклопедия истории Украины*. / Гл. ред. акад. НАН Украины В. А. Смолий. Киев: Наукова думка, 2003–2009. Т. 1–6. – Укр. яз.
25. *Энциклопедия современной Украины*. / НАН Украины; Научное об-во им. Т. Шевченко; Координационное бюро Энциклопедии

современной Украины; Институт энциклопедических исследований НАН Украины. – Киев, 2001–2009. – Т. 1–9. – Укр. яз.

26. *Николай Костомаров: Вехи жизни и творчества:* Энциклопедический словарь / общ. ред. В. А. Смолия. – Киев: Высшая школа, 2005. – 544 с.: ил. – Укр. яз.

27. *Полтавская Шевченкиана: попытка обласной (краевой) Шевченковской энциклопедии:* в 2 кн. / П. П. Ротач. – Полтава: Дивосвіт, 2005. Кн. 1. – 432 с.: ил.

28. Попович М. *Григорий Сковорода: философия свободы.* – Киев: Майстерня Билецких, 2007. – 256 с. – Укр. яз.

29. Дашкевич Я. *Фигуры: Очерки о деятелях истории, политики, культуры.* – изд. 2-е, доработ. и дополн. – Львов, 2007. – 808 с. – Укр. яз.

30. Сухомлинский В. А. *Биобиблиография: 2001–2008 гг.: библиографический указатель.* – Киев, 2008. – 196 с. – (Выдающиеся педагоги мира; вып. 3). – Укр. яз.

31. *Михаил Драгоманов: Документы и материалы.* – Львов, 2001. – 734 с. – Укр. яз.; *Леся Петлюра. Народ мой, возлюбленный.*/подгот. к изд., предисл., сост., жизнеописание и коммент. Т. Кившарь–Киев: НБУВ, 2009. – 668 с., 48 с. вкл. – Укр. яз.

32. *М. В.Келдыш и украинская наука: К 100-летию со дня рождения ученого.* – Киев: Академперіодика, 2011. – 272 с. – Укр. и рус. яз.

33. *Лауреаты Нобелевской премии: 1901–2001:* Энциклопедический справочник. Издание юбилейное. Киев: Украинский издательский центр, 2001. – 768 с.

34. Очень интересным является популярное издание, подготовленное журналистом Виталием Аблицовым с широким использованием зарубежных информационных баз: Аблицов В. *Галактика «Украина».* – Киев, 2007. – 436 с. с ил. – Укр. яз., содержащее сведения о пятистах известных этнических украинцах и выходцах из Украины в мире. В настоящее время автор работает над расширенным изданием, которое должно охватить до двух тысяч имен.

35. Одним из наиболее значимых, хотя и недостаточно обеспеченных в научно-методическом плане, за последние годы стал поддержанный Президентом Украины и Верховной Радой Украины культурно-просветительский выставочный проект *Українці в світі* (Украинцы в мире), экспонировавшийся в 2008–2010 гг. в Центре

делового и культурного сотрудничества Украинский дом в Киеве (около трех тысяч портретных изображений соотечественников). Его виртуальная версия и ныне представлена в сети Интернет: Режим доступа: <http://www.ukrainians-world.org.ua/>.

36. Валевский А.Л. *Основания биографики*. – Киев: Наукова думка, 1993. – 110 с.

37. Голубович И. В. *Биография: силуэт на фоне Humanities (методология анализа в социогуманитарном знании)*. – Одесса: ЧП «Фридман», 2008. – 372 с.

38. Менжулин В. И. *Биографический подход в историко-философском познании*. – Киев: НаУКМА, Аграр- Медиа групп, 2010. – 455с. – Укр. яз.

39. Матяш І. Б. *Личность в украинской архивистике: Биографические очерки*. – Киев; [б. и.], 2001. – 288 с. – Укр. яз.; *Биографистика в контексте современных исторических и историографических исследований*. Харьковский историографический сборник. – Харьков, 2003. – Вып. 6. – Укр. яз.

40. Чишко В.С. *Биографическая традиция и научная биография в истории и современности Украины*. – Киев: БМТ, 1996. – 240 с. – Укр. яз.

41. *Постоянная комиссия УАН-ВУАН для составления Биографического словаря деятелей Украины: 1918–1933: Документы. Материалы. Исследования*. / автор-составитель С. Н. Ляшко. – Киев: НБУВ, 2003. – 688 с. – Укр. яз.

42. Ляшко С. Н. *Биографическое справочное дело на Украине (60-е гг. XIX – 40-е гг. XX ст.): очерки истории* / Ин-т биогр. исслед., Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – Запорожье: Дике поле, 2006. – 88 с.: ил. – Укр. яз.; Ляшко С.Н. *Украинские биографические справочные издания XIX–XX веков: исторические и теоретико-методические основы*. – Запорожье: Дике Поле, 2010. – 288 с. – Укр. яз.

43. *Украинская биографистика=Biographistica Ukrainica*: Сборник научных трудов [Текст] / Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского. Киев: НБУВ, 1996 – 2010. – Вып. 1–7; [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ub/index.html. – Укр. яз.

44. *Книжные источники украинской биографистики в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского* / Авт.-состав. Н. И. Мельник-Любовец, О. Н. Яценко, Т. В. Куриленко. – Киев: НБУВ, 2004. – 365 с. – (Источники украинской биографистики; вып. 1). – Укр. яз.

45. Книжные источники украинской биографистики в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: материалы к библиографии (2001–2003 гг.) / Авт.-состав. Н. И. Мельник-Любовец, О. Н. Яценко. – Киев: НБУВ, 2006. – 204 с. – (Источники украинской биографистики; вып. 2). – Укр. яз.

46. Редакционная инструкция Украинского биографического словаря // Украинская биографистика. Сб. научн. трудов. – Вып. 1. – Киев, 1996. – С. 50–58. – Укр. яз.

47. Чишко В. С. Современные проблемы подготовки Украинского биографического словаря. // Украинская биографистика. Сб. научн. трудов. – Вып. 1. – Киев, 1996. – С. 10–18. – Укр. яз.

48. Попик В. И. Проблемы отображения в Украинском биографическом словаре исторических и культурных связей Украины с народами Европы и персоналий деятелей неукраинского происхождения // Украинская биографистика. Сб. научн. трудов. – Вып. 1. – Киев, 1996. – С. 18–29. – Укр. яз.; Его же. Этническое происхождение, самоидентификация и этнокультурная принадлежность личности // Научные труды Нац. б-ки Украины им. В.И. Вернадского. – Киев, 2001. – Вып. 7. – С. 270–277. – Укр. яз.; Его же. Украинский Национальный биографический архив – неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира // Украинско-македонский научный сборник. – Вып. 2. – Киев, 2006. – С. 272–281.

49. Попик В. И. Проблемы формирования электронного Украинского биографического архива // Студии по архивному делу и документоведению. – Т. 12. – Киев, 2004. – С. 103–107. – Укр. яз.; Его же. Проблемы развития биографических исследований и формирования отечественных биобиблиографических информационных ресурсов // Украинская биографистика. Сб. научн. трудов. – Вып. 3. – Киев, 2005. – С. 15–27. – Укр. яз.; Его же. Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практич. и теоретич. сб. – Вып. 4. – Киев, 2006. – С. 26–36.

50. Попик В.И. Биографистика и исследование украинско-российских исторических и культурных взаимосвязей // Украинская биографистика. Сб. научн. трудов. – Киев, 2009. – Вып. 5. – С. 7–49. – Укр. яз.

51. Мысленное древо: Украинские информационные ресурсы для обра-

зования и науки [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <http://www.myslenedrevo.com.ua/>. – Укр. яз.

52. *Википедия* [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. – Укр. яз.

53. *Реєстр ім'єн Українського біографічного словаря: букви А–Б / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Отв. ред. В. І. Попик. – Киев, 2008. – 158 с. – (Серия Реєстр Українського біографічного словаря; вып. 1). – Укр. яз.; Матеріали к Українському біографічному словарю: крат. біогр. справки. Вып.1: А / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Отв. ред. В. І. Попик. – Киев: НБУВ, 2006. – 259 с. – Укр. яз.*

54. Было подготовлено рабочее издание: *Біографічний словарь Греки в Україні. Именной указатель.* / Гл. ред. В. С. Чишко. – Киев, 1996. – 78 с. – Укр. яз.

55. *Греки на українських просторах: очерки по етнічеській історії. Документи, матеріали, карти / М. Ф. Дмитрієнко [и др.]; ред. В. Смолий; – Киев: Лыбедь, 2000. – 488 с.: ил. – Укр. яз.; Подвижники и меценаты: Греческие предприниматели и общественные деятели в Украине XVII–XIX вв.: историко-біографічеськіе очерки / гл. ред. В. А. Смолий. – Киев, [б. и.], 2001. – 341 с.: ил. – Укр. и греч. яз.*

56. Варварцев, Н. Н. *Італ'янци в культурному просторствє України (конец XVIII – 20-є гг. XX в.): историко-біографічеськє ісьсьєдованіє (словарь).* – Киев: [б. и.], 2000. – 324 с. – Укр. яз.

57. Научным руководителем совместного проекта с российской стороны выступила заместитель директора Российской государственной библиотеки д. филос. н. Е. В. Никонорова, с украинской стороны – д. и. н., проф. Т. И. Кившарь. По результатам реализации проекта Институтом біографічеськіх ісьсьєдованій в 2009–2010 гг. опубликованы 5-й и 6-й выпуски сборника научных трудов «Українськє біографістїкє».

58. *Матеріали к Українському біографічному словарю. Вып. 1. Краткіє біографічеськіє справки. «А».* – Киев, НБУВ, 2006. – С. 9–12. – Укр. яз.

59. Там же, С. 171 – 174.

Abstract

NEW PERSPECTIVES OF SCIENCE BIOGRAPHY IN UKRAINE

The given articles analyzes Ukrainian biographistic in the years of Ukrainian independence, and the most important directions of its development. The perspectives of cooperation between Ukrainians and Moldovians biographer researchers are also defined.

Résumé

LES NOUVELLES PERSPECTIVES DE LA SCIENCE BIOGRAPHIQUE EN UKRAINE

Dans cet article sont analysées les réalisations biographiques pendant la période de l'indépendance de l'Ukraine et les plus importantes directions de développement dans ce domaine de la science. Sont bien définies les perspectives de coopération entre les chercheurs biographistes de l'Ukraine et de Moldavie.

Резюме

НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ УКРАИНСКОЙ БИОГРАФИКИ

В статье рассматриваются достижения биографической науки за период независимости Украины и наиважнейшие направления развития в данной области. Определяются перспективы сотрудничества между исследователями-биографистами из Украины и Молдовы.

ȘTEFAN BERECHET – UN REPUTAT INTELECTUAL ȘI PATRIOT

Articolul este consacrat profesorului, teologului, juristului și filologului român Ștefan Grigore Berechet. Dezvăluie un itinerar biografic inedit, restabilit pe baza arhivelor, și oferă o scurtă privire asupra activității științifice a distinsului savant.

Faimosul profesor, teolog, jurist și filolog român Ștefan Grigore Berechet s-a născut la 15 ianuarie 1885, în cătunul Curăturile, com. Moșoaia, jud. Argeș, în familia lui Grigore și Rada Berechet, de 42 și respectiv 40 de ani, agricultori, de religie ortodoxă [1, fila 9; 4, fila 168; 6, fila 284-284^{verso}].

A absolvit Facultatea de Teologie a Universității din București (1909) și Facultatea de Drept a Universității din Iași (1922) [1, filele 7-8]. În timpul studenției a cercetat fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Spirituale din Kiev [10]. A fost printre organizatorii Societății *Deșteptarea*, înființată de către studenții basarabeni (Șt. Ciobanu, S. Murafa, D. Ciugureanu, Al. Mateevici) și regăteni în 1908, la Kiev, menită să contribuie la mișcarea de emancipare națională din Basarabia [9, p. 305]. Examenul de licență de la Facultatea de Teologie l-a trecut cu „patru bile albe și una roșie”, iar pe cel de la Facultatea de Drept cu „patru bile albe și una albă-roșie” [1, filele 7-8].

În perioada 1922–1926 a îndeplinit la Consiliul de Război al Corpului 2 și 3 Armată „funcțiunea de substitut de raportor și comisar regal” [1, fila 23].

Începând cu anul 1923 a activat la Chișinău ca profesor de teologie și jurist, fiind domiciliat în str. Petru Movilă (Moghilevscaia) nr. 3.

La 26 martie 1923, a solicitat înscrierea în Baroul de Avocați Lăpușna–Chișinău [1, fila 3], ca avocat stagiar. Solicitării i s-a dat curs și prin Decizia nr. 47 din 28 martie 1923 a Corpului Avocaților din Basarabia, Șt. Berechet a fost înscris ca avocat stagiar și trecut pe „tabelul avocaților în această calitate” [1, fila 5].

La 14 septembrie 1926, Șt. Berechet, domiciliat în str. Alexandru cel Bun, în curtea Seminarului de Teologie din Chișinău, s-a adresat cu o scrisoare la decanul Baroului Lăpușna, în care explica că de la înscrierea

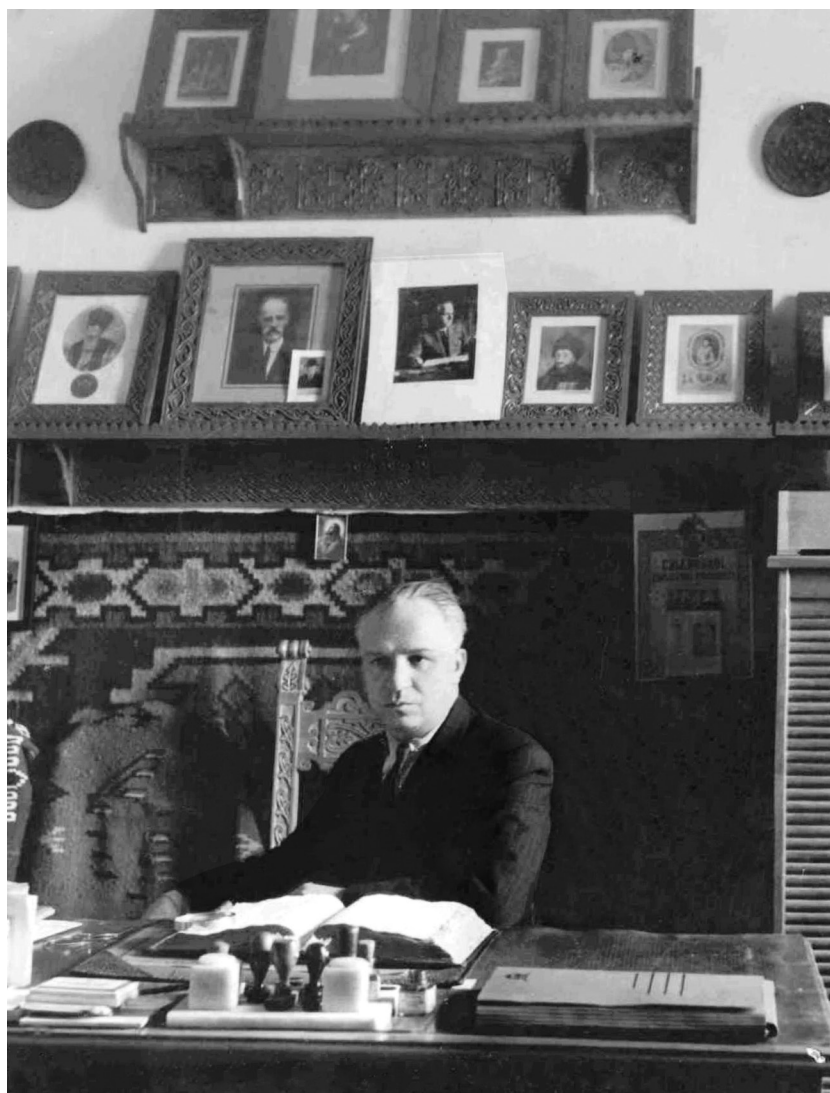
¹ Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România.

lui ca avocat stagiar la acest Barou și până în septembrie 1926 el nu și-a exercitat profesiunea de avocat, deoarece a fost militar activ, fiind incompatibil. Iar acum, după ce a depus, la 13 septembrie 1926, raportul de demisionare din armată (de la Corpul 3 Armată din Chișinău), solicita să-i fie recunoscută compatibilitatea pentru a putea practica avocatura. Sediul profesional urma să-l aibă în str. Alexandru cel Bun colț cu str. Gogol, în curtea Seminarului de Teologie [1, fila 10].

La 1 octombrie 1926, Șt. Berechet a fost demis din armată, cu gradul militar de căpitan [1, fila 11]. Iar cu o zi înainte, la 29 septembrie, în cadrul ședinței Consiliului Baroului Avocaților din Chișinău, i s-a discutat solicitarea de recunoaștere a compatibilității pentru practicarea avocaturii. Atunci s-a constatat că, în 1923, când a depus dosarul pentru înscriere în Baroul Lăpușna, Șt. Berechet nu a arătat că este militar activ și magistrat militar la Consiliul de Război din Chișinău. Astfel, înscrierea lui în Barou a fost declarată ilegală și nu a fost pusă în executare, deoarece nu a depus nici jurământul de avocat. În urma acestei constatări, prin Decizia nr. 29 din 19 septembrie 1926 a Consiliului Baroului Avocaților din Chișinău, înscrierea lui Șt. Berechet din anul 1923 în Barou a fost declarată nulă, dar totodată s-a admis reînscrierea lui ca avocat stagiar și trecerea pe tabelul avocaților numai după eliberarea diplomei de avocat de către Consiliul General al Uniunii Avocaților din România, urmată de depunerea jurământul [1, fila 13-13^{verso}]. Recomandarea lui Șt. Berechet pentru înscrierea în Baroul din Chișinău au făcut-o juriștii Gheorghe Panișca și Emil Cornea. Iar cercetarea, printr-un delegat special al Baroului, a moralității candidatului Șt. Berechet nu s-a făcut, „deoarece dl. Ștefan Berechet este persoană bine cunoscută întregului Consiliu” al Baroului Chișinău [1, fila 15].

Cu toate acestea, după ce la 12 noiembrie 1926 i-a fost trimisă lui Șt. Berechet de la București la Chișinău diploma de avocat cu nr. 1.757/926 [1, fila 16], la 17 noiembrie 1926, avocatul V. Michăescu de la Baroul Chișinău, s-a adresat Consiliului de Apel al Baroului Chișinău, declarând „opoziție împotriva înscrierii în Corp a Dlui Berechet Șt. Gr. din str. Petru Movilă nr. 3, efectuată împotriva dispozițiilor imperative ale legii Corpului, Dsa fiind incompatibil ca profesor de religie la Școala Superioară de Teologie, deschisă de curând” la Chișinău. De asemenea, petiționarul sublinia că „nu s-au îndeplinit nici formele publicității” de înscriere a lui Șt. Berechet în Baroul de la Chișinău [1, fila 17].

Protestul lui V. Michăescu s-a considerat a fi nefondat și, la 20 noiembrie 1926, Șt. Berechet a depus jurământul de avocat în fața preotului

Ștefan Berechet, Facultatea de Drept, Iași, 1936

Mitrofan Ignatiev: „Jur de a fi credincios Regelui, de a observa cu sfințenie Constituțiunea și legile țării și de a îndeplini cu onoare, conștiință și nepărtinire profesiunea de avocat. Așa să-mi ajute Dumnezeu” [1, fila 18].

Între 1926 și 1929, Șt. Berechet în calitate de avocat stagiar „a apărât din când în când procese” în fața Tribunalului Lăpușna [1, fila 24], „a pledat în mod efectiv” în fața Judecătoriei I Urbane Chișinău „în diferite procese” [1, fila 26], iar Consiliul de Război al Corpului 3 Armată informa că „Dl Major în rezervă Berechet Ștefan, fost magistrat militar la acest Consiliu de Război, la data de 1 Octombrie 1926 a fost demisionat din armată, fiind numit profesor universitar, și fiind înscris ca avocat stagiar în Baroul Lăpușna, de la acea dată (19 septembrie 1926 – *n. a.*) a pledat și continuă a pleda (până la 20 noiembrie 1929 – *n. a.*) procese la cele 2 Secții ale acestui Consiliu de Război” [1, fila 27].

La 22 noiembrie 1929, Șt. Berechet, deja profesor universitar la Facultatea de Drept a Universității din Iași, a solicitat Baroului Lăpușna-Chișinău să fie „trecut printre avocații definitiv ai Baroului” [1, fila 23]. Fiind luată în considerație activitatea intensă ca avocat stagiar, la 23 noiembrie 1929, prin Decizia nr. 85 a Consiliului Baroului de Avocați Chișinău, Șt. Berechet a fost trecut pe tabloul avocaților definitiv ai acestui Barou [1, fila 28].

După anul 1930, nu a mai practicat avocatura, deoarece a fost numit membru în Comitetul local de revizuire din Iași, deși continua să figureze în tabloul avocaților definitiv ai Baroului Chișinău. La 18 martie 1938 a solicitat transferul la Baroul Iași, unde era domiciliat în str. Toma Cosma nr. 21 [1, file 1, 29-30].

Teza de doctor în drept a susținut-o la Facultatea de Drept a Universității din Iași, la 23 iunie 1926. A fost profesor de istoria dreptului la aceeași facultate, membru al Asociației „Henri Capitant” România.

A publicat un șir de studii despre drept și istoria Bisericii, inclusiv a celei din Basarabia, printre care:

- *Un nou document privitor la reformele bisericești ale lui Al. I. Cuza, în Biserica Ortodoxă Română*, 1925;

- *Inscripțiile aflate la Biserica Sf. Nicolae din Bălți, ctitorită la 1790, în Analele Comisiunii Istorice din Basarabia*, II, 1927;

- *Schiță de istorie a legilor vechi românești. 1632-1866*, Chișinău, 1928;

- *Un manuscris de zugrăveală al Mitropolitului Antim Ivireanu*;

- *Documente basarabene* (în II volume), (1928-1938), în colaborare cu mitropolitul Puiu Visarion, Ștefan Ciobanu, Leon T. Boga și Constantin Tomescu;

- *Istoria dreptului românesc*, 1934 [10];

- *Obiceiul pământului românesc. (Încercare de studiu juridico-etnografic)*, Iași, 1930;

- *Mănăstirile* (studiul *Mănăstirile* a fost republicat în culegerea de studii *Basarabia*, sub redacția lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, 1993);

- *Album paleografic juridic*, Iași, 1939.

- articole în revistele *Luminătorul* (1908-1943), *Gândul Neamului* (revistă literară, științifică, socială, apărută bilunar la Chișinău între 17 mai 1924 și aprilie 1928) [9, p. 97], *Curier ieșean* (1941, revistă literară, fondată de Nicolae Ștefănescu-Govora, la care Șt. Berechet a colaborat alături de profesorii universitari ieșeni Radu Vulpe, Bârsănescu ș.a.) [11].

- a înființat și condus împreună cu preotul și istoricul Constantin Bobulescu periodicul *Spicuiitor în ogor vecin. Știri istorico-literare despre noi și despre vecini*, București, 1921-1922 [12];

- a tradus din limba rusă monografia lui Ștefan Ciobanu, *Mitropolitul Sucevei Dosoftei și activitatea lui literară*, publicată la Kiev în 1915 [13];

- a tradus din limba rusă și a făcut un studiu introductiv la lucrarea lui Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean* (Leon A. Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*. Traducere în română de Ștefan Berechet (cu note biobibliografice despre Leon Casso și un comentariu asupra lucrării de I. Popescu-Spinei, profesor de drept roman la Facultatea de Drept din Iași), Editura Tipografică „Alexandru A. Țerec”, Iași, 1940. Această lucrare a fost reeditată în 2003 de Editura „Saeculum Vizual” din București, cu o prefață de Apostol Stan); a mai tradus din rusă lucrările aceluiași autor: *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei* (Leon A. Casso, *Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei*. Traducere în română de Ștefan Gr. Berechet. Tipografia Cărților Bisericești, București, 1923) și *Dreptul bizantin în Basarabia* (Leon A. Casso, *Rusia și bazinul dunărean*. Traducere de Ștefan Gh. Berechet. Editura Tipografică „Alexandru A. Țerec”, Iași, 1941. Lucrarea pentru prima oară a văzut lumina tiparului în 1913 sub denumirea de *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*); [14] etc., etc.

Către începutul celui de-al Doilea Război Mondial era profesor universitar, doctor în litere și drept, pensionat [4, fila 168; 6, fila 284-284 verso]. Era căsătorit și avea 2 copii. Cunoștea limbile franceză, italiană, rusă și bulgară.

În primele luni ale războiului împotriva Uniunii Sovietice (1941-1944) a fost procuror militar al Comandamentului Militar Român de la Odesa (1 noiembrie 1941-15 septembrie 1942) [2, filele 167-168; 4,

fila 147]. Apoi s-a aflat încadrat timp de patru luni (16 septembrie 1942 – 20 ianuarie 1943) în Marele Cartier General al Armatei Române, în calitate de translator la Eșalonul înaintat [2, filele 167-168; 4, fila 147]. După retragerea acestuia de la Rostov la București (la 15 ianuarie 1943), în perioada 21 ianuarie 1943–10 aprilie 1944, maiorul Șt. Berechet s-a aflat la Odesa, la Subcentrul Nr. 5 Informativ *Odesa* al Centrului de Informații „B” al Marelui Stat-major al Armatei Române [2, filele 167-168; 4, fila 147] (care în martie 1944 a trecut de la Centrul „B” în subordinea Centrului „H”). Acolo a fost însărcinat cu misiuni speciale – executarea de studii și documentări în profitul Marelui Stat-major, colaborând din punct de vedere contrainformativ și cu Centrul de Informații „H”. Cât s-a aflat la Odesa, a condus cercetările privind organizația de partizani descoperită de Centrul „H” [6, fila 284]. În calitate de magistrat a oferit colegilor săi de serviciu consultații juridice necesare în activitate [5, filele 898-904].

În ziua de 19 martie 1944 a plecat în permisie la Iași, de unde nu s-a mai reîntors în termenul stabilit, fiind bolnav. Discutându-se propunerea trecerii lui în rezervă, legată de vârstă (maiorul avea 59 de ani) și starea precară a sănătății, la 31 martie 1944, maiorul Th. Botezatu, șeful Subcentrului Nr. 5 Odesa, și-a dat avizul favorabil, spunând că Șt. Berechet „În situația actuală la Odesa nu poate fi de folos serviciului” [6, fila 284-284^{verso}]. Pe raportul maiorului Th. Botezatu, șeful Centrului „H” a dat ordin prin rezoluție: „1.IV.1944. Dacă se prezintă la Subcentru, să fie trimis la Centru. /ss/ D. Bădărău” [6, fila 284].

A continuat să activeze în structurile informative ale Armatei Române și de la 11 aprilie 1944 a fost transferat la sediul Centrului „H” [2, filele 167-168; 4, fila 147]. La 25 aprilie 1944, în urma unor remanieri de personal operate de Secția a II-a a Marelui Stat-major în structura Centrului „H”, (luându-se în considerare și starea sănătății), maiorul (r.) Șt. Berechet a fost trimis în interes de serviciu la Biroul Statistic Militar Focșani (fost Chișinău), unde urma să primească „însărcinări speciale” [7, fila 80].

În ziua de 10 august 1944, în contextul reorganizării organelor informative ale Marelui Stat-major de pe frontul din răsărit, Șt. Berechet a revenit la Subcentrul Nr. 5 Informații, care se afla la Bairamcea, jud. Cetatea Albă [5, fila 849], fiind numit șef al acestuia [3, filele 193-196]. Activitățile informative și contrainformative trebuia să le desfășoare pe direcția Bairamcea–Tătăraști–Bolgrad–Galați (subcentrul urmând să se

instaleze după 22 august 1944 în incinta școlii primare nr. 8 din Galați) [8, fila 374].

Capitularea României din 23 august 1944 l-a surprins pe Șt. Berechet pe Prut, împreună cu subcentrul său, iar despre soarta lui de după război, deocamdată nu dispunem de date.

Referințe bibliografice:

1. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, Chișinău, Fond 1711, inv. 1, dosar 45.
2. Ibidem, Fond 2042, inv. 2, dosar 7.
3. Ibidem, dosar 10
4. Ibidem, dosar 12.
5. Ibidem, dosar 13.
6. Ibidem, dosar 25.
7. Ibidem, dosar 26.
8. Ibidem, dosar 28.
9. M. Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002.
10. Date oferite cu generozitate de Mihaela M. Popa din cadrul Institutului de Științe Administrative „Paul Negulescu”, Sibiu (România).
11. <http://pages.prodigy.net/nnita/ziarele.html>
12. <http://biserica.org/WhosWho/DTR/B/ConstantinBobulescu.html>
13. <http://museum.ici.ro/moldova/basarabia/romanian/personalitati.htm>
14. <http://www.pll.md/ro/portrait/info///374/>

Abstract

ȘTEFAN BERCHET – A NOTORIOUS PATRIOT AND INTELLECTUALIST

The article is dedicated to the Romanian professor, theologian, lawyer and philologist Ștefan Grigore Berchet. It reveals the scholar's biography that was reconsolidated on the archives basis and offers a short overview over the scientific activity of the distinguished scholar.

Résumé

ȘTEFAN BERECHET – UN RÉPUTÉ INTELLECTUELLE ET UN GRAND PATRIOTE

L'article est consacré pour le professeur, théologue, juriste et philologue roumain Ștefan Grigore Berechet. L'article révèle un impressionnant itinéraire biographique, établie sur la base des archives, et présente un résumé sur l'activité scientifique de grand savant.

Резюме

ШТЕФАН БЕРЕКЕТ – ВЫДАЮЩИЙСЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ И ПАТРИОТ

Статья посвящена румынскому профессору, богослову, юристу и филологу Штефану Берекет. В ней раскрывается уникальный биографический путь, воссозданный на основе архивных данных и позволяющий рассмотреть научную деятельность выдающегося ученого.

Доктор наук Виталий СЫРФ¹

**МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ ЧАКИР.
БИОБИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК.
(К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)**

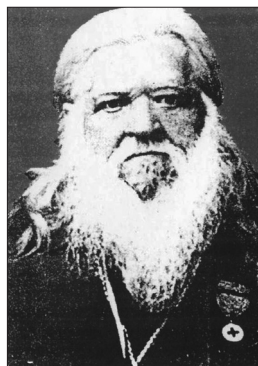
*Гордиться славою своих предков не только можно,
но и должно; не уважать оной есть постыдное малодушие.*

А. С. Пушкин

Articolul propune o amplă biobibliografie dedicată protoiereului-profesor M. Ceakir, primul care a scris opere originale în limba găgăuză, a tradus în găgăuză scrieri religioase, s-a arătat preocupat de scrierea unor studii despre originea găgăuzilor și s-a dedicat, în același timp, unor activități de binefacere. Studiul este inspirat de aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui M. Ceakir.

Предисловие. Личность Михаила Михайловича Чакира как в прошлом веке, так и в нынешнем продолжает привлекать внимание отечественных и зарубежных исследователей своей пасторской и просветительской деятельностью во благо всех народов Бессарабии, и в первую очередь – молдавского и гагаузского. Но если на протяжении нескольких веков (XV–XIX) прогрессу и развитию молдавской культуры и просвещения способствовали деяния целой плеяды летописцев, книжников и ученых (Гр. Уреке, И. Некулче, М. Костин, митрополиты Варлаам и Дософтей, Н. Милеску-Спэтарул, Дм. Кантемир и др.), то для гагаузов Бессарабии в конце XIX – начале XX вв.

Михаил Чакир стал первопроходцем в деле церковного богослужения и книгопечатания на родном языке, религиозного образования прихожан, формирования будущей письменности на гагаузском языке, им было продолжено изучение проблем этногенеза, истории и культуры гагаузов, начатое ранее зарубежными учеными (чешским историком К. Иречком, русскими исследователями – В. И. Григоровичем, В. А. Мошковым и др.).

Михаил
Михайлович
ЧАКИР

¹ Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

М. М. Чакир глубоко верил в силу духа гагаузского народа, сохранившего на протяжении столетий свою самобытность, религию, язык, культуру. Стали крылатыми следующие его слова: «Var umut, ki gagauzların kulturaları gidecek islää» («Есть надежда, что культура гагаузов будет развиваться и далее»). И как подтверждение сбывшейся надежды отца Михаила служит современное развитие гагаузского народа в различных областях человеческой жизнедеятельности как в рамках автономно-территориального образования Gagauz Yeri, так и за его пределами.

Биография. Родился будущий протоиерей, молдавский и гагаузский книжник, просветитель Михаил Михайлович Чакир 27 апреля (9 мая по новому стилю) 1861 года в семье пономаря местной церкви «Св. Афанасия» колонии Чадыр-Лунга (Бендерского уезда Бессарабской области по административно-территориальному делению того времени) Михаила Васильевича и его законной жены Анны Георгиевны.

Образование получил сначала в Чадыр-Лунгской начальной школе, а далее – в одной из Кишиневских мужских гимназий и в Кишиневском духовном училище, по окончании которого (1881) был оставлен при нем в качестве преподавателя географии и истории религии, законоучителя, преподавал и в других учебных заведениях Кишинева. В 1884 г. он был посвящен в духовный сан священника, после чего служил в Сретенской церкви при Кишиневском духовном училище, в Мазаракиевской церкви г. Кишинева и в церкви с. Скиноаса Кишиневского уезда.

Таким образом, Михаил Чакир продолжил своей религиозной деятельностью династию священнослужителей Чакиров, берущей свое начало еще с Балканского полуострова, точнее, с территории современной северо-восточной Болгарии, откуда его предки были вынуждены переселиться в последней трети XVIII века.

В 1896 г. М. М. Чакир обратился в Министерство просвещения Российской империи с просьбой разрешить печатание книг на молдавском языке, и вскоре такое разрешение было получено, правда, с условием, что книжная литература будет издаваться параллельно на русском и молдавском языках. Отец Михаил, владевший в совершенстве обоими языками, активно занялся переводом и изданием таких книг в первую очередь религиозного характера. Чуть позднее, в 1904 г., после его же обращения было получено разрешение Святейшего

Синода (благодаря ходатайству архиепископа Владимира) о печатании не только религиозных книг, но и миссионерской православной газеты, а также о проведении церковных служб на гагаузском языке. М. М. Чакир со временем стал автором ряда учебников и учебных пособий («Ажурол молдовенилор ын время ынвэцэтурий лимбий русяскэ...» в трех изданиях: 1900, 1903 и 1914 гг. и др.), исторических и этнографических работ («Basarabiealâ Gagauzlarân istorieasâ», 1934; «Obiceirile Găgăuzilor la nunți», 1936 и др.), составителем словарей («Русеск ши молдовенеск кувинтелник», 1907; «Dicționar gagauzo (tiurco) – român», 1938) и публицистом («Хакикатын сеси» («Голос истины»)), причем в газете-листке протоиерей выступал не только как проповедник, но и как просветитель в ряде своих материалов, совершая экскурсии в историю, используя религиозно-мифологические и фольклорные образы и демонстрируя при этом стилистические возможности гагаузского языка и бережное отношение к нему.

М. М. Чакир явился первым, кто стал писать оригинальные произведения на гагаузском языке и переводить с церковно-славянского на гагаузский язык религиозную литературу (Евангелие, Литургия, Часослов, Акафист, Священная история Ветхого и Нового завета, История церкви, Псалтырь и др.), причем как на кириллице, так и на латинице. Публикации М. М. Чакира значительно расширили представления мировой научной и культурной общественности о гагаузском языке, о состоянии его развития, ведь до него о гагаузах и гагаузском языке было известно лишь ограниченному числу российских и болгарских ученых благодаря публикациям русского этнографа В. А. Мошкова («Гагаузские тексты», 1895; «Гагаузы Бендерского уезда», 1900–1902; «Наречия бессарабских гагаузов», 1904).

Особое место в творческом наследии просветителя занимает исследовательская деятельность по изучению происхождения, истории, религии и традиционно-бытовой культуры гагаузского народа, в которой М. М. Чакир показывает, что православная вера, наравне с языком, была и остается их опорой и столпом в повседневной жизни.

Представляет определенный интерес обширная статья «Explicația numirilor turco-tătare ale orașelor, comunelor, cătunelor și fermelor din Moldova dintre Prut și Nistru și unele tradițiuni păstrate în legătură cu aceste numiri», в которой автор привел многочисленные легенды и предания, бытовавшие у различных народов Бессарабии и связанные

с основанием конкретных населенных пунктов в Пруто-Днестровском междуречье. Например, только о происхождении топонима Бендеры он приводит четыре легенды, а также дает подробные сведения из истории самого города.

Следует сказать о том, что начиная с библиографического указателя «Basarabiana», составленного П. Д. Драгановым (Кишинев, 1911) и до сих пор (см., например: Bobâna Gh., Troianowschi L. *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Chișinău, 2007. P. 81) продолжают приписывать авторство ряда работ («Историко-статистическое описание церкви и прихода села Исерлии Аккерманского уезда», «Армянская церковь в Аккермане», «Святочные песни бессарабских болгар в с. Исерлии» и др.) М. М. Чакиру, тогда как на самом деле они принадлежат его старшему родственнику *Дмитрию Георгиевичу Чакиру* (1839–1916).

По определению Святейшего Синода от 7-го апреля 1905 г., согласно представлению епископа Кишиневского и Хотинского Владимира, священник Михаил Чакир за заслуги по духовному ведомству был удостоен сана протоиерея (см. КЕВ, 1905, № 10, с. 243).

Протоиереи Михаил Чакир председательствовал неоднократно на пастырских собраниях духовенства г. Кишинева и в Специальной комиссии по переводу религиозной и светской литературы и по просвещению для гагаузов Бессарабии (1918–1938), в уездном совете епархиальных школ (более 20 лет), входил в состав Кишиневской консистории, служил в качестве переводчика в Кишиневской судебной палате, координатором и цензором в Кишиневской епархиальной типографии, ревизором церковных школ Бессарабии, библиотекарем, постоянно проводил религиозно-нравственные чтения прихожанам г. Кишинева. Входил в состав ревизионной комиссии Кишиневского епархиального комитета Православного миссионерского общества, сотрудничал в Кишиневском отделе Императорского Православного Палестинского общества, в Бессарабском церковно-археологическом обществе, а также являлся членом редколлегий журналов «Luminătorul», «Viața Basarabiei», многократно печатался в них и в других периодических изданиях. Кроме того, М. М. Чакир был избран депутатом от Бессарабии во вторую Государственную Думу России (1905–1908).

Своей благотворительной деятельностью на протяжении 20 лет (1901–1919) отец Михаил способствовал открытию и функционированию приходской школы в с. Скиноаса Кишиневского уезда, осна-

щению приходов необходимыми атрибутами их деятельности (например, подаренный им и его семьей колокол в адрес церкви «Св. Великомученник Димитрий» села Тэтэрешть Измаильского уезда) и т. п.

Протоиерей Михаил Чакир – кавалер орденов «Св. Анны» и «Императора Александра II», которые давали право на дворянское звание (во времена царской России), а также – кавалер ордена «Steaua României» (1931), по случаю 70-летия со дня его рождения и 50-летия религиозно-просветительской деятельности.

Умер Михаил Михайлович Чакир 8 сентября 1938 года и похоронен в Кишиневе на Центральном (Армянском) кладбище.

Его имя носят улицы в Кишиневе и в Чадыр-Лунге, педагогический колледж в Комрате, Гагаузский национальный драматический театр и культурно-просветительский центр в Чадыр-Лунге, библиотека гагаузской литературы в Кишиневе, общеобразовательные чтения в Чадыр-Лунге. К 130-летию со дня его рождения была организована Всесоюзная тюркологическая конференция с международным участием «Тюрки в юго-восточной Европе и проблемы этнокультурного развития гагаузов» (г. Чадыр-Лунга, 1991 г.). Тогда же и там же ему установлен памятник, а в 2006 г. и памятная стелла на Аллее славы в Комрате. 2011 г. в Гагаузии объявлен годом Михаила Чакира. Его произведения научно-просветительского содержания неоднократно переиздавались и переводились на гагаузский и русский языки. О нем опубликована достаточно обширная литература, в т. ч. энциклопедического характера.

Библиография:

1. *Предание Кишиневских старожилов о старейшей местной церкви Рождество-Богородицкой, Мазаракиевской тоже* // Бессарабия. Историческое описание. Сост. П. Н. Батюшков. СПб., 1892. Прибав. стр. 80-81.
2. Стадницкий, А. Ю. *Памяти Викторина Федоровича Колыбелина, преподавателя Кишиневского мужского училища* // Кишиневские епархиальные ведомости (далее: КЕВ). 1895. № VI. С. 198. (Здесь же и выступление М. Чакира).
3. *Особое мнение губернского гласного священника Михаила Чакира, прилагаемое к журналу заседания Бессарабского губернского земского собрания от 10 января 1898 года* // Бессарабское земство. Доклады

губернской земской управы губернскому земскому собранию XXIX очередного созыва 1898 года и постановления собрания. Кишинев, 1898. С. 800–807. (По поводу отклонения ходатайства жителей с. Чийшия об открытии в селе базара).

4. *Освящение храма при Кишиневском мужском духовном училище* // КЕВ. 1902. № XXII. С. 509–511.

5. *Торжество закладки храма на станции Юго-Западных Железных дорог «Унгены»* // КЕВ. 1903. № XXIII. С. 613–623.

6. *Голос депутатов общепархиального съезда и духовенства города Кишинева по вопросам современной церковно-общественной и государственной жизни*: Доклад епархиальному съезду от 30 ноября 1905 г. // КЕВ. 1906. № 1. С. 11–17. (В соавторстве).

7. *Государственная деятельность православного духовенства* // КЕВ. 1906. № 11. С. 346–349.

8. *Об епархиальной типографии и приюте для престарелых священно-церковнослужителей Бессарабии* // КЕВ. 1906. № 16. С. 502–504. (Подпись: Прот. М. Ч. (р.)).

9. *Ветхий Завет: пособие для гагаузов Бессарабии при изучении Церковной Истории*. Составитель М. Чакир. Кишинев, 1907.

10. *Русско-молдавский словарь. И разговоры на русско-молдавском языке*. Сост. М. Чакир = Русеск ши молдовенеск кувынтелник. Ши ворбириле пе лимба русяскэ ши молдовеняскэ. Ау алкэт. М. Чакир. Кишинев, 1907. 474 с.

11. *Краткий славяно-гагаузский молитвенник* = Кыса дуа-китабы. Славянджа (хемь) гагаузча. Кишинев, 1908. 68 с. (Перевод на гагауз. яз.).

12. *Евангелие гагаузча тюркчя*. Кишинев, 1909. 212 с. (Перевод на гагауз. яз.).

13. *Слово протоиерея М. Чакира на чествовании смотрителя Кишиневского духовного училища П. А. Стадконефчева* // КЕВ. 1909. № 43–44. С. 1773.

14. *Литургия и Часослов*. Кишинев, 1911–1912. (Перевод на гагауз. яз.)

15. *Помощник молдован при изучении русского языка*. Часть 4-я. Первая книга для чтения на русско-молдавском языке. Для молдован Бессарабии, стремящихся изучать русский язык. Сост. М. Чакир = Ажурорул молдовенилор ын время ынвэцэтурий лимбий русяскэ.

Партя а 4-я. Карте ынтыя петру четице пе лимба русяскэ ши молдовеняскэ. Пентру молдовень дин Басарабия, каре се силеск а ынвэца лимба русяскэ. Ау алкэт. М. Чакир. Кишинев, 1911. 243 с.

16. *Священная история Нового Завета и краткая церковная история (по-русски и гагаузски)*. Составил и перевел М. Чакир. Кишинев, 1912. 208 с.

17. *Акафист*. Кишинев, 1912. (Перевод на гагауз. яз.).

18. *К предполагаемому съезду церковно-школьных деятелей* // КЕВ. 1913. № 16–17. С. 825.

19. *Помощник молдован при первоначальном изучении русского языка*. Часть 1-я. Русско-молдавский букварь. Сост. М. Чакир = *Ажуртурул молдовенилор ын време челей май ынтыя ынвэцэтурэ лимбей русяскэ*. Партя 1-я. Русяскэ-молдовеняскэ букоавна. Ау алкэт. М. Чакир. 3-е изд. Кишинев, 1914. (1-е изд. 1900 г., 2-е изд. 1903 г.).

20. *Помощник молдован при первоначальном изучении русского языка*. Часть 2-я и 3-я. Самоучитель русского языка и первоначальные сведения из русской грамматики: Для молдован Бессарабии, стремящихся изучать русский язык. 3-е изд., испр. и доп. = *Ажуртурул молдовенилор ын време челей май ынтыя ынвэцэтурэ лимбей русяскэ*. Партя 2-а ши 3-я. Сингур ынвэцэтурул лимбей русяскэ ши кунноштинцеле челе ынтые дин грамматика русяскэ: Петру молдовень дин Басарабия, каре се силеск а ынвэца лимба русяскэ. Кишинев, 1914. 260 с. (1-е изд. 1900 г., 2-е изд. 1903 г.)

21. Андрей Михайлович Пархомович, вице-президент Бессарабско-го Церковного Историко-Археологического Общества (Биографический очерк) // *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*. 1921. Vol. XIII. P. 18-32.

22. *Explicația numirilor turco-tătare ale orașelor, comunelor, cătunelor și fermelor din Moldova dintre Prut și Nistru și unele tradițiuni păstrate în legătură cu aceste numiri* // *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*. 1921. Vol. XIII. P. 41-55; 1922. Vol. XIV. P. 57-88; 1924. Vol. XV. P. 76-82.

23. *Legenda turcească despre salvarea lui Petru cel Mare și Armatei Ruse, ce se aflau în Basarabia, de către țarina Ecaterina și despre ruinarea tuturor planurilor lui Carol XII, regele Suediei, care se afla la (Bender) Tighina, la 1709* // *Luminătorul*. 1922. Nr. 6. P. 37-42.

24. *Mama dreaptă este cea întâia învățătoare a copiilor săi, și educatoarea lor* // *Luminătorul*. 1922. Nr. 13-14. P. 18-21.

25. *Tutunul este o otravă rea și foarte periculoasă pentru om* // Luminătorul. 1922. Nr. 13-14. P. 36–38.
26. *Despre sfânta Tradițiune (Predanie)* // Luminătorul. 1923. Nr. 9. P. 27-34. (Despre lupta cu bapțiștii care neagă tradițiile).
27. *Cetirea a 7-ea. Despre credință, despre simbolul credinței în general (de obște) și pentru aceea de unde își are el al său început* // Luminătorul. 1923. Nr. 12-13. P. 30–33.
28. *Cetirea a 8-a. Articol 1-iu al simbolului credinței* // Luminătorul. 1923. Nr. 15. P. 17–20.
29. *Datoria și stăpânirea Blagocinilor, adică a privighitorilor pentru bunaorându-eală* // Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău. 1925. Vol. XVI. P. 112–120.
30. *Necrolog: (M. V. Smirnov, fost profesor și inspector al școlii spirituale din Chișinău, mai târziu Seminarul Teologic)* // Luminătorul. 1928. Nr. 24. P. 52–59.
31. *Bizim Saabimizin Iisus Hristosun Ai (aiozlu) Evanghelieasâ, hani Apostol Matfeidean eazâea ghecilmiș. – Bu Evangheliei ghecirdi gagauz dilinea protoierei M. Ceakir.* Chișinău, 1930.
32. *Pentru „Luminătorul”* // Luminătorul. 1933. Nr. 1. P. 47–48. (Cu o fotografie a Prot. M. Ceakir. În susținerea revistei).
33. *Origina Găgăuzilor* // Viața Basarabiei (mai departe: VB). 1933. Nr. 9. P. 15–24; 1934. Nr. 5. P. 3–20.
34. *Besarabialâ Gagauzlarân Istorieasâ* (Istoria găgăuzilor din Basarabia). Chișinău, 1934. 37 p. (Перевод на турецкий язык: Besarabiyalı Gagauzlar'ın Tarihi. Aktaran: H. Güngör // Türk Dünyası Araştırmaları. İstanbul, 1982. Sayı: 20. S. 208-243) (Переиздание на современный гагаузский язык: Besarabiyalı gagauzların istoriyası. Kişinöv, 2005. 52 s.).
35. *Religiozitatea găgăuzilor* // VB. 1934. Nr. 3. P. 21-28.
36. *Obiceiurile religioase ale Găgăuzilor: I. Curbanele sau sacrificiile* // VB. 1934. Nr. 6. P. 4–8.
37. *Obiceiurile religioase ale Găgăuzilor din Basarabia: II. Obiceiuri la naștere și botez* // VB. 1934. Nr. 7-8. P. 37–40.
38. *Moralitatea Găgăuzilor din Basarabia* // VB. 1935. Nr. 2. P. 36–42.
39. *Dreptatea la Găgăuzii din Basarabia* // VB. 1935. Nr. 10. P. 11–14. (Fotografie colectivă, p. 13).

40. *Dua chitabî Gagauzlar için*. Chişinău, 1935. (Перевод на гарауз. яз.) (Переиздание, параллельно на кириллице и на латинице: *Kısa dua kitabı gagauzça*. Saloniki, 2001. 72 s.).
41. *Obiceiurile Găgăuzilor la nunţi* // VB. 1936. Nr. 3-4. P. 41–44.
42. *Psaltir găgăuzcea-(tiurcea) gagauzlar için hem tiurclear için*. Bu Psaltiri ghecirdi gagauz dilinea Protoierei M. Ceakir. Chişinău, 1936. (Перевод на гарауз. яз.).
43. *Chilisea Evangheliasâ*. Chişinău, 1937. (Перевод на гарауз. яз.).
44. *Un document vechi şi preţios pentru educaţia religioasă de la 1802: Instrucţia pentru elevii Seminariilor Teologice cum să stea în biserică în timpul Serviciului Divin* // Luminătorul. 1938. Nr. 11. P. 676–678.
45. *Dicţionar gagauzo (tiurco)-român pentru gagauzii din Basarabia*. Ajutorul gagauzilor de a învăţa mai uşor limba română şi de a vorbi bine româneşte. Alcătuit de M. Ciachir = Laflâc gagauzcea (tiurcea) hem romândja (moldovandja) Bessarabiealâ gagauzlar tçtn. Gagauzlarân eardâmdjisâ taa colai iurenmeea român dilini hem taa ii laf-etmeea dei romândja (moldovandja). Dizdi hem talmaciladâ M. Ceakir. Chişinău, 1938. 134 p.
46. *Viaţa Sfântului Cuviosului părinte Dimitrie cel nou Basarabov* (27 octombrie) // Sfintele amintiri: [Viaţa sfinţilor]. Sinaxar. Chişinău, 1992. P. 384–389.
47. *Hakikatın (Dooruluun) sesi. 15. Misionarlı yaprak* // Ay Boba Mihail Çakir. Gagauzlar: istoriya, adetlär, dil hem din. Chişinău, 2007. S. 152–156. (Переиздание).

Personalia:

1. Bobână, Gh., Troianowschi, L. *Ceachir, Mihail* // Bobână Gh., Troianowschi L. Prezenţe basarabene în spiritualitatea românească (secolul al XIX-lea prima jumătate a secolului al XX-lea): Dicţionar enciclopedic. Chişinău, 2007. P. 81–83.
2. Bordeianu, T. *Figuri bisericeşti din Basarabia*: (Stadniţchi Axentie, Macarie Untu, Anatolie Tihai, Alexandru Sevoznico, Mihail Ceakir) // Luminătorul. 1942. Nr. 11-12. P. 708–712; 1943. Nr. 3-4. P. 236–240.
3. Bulgar, S. *Mihail Çakir gagauz aydınadıcısı* // Sabaa yıldızı. Komrat, 2002. Sayı: 19. S. 2-27.
4. Bulgar, S. *Mihail Çakirin biyografyası* // Ay Boba Mihail Çakir. Gagauzlar: istoriya, adetlär, dil hem din. Chişinău, 2007. S. 6-52.

5. *Ceakir, Mihail* // Chișinău: Enciclopedie. Chișinău, 1997. P. 122.
6. *Ciobanu, Șt. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă.* Chișinău, 1992. (Despre M. Ciachir p. 62, 114)
7. *50 de ani de activitate pastorală și profesională: Iconom stavrofor Mihail Ceakir.* Chișinău, 1931.
8. *Costenco, N. F. Figuri basarabene: (M. Ciachir)* // VB. 1934. Nr. 4. P. 57.
9. *Costenco, N. F. Apostolul: Protoiereu Mihail Ceakir: (Necrolog)* // VB. 1938. Nr. 10. P. 65–68. (Semnat: N. F. C.)
10. *Çakir, N. Gagauzlar hem Çakir senselesi* // Sabaa yıldızı. Komrat, 1999. Sayı: 10. S. 42–47.
11. *(Grosu, P.) Iconom Stavrofor Mihail Ceakir: (Necrolog)* // Luminătorul. 1938. Nr. 11. P. 675–676.
12. *Guboğlu, M. Prof.-Protoieren (Baş-Papaz) Mihail Ceakir (M. Çakır) (1861–1938) ’ın ölümünün 50. yılı münasebetiyle* // Türk Dünyası Araştırmaları. İstanbul, 1989. Sayı: 60. S. 59–84.
13. *Istoria Găgăuzilor: (Despre M. Ceakir și studiul său „Originea Găgăuzilor”)* // VB. 1939. Nr. 9. P. 63.
14. *Madan, M. „Adevărul asupra situației baptismului printre găgăuzii din sudul Basarabiei”: (Ecou la articolul „tragedia poporului găgăuz din Basarabia” de Mihail Ciachir)* // Luminătorul. 1929. Nr. 1. P. 57–59.
15. *Mihail Ceakir* // Calendarul bibliotecarului, 1998. Chișinău, 1997. P. 139–141.
16. *Mihail Ceakir, protoiereu. 1861–1938* // Oamenii lui Dumnezeu din Basarabia de altă dată. Vol. I. Chișinău, 2009. P. 66–69. (Reeditat în 2010, despre M. Ceakir p. 68–71)
17. *Părintele protoiereu Mihail Ceakir are aproape 80 de ani* // VB. 1937. Nr. 5–6. P. 125–126.
18. *Popovschi, N. Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Din negura trecutului: crîmpeie de amintiri.* Chișinău, 2000. (Despre M. Ceakir P. 183, 193, 255, 263, 316, 318)
19. *Predescu, L. Ceakir (Ceakir, Cekir) Mihail Mih. // Predescu L. Enciclopedia Cugetară: Vol. 1. A–D. București, [s. a.]. P. 192.*
20. *Profesorul pensionar Mihail Ceachir (Ciachir). Scriitorul istoriei poporului Găgăuz și traducătorul cărților religioase și folositoare în limba găgăuză: Arhim. Scriban. Vrednicie basarabeană. P. 113–116; O sărbătoare modestă. P. 117–122; Casâm V. D. Preacucernice și mult*

stimate Părinte Iconom-stavrofor Mihail Mihailovici. P. 122–123; Midaru N. P. C. *Părinte Mihail.* P. 125–126; *Ziarul „Cuvânt Moldovenesc” nr. 9 din 1932 scrie.* P. 127–128; *Gramată de binecuvântare smeritul Gurie.* P. 128–129; *Istoria găgăuzilor.* P. 130–131; Percemli I. *Mult prețuite Părinte Mihail: Învățătorul nostru.* P. 131–132 // *Dicționar gagauzo (tiurco)-român pentru gagauzii din Basarabia. Ajutorul gagauzilor de a învăța mai ușor limba română și de a vorbi bine românește.* Alcătuit de M. Ciachir. Chișinău, 1938. P. 113–132.

21. *Protoiereu Mihail Ceakir, 1861–1938* // *Calendar Național.* 2001. Chișinău, 2000. P. 93–94.

22. Șpac, I. *Un credincios al Basarabiei* // *Luminătorul.* 2001. Nr. 5. P. 34–54.

23. Tanasoglu, D. *Protoiereul-profesor Mihail Ciachir* // *Luminătorul.* 1996. Nr. 3. P. 26–44.

24. Tanasoglu, D. *Mihail Ceakir* // *Moldova.* 1997. Nr. 7-9. P. 13–14.

25. Ангели, Ф. *Очерки истории гагаузов – потомков огузов (середина VIII – начало XXI вв.).* Кишинев, 2007. С. 500–501.

26. Батаров, З. *Несколько слов о русско-молд. словаре прот. М. Чакира* // *КЕВ.* 1909. № 20. С. 823–824.

27. *Библиографическая заметка* // *КЕВ.* 1907. № 38. С. 1317–1319. (О книге М. Чакира «Помощник молдован...»).

28. Боршевич, В. *Михаил Чакир объединитель культур и народов* // *Вести Гагаузии.* 2007. 3 августа.

29. Борщ, А. *Чакир, Михаил Мих.* // *Энциклопедия Советикэ Молдовеняскэ [ын 8 вол.].* Вол. 7. Уманизм Яя. Кишинэу, 1977. П. 293.

30. Борщ, А. Т. *Чакир М. М.* // *Советская Молдавия. Краткая энциклопедия.* Кишинев, 1982. С. 673.

31. Булгар, С. *Протоиерей Михаил Чакир* // Булгар С. *Гагаузские судьбы. Деятели культуры и науки: 200 лет истории.* Кишинев, 2003. С. 23–37.

32. Булгар, С. *Протоиерей Михаил Чакир, 1861–1938* // *Страницы истории и литературы гагаузов XIX нач. XX вв.* Chișinău, 2005. P. 57–74.

33. Булгар, С. *Из истории православия у гагаузов* // *История и культура гагаузов. Очерки.* Chișinău, 2006. P. 468–469.

34. Григоров, Г. *Славяно-български традиции в гагаузкото просвещение. Приносът на рода Чакир в самоопознаването на гагаузите* //

Българите от Молдова и Украйна език, литература, история, култура и образование. Международна научно-практическа конференция. 26-27 септември 2008. София, 2009. С. 104–109.

35. Грозав, А. *Отзив об изданном Кишиневск.* Христо-Рождественским Братством Евангелии на гагаузском языке // КЕВ. 1910. № 36. С. 1280.

36. Драганов, П. Д. *Чакир, Михаил* // Bessarabiana: Ученая, литературная и художественная Бессарабия: Алфавитный библиографический указатель. Составил П. Д. Драганов. Кишинев, 1993. С. 241.

37. Кочубинский, А. *Краткая оценка «Помощника молдован прот. М. Чакира»* // Журнал Министерства Народного Просвещения. СПб., 1903. № 6. С. 400–406.

38. Милиш, Н. *Още един поглед върху родословието на рода на Михаил Чакир* // Болградската гимназия. София, 1993. С. 219–227.

39. Никогло, Д. Е. *Очерки протоиерея Михаила Чакира в контексте современных исследований по гагаузоведению* // Revista de etnologie și culturologie. Chișinău, 2008. Vol. IV. P. 88–95.

40. Покровская, Л. А. *Просветительская деятельность протоиерея М. Чакира* (работы на гагаузском языке) // Православное образование в Гагаузии. Материалы первых общеобразовательных чтений, посвященных памяти просветителя Михаила Чакира, г. Чадыр-Лунга, 1997. Чадыр-Лунга, 1997. С. 9–15.

41. Стати, В. *Молдаване. Историческое и этнополитическое исследование.* Кишинев, 2009. С. 333–345.

42. Тодоров, Г. *Помощник молдован* // КЕВ. 1912. № 50. С. 1563–1564. (О книге М. Чакира).

43. Тракийски, Д. *Свещеническият род Чакир от българските преселници в някогашна Русия* // Родознание. 1994. Кн. 1. С. 32–40.

44. Чакир, Д. *Биографический очерк рода и фамилии Чакир.* Кишинев, 1899. 26 с.

45. Чакир, Михаил // *Литература ши арта Молдовой*: Енциклопедия ын 2 волуме. Волумул 2. Кишинэу, 1986. П. 418.

46. Чеботарь, П. М. *Чакир как просветитель* // Лимба ши литература молдовеняскэ. 1988. № 2. П. 64–67.

47. Чеботарь, П. *Подвижник просвещения* // И дым Отечества... Сост. И. Марьяш. Кишинев, 1991. С. 57–65.

48. Чеботарь, П. Михаил Чакир сподвижник просвещения // Звонница Молдовы. 1998. 28 марта.

Abstract

BIO-BIBLIOGRAPHICAL SKETCH DEDICATED TO MIHAIL CEAKIR (ON THE OCASION OF THE 150'TH ANIVERSARY)

The given article presents a comprehensive biography dedicated to the archpriest - professor M.Ceakir, who was the first to write in Gagauz language, to translate into Gagauz religious textes, to be concerned with writing about the origin of the gagauz people. At the same time M. Ceakir was actively involved in charity activities. The study is inspired by the 150'th aniversary of M. Ceakir.

Résumé

MIHAIL MIHAILOVICH CEAKIR – AVEC L'OCCASION DE SON ANNIVERSAIRE DE 150 ANS

L'article mis en oeuvre une ample bio-bibliographie déediee au doyen-professeur M. Ceakir, le premier qui a réalisé des oeuvres originales en langue gagaouse, a traduit en gagaouse des écrits religieuses, a écrit des études sur l'oigine de ce peuple et, en meme temps, il s'est consacré aux activités de bienfaisances. L'étude est inspiré grace à l'anniversaire de 150 ans de M. Ceakir.

Резюме

МИХАИЛ МИХАЙЛОВИЧ ЧАКИР. БИОБИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК. (К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Статья предлагает обширную биобиблиографию протоиерея-профессора М. Чакира, автора первых оригинальных произведений на гагаузском языке. Он также перевел нагагаузский религиозные тексты, исследовал происхождение гагаузов, занимался благотворительностью. Исследование посвящено 150-летию с рождения М. Чакира.

Redactor:

Vitalie Țurcanu

Lectori:

Elena Pistrui, Elena Varzari, doctor în filologie, conferențiar universitar

Traducerea rezumatelor în limba engleză:

Diana Gudiuc

Traducerea rezumatelor în limba franceză:

Daniela Năstas

Traducerea rezumatelor în limba rusă:

Alexandru Roșca, doctor în științe politice

Coperta:

Vitalie Pogolșa

Design și prepress:

Valeriu Oprea, Oleg Bujor, Oleg Cebotariov, Natalia Niș

Tipografia „Bons Offices” S.R.L.

MD-2005, mun. Chișinău, str. Feredeului, 4/6